
OSMED

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi – Journal of Ottoman Civilization Studies
Cilt 1, Sayı, 1, Haziran 2015 / Volume 1, Issue 1, June 2015

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED yılda iki defa Ocak ve Temmuz aylarında yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. OSMED’de Türkçe ve İngilizce bilimsel makaleler yayınlanır. OSMED’de yayınlanan yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur.

OSMED’e yayınlanmak üzere gönderilen ve yayın kurulunca kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi’ne aittir. Yayınlanan yazılar izinsiz olarak kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

Editör / Editor

Dr. Selim Hilmi ÖZKAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Ahmet Ali GAZEL, Ahmet KÖÇ, Ali YILMAZ, Gürsoy ŞAHİN, Hasan BABACAN, İsmail KIVRIM, Saim YÖRÜK, Tahir SEVİNÇ, Yunus Emre TANSÜ

Cilt: 1 Sayı: 1 – Temmuz 2015 / Volume: 1 Issue: 1 2015 – July
Yıldız Technical University, Department of Social Education 34220 Esenler / İstanbul, TURKEY
Tel: +9(0212) 3834864

E-mail: osmanlimedeniyeti@hotmail.com
www.osmanli-medeniyeti.com

OSMED

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi – Journal of Ottoman Civilization Studies

Cilt 1, Sayı, 1, Haziran 2015 / Volume 1, Issue 1, June 2015

Bu Sayının Hakemleri / Referees

Dr. Alparslan Demir, Gaziosmanpařa Üniversitesi

Dr. Bekir Gökpinar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi

Dr. Cevdet şanlı, Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Gürsoy şahin, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Önder Duman, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Samettin Başol, Gaziosmanpařa Üniversitesi

Dr. Selim Hilmi Özkan, Yıldız Teknik Üniversitesi

Cilt: 1 Sayı: 1 – Temmuz 2015 / Volume: 1 Issue: 1 2015 – July

Yıldız Technical University, Department of Social Education 34220 Esenler / İstanbul, TURKEY

Tel: +9(0212) 3834864

E-mail: osmanlimedeniveti@hotmail.com

www.osmanli-medeniveti.com

OSMED

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi – Journal of Ottoman Civilization Studies

Cilt 1, Sayı, 1, Haziran 2015 / Volume 1, Issue 1, June 2015

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler /Articles

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA UHACİRLERİNİN
KOSOVA'DA İSKÂNI

Yakup Ahabab

1-8

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA
VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE
SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Süleyman Demirci & Kâzım Kartal

9-35

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

İsmail Kıvrım

36-62

Kitap İncelemesi / Book Review

OSMANLI EĞİTİM MİRASI KLASİK VE MODERN DÖNEM ÜZERİNE
MAKALELER

Selim Selimoğlu

63-66

Cilt: 1 Sayı: 1 – Temmuz 2015 / Volume: 1 Issue: 1 2015 – July
Yıldız Technical University, Department of Social Education 34220 Esenler / İstanbul, TURKEY

Tel: +9(0212) 3834864

E-mail: osmanlimedeniyeti@hotmail.com

www.osmanli-medeniyeti.com

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

INFINITE HOSPITALITY: IMMIGRATION SETTLEMENT OF BOSNIA REFUGEES IN KOSOVO

Yakup Ahabab*

Özet

Osmanlı Devleti'nin genişleme dönemlerinden sonra giriştiği savaşlarda topraklarını kaybetmeye başlaması aynı zamanda o topraklarda yaşayan Türk ve Müslüman kitlelerin geriye doğru göçlerinin de başlamasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti Kırım, Balkanlar, Kafkasya ve Akdeniz-Ege adalarından çekildikçe bu bölgelerde yaşayan Müslüman topluluklar da Osmanlı'nın hakimiyetindeki topraklara göç etmişlerdir. Yaşanan göçlerle Osmanlı topraklarına sığınan muhacirlerin iskân edilmesi devlet eliyle yapılmaya çalışılmış ve bu amaçla çeşitli zamanlarda gerçekleşen yoğun göç dönemlerinde göçmen iskân kurumları oluşturulmuştur. Muhacirlerin yerleşmesi için arazi sağlanmış, ev yapmaları için destek verilmiştir. Ayrıca askerlik ve vergi muafiyetleri sağlanarak daha rahat bir hayat sürmeleri için çaba harcanmıştır. Yaşanan sağlık sorunları nedeniyle hastaneler yapılmıştır. Tarım aletleri, tohumluk ve diğer ihtiyaçlar karşılanarak üretime katılmaları sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'ne gelen muhacirler içinde çeşitli mesleklere mensup kişiler bulunmakla beraber, göçmenlerin ekserisi tarımla uğraşan insanlardan oluşuyordu. Bu yüzden göçmenlerin ziraatla uğraşabilecekleri tarıma elverişli boş araziler tespit edilerek muhacirlere tahsis edilmiştir. Bunun sonucunda göçmenlerce şehir merkezinde yeni mahalleler kurulurken, kırsal alanda da çok sayıda yeni köy oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Boşnak, Balkan, Göç, İskan, Muhacir

Abstract

As a result of the wars after the expansion period, the Ottoman Empire began to lose some of its territories, which led to the reverse migration of Muslim Turks who lived there. As the Ottoman Empire withdrew from the Crimean, the Balkans, the Caucasus and the Mediterranean-Aegean islands, Muslim communities living in these regions migrated to the Ottoman-dominated lands. The settlements of migrants who took refuge in the Ottoman Empire were organized by the state and thus immigrant settlement agencies were set up for this purpose at various times when intensive immigration activities took place. For immigrants land was provided to settle and they were supported to build their houses. Besides, in order to lead a more comfortable life, they were exempted from taxes and military services. The hospitals were built because of the health problems. Having been provided with farming tools and seeds and all the other needs, they were encouraged to take part in production. Among the immigrants the distribution of the profession groups was varying, although the majority engaged in agriculture. Taking this fact into consideration in places where the immigrants were settled, uncultivated lands convenient to cultivation have been assigned for immigrants use.

Keywords: Bosnian, Balkans, Immigration, Settlement, Immigrant

* (Dr.); yakupahbab@hotmail.com

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

Giriş

Osmanlı Devleti'ne karşı Sırpların 1876 yılında başlattıkları isyan Osmanlı-Rus Savaşı'na dönüşmüştür. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmış ve devletin Balkan topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Rumeli'nin büyük bölümü Bulgaristan'a verilmiştir. Bu şekilde Balkanlarda Rus nüfuzunun daha da artmasını kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın itirazları üzerine Berlin'de yeni bir kongre toplanmıştır. Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi ile Osmanlı Sultanının hükümlerlik haklarının korunması şartıyla Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır.¹

Bosna-Hersek'in bir Hıristiyan devlet olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmesi, Müslüman toplum üzerinde olumsuz etki etmiştir. Bosna-Hersek'e işgal için giren Avusturya askeri birlikleri, Bosnalı Müslümanların silahlı direnişi ile karşılaşmışlardır. İki aydan fazla devam eden şiddetli çatışmalardan sonra Bosna Müslümanlarının toprakları, Avusturya ordusu tarafından işgal edebilmiştir. İşgale karşı direniş Saraybosna'da kurulan ve Müslümanların egemenliğinde, Sırp, Hırvat ve Yahudilerin de katıldığı bir halk komisyonu tarafından organize edilmiştir. Direnişin merkezi olan Saraybosna, 19 Ağustos 1878 tarihinde işgal edilmiş, ancak bazı bölgelerde direniş Ekim 1878'e kadar devam etmiştir.² Avusturya, işgalden sonra Bosna-Hersek halkına karşı zulüm ve şiddet uygulayarak onları göçe zorlamıştır. İngiltere'nin Viyana Büyük Elçisi Elliot'un 17 Temmuz 1879 tarihli raporuna göre Avusturya, Bosna Müslümanlarını göçe zorlamak için camileri ve Müslümanların evlerini askeri depo haline getirmiştir. Bundan dolayı çok sayıda Müslüman ülkeyi terk etmiştir.³ Osmanlıların terk ettiği bölgelerden Müslüman-Türk halkın büyük bir kısmı göç ederek Rumeli'ye, en çok da Makedonya ve Anadolu'ya yerleşmişlerdir.⁴

1) Göç

İlki 1879'da olmak üzere 1882, 1889-1902 ve 1908-1909 yıllarında Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına büyük göç hareketleri yaşandı.⁵ Osmanlı Devleti her ne kadar Boşnak göçlerine karşısya da sınıra kadar gelenlerin geri döndürülmesini *Bosna ahali-i İslâmiyesinden sair Memâlik-i Şahanede tavattun etmek için gelip müracaat edenlerin kabulü ilân-ı mekârim-nişan-ı hazret-i Hilâfet-penâhî icab-ı celîlinden bulunduğundan* Bosnalı muhacirlerin Rumeli Vilayetlerinde iskânına izin verilmişti. Bosna-Hersek'ten göç etmek isteyen bir Boşnak, Avusturya hükümetinin, göç arzusunda olanlar için getirdiği, arazilerinin tamamını satmış, askerlik hizmetini yerine getirmiş, borç veya alacak bırakmamış olmak ve pasaport almak gibi yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekiyordu.⁶ Bütün bunlar tamamlandıktan sonra yolculuğa çıkan göçmen için birinci durak yeri Belgrad idi. Burada toplanan göçmenler trenler önce Üsküp'e ulaştırılıyor, buradan yine trenle

¹ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-i Hakikat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s. 677,691.

² *Osmanlı ve Balkanlar* (Der. Fikret Adanır-Suraiya Farokhi) İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

³ Tufan Gündüz, *Alahimane Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1879-1912*, İstanbul 2012; Boşnak muhacereti için bk. Hayri Kolaşinli, *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara 2004.

⁴ Yusuf Hamza, "Halil Rifat Paşa'nın Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, s. 57 (Aralık 1988), s. 170.

⁵ Berlin Antlaşması'nı müteakip Bosna-Hersek Avusturya tarafından işgal edilince bu sefer Boşnaklar ocaklarını terk ederek Yenipazar, İşkodra ve Kosova'ya doğru yöneldiler. Babiâli'nin muhalefetine rağmen kısa sürede Kosova, İşkodra ve Makedonya topraklarında binlerce Boşnak göçmeni birikmişti. Keza Kosova Vilayeti Üsküp Sancağı Koçane Kazası dâhilinde Hersek göçmenlerinden 721 kişi iskân işlemi gördü: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, no. 69/70.

⁶ BOA, *Sadâret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)*, no. 512/7.

Selanik'e geçiriliyordu.⁷ Bundan sonra gemiyle Anadolu'ya taşıyorlardı.⁸ Ayrıca muhacirlerin bir kısmı Amerika'ya giderken diğer kısmı da Cenova yoluyla Kuzey Afrika'ya göç etmişlerdi.⁹

Boşnaklar göç için Belgrad Sefaretine bağlı şehbenderhâneye başvuruda bulunmaktaydılar. Bunların bir kısmına, Belgrad Sefiri İbrahim Fethi Bey tarafından harcırah verilmekteydi.¹⁰ Boşnak muhacirlerin diğer bir kısmına da Belgrad Sefaretince karşılanılmaktaydı.¹¹ Üsküp üzerinden göç edenlerin yol masrafları kendilerine aitken, Podgorisa üzerinden gidenlerin yol masrafları Karadağ Bankası'nca ödeniyordu. Bu masraflar, Çetinye'deki Alman elçisinin verdiği paralarla karşılanıyordu. Kişi başına 20 perper (Karadağ para birimi) veriliyor ve İşkodra Gölü üzerinden taşıma masrafları sağlanıyordu.¹² Muhacirinin ücretsiz olarak geçişlerine Sırbistan hükümetince müsaade edilmekteydi. Ancak bu muhacirlerin hangi vilayete gidecekleri bilinmemekteydi. Bu karışıklığın önüne geçmek için bazı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden birisi de muhacirlerin ilk dâhil olacakları vilayetçe kabul ve iskân olunmaları hakkındadır.¹³

Bosna Müslümanlarının Osmanlı topraklarına göç etme yönünde Osmanlı hükümetine toplu müracaatları gelmeye başlayınca konu 27 Nisan 1879 tarihinde Meclis-i Vükelada görüşülmüştür. Görüşmede, 400.000 Bosna Müslümanının topluca Osmanlı topraklarına göç etmesi halinde birçok mahzur oluşacağı belirlenmiştir. Her şeyden önce göçmenlerin göç masrafları, iaşeleri, iskânları ve diğer masraflarının tamamının devlet tarafından karşılanması mümkün olmadığı tespit edilmiştir.¹⁴ Bosna-Hersek'te Müslümanların bulunması stratejik açıdan Osmanlı Devleti ve Balkan Müslümanları için önem arz etmekteydi. Ekonomik olarak verimli çiftliklerin terk edilmesi Bosnalı Müslümanların aleyhine bir durumdu. Bu nedenlerden dolayı Bosna Müslümanlarının topluca göç etmelerinin önlenmesi, ancak her şeye rağmen göç etmek isteyenlerin Selanik'ten askeri nakliye vapurları ile Anadolu'ya geçirilmeleri, iskânları için her türlü yardımın yapılması ile masraflarının halkın yardımları ve devlet hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı.¹⁵

⁷ Bosna'dan gelerek Selanik'e gitmek durumunda olan muhacirlerin yol ve tayinat bedelleri imkansızlıktan dolayı yeterince karşılanamamaktaydı: BOA, *Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)*, no. 1654/37.

⁸ BOA, *DH.MKT*, no. 2037/35; II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında oluşan siyasi kargaşa sonrasında 5 Ekim 1908 günü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilân etti. Siyasî görüşmeler neticesinde devlet, ilhakı resmen tanıdı. İşgal edilen Yenipazar sancağı geri verildi ve Bosna-Hersek'te kalan mîrî mallar karşılığında Avusturya iki buçuk milyon Osmanlı altını ödemeye razı oldu. Bölgedeki Müslüman nüfus yeniden başta Kosova Vilayeti olmak üzere diğer Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Karşılaştıkları zulüm ve baskılardan dolayı Bosna'dan göç edip Kosova Vilayeti'ne gelen Müslüman Boşnakların Rumeli Vilayetlerinin muhtelif yerlerinde iskân edilmeleri meclis-i vükelada görüşülmüştür: BOA, *MV*, no. 118/10.

⁹ BOA, *Yıldız Hususî Maruzât (Y.A.HUS)*, no. 407/9; *Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası (HR.HMŞ.İŞO)*, no. 188/72.

¹⁰ BOA, *DH.MKT*, no.1568/70; Bosna'dan hicret edecek muhacirin-i İslimiye'nin masarif-i seferiyelerinin ödenmesi için Belgrad Sefaret-i Seniyye namına bir kredi açılmıştır: BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)*, no. 120/5178; *MV*, no. 66/63; *DH.MKT*, no. 2004/90.

¹¹ BOA, *Babialı Evrak Odası (BEO)*, *Gelen Giden Kataloğu*, no. 1003/63-1, s. 70-71.

¹² Fahriye Emgili, *Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 209.

¹³ BOA, *DH.MKT*, no.1531/58; Bosna'dan gelen muhacirlerin bölgede Müslüman nüfusu arttırmak gayesi ile Kosova Vilayeti'nde iskânlarına devam edilmesi arzulanıyordu: BOA, *DH.MKT*, no. 1937/110.

¹⁴ BOA, *DH.MKT*, no. 1962/19.

¹⁵ BOA, *A.MKT.MHM*, no. 524/5; Muammer Demirel, "Türkiye'deki Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 12, sayı 2, Erzurum 2008, s. 287.

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

2) İskan

Boşnaklar Rumeli'de özellikle Üsküp, Kumanova, Kratovo, Eğri Palanka, Koçana, İştib, Ustrumca, Radoviş, Kavadarçi, Köprülü, Manastır bölgelerine yerleştirilmişlerdi.¹⁶ Üsküp'te Boşnakların yoğun olarak yerleştirildiği köylerden biri de, Macari (Macarlık) idi ve Üsküp'ün doğusunda bulunmaktaydı. Macarlık o günlerde muhacirlerin yerleştiği yer olarak tanınırdı. Boşnakların Macari ve Miladinovs gibi köylere yerleştirilmesinin bir diğer sebebi de yakınlarda bulunan demiryolu istasyonuydu. Böylece, onların bir yerden bir başka yere ulaşımı daha kolay olabilirdi.¹⁷ Buradan Selanik'e geçecek olan fakir Bosna muhacirlerin, burada kaldıkları müddetçe iaşeleri belediyece, şimendifer masrafları ise, mal sandığıınca karşılanmaktaydı.¹⁸

Muhacirlerin yerleştirileceği evlerin olmaması en önemli sorunlardan birini teşkil etmekteydi. Ülkeye yeni gelmiş ve içinde kalabileceği evi olmayan muhacirlerin en önemli ihtiyacı, Osmanlı'ya göre bir evlerinin olması gereğiydi. Bu nedenle Kosova valiliğine gönderilen emirde göçmenlerin, daha önceki örneklerde de olduğu gibi, vatandaşlık işlemleri, yiyecek giyecek ihtiyaçlarının temin edilmeleri, belediye yardımlarından yararlandırılmaları gibi hizmetlerinin tedarik edilip onlara sunulmasından başka, göçmenlerin bir an önce yerleştirilmeleri işlemlerinin tamamlanması isteniyordu.

93 Harbi sonrasında Bulgar muhacirleri Kosova'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Bunlar için köy ve kasabalara 10 haneye bir hane düşecek şekilde Bulgar muhacir misafir edilmişti. Buralardaki boş miri ya da vakıf arazilerine de yerli halkın yardımıyla 2-3 göz odalı haneler ve barakalar yapılmıştı.¹⁹ Şimdi ise bu Bulgar muhacirler tarafından boşaltılan bölgelere Boşnaklar yerleştirilmişti.²⁰ Gelenlerden bazıları memleketlerinden getirebildikleri maddi imkanlar sayesinde kendine bir yaşam alanı kurmuş. Diğer bir kısım ise gelir gelmez maddi sıkıntılar yaşamış, Bosna'da iken de bir varlığı olmadığı için burada da temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bunların da bir kısmı burada akrabalarının bulunması dolayısıyla daha avantajlı konumdaydılar. Kimisi akrabasının evine yerleşti ve temel ihtiyaçlarını giderme konusunda fazla bir sıkıntı yaşamadı.²¹

Zamanla giderek artan sayılarıyla muhacirler sınır boylarına akın etmiş ve hükümet tarafından bunlar için oluşturulan mahallelere Boşnaklar yerleştirilmişti.²² Mesela 1884 senesinde Üsküp'ün Cedid Hıristiyan Mahallesi civarına iskân edilen muhacirler için elli beş haneli bir *Teşvikiye* adıyla bir mahalle teşkil edilmişti.²³ Bunun yanında bir de *Boşnak Mahallesi* adı ile yeni bir mahalle daha oluşturuldu.²⁴ Ağustos 1900 tarihinde Üsküp'ün Cedid İsa Mahallesi'ndeki arsaya 210 hane muhacir

¹⁶ Kumanova'da 27, Kumanova Sarımemiş Köyünde 79 Boşnak yerleştirilmiştir. Boşnak muhacirlerin yerleştiği bir diğer bölge de Kumanova-Preşova bölgesindeki Nukalyane Köyüydü: Fahriye Emgili, *a.g.t.*, s. 210.

¹⁷ Fahriye Emgili, *a.g.t.*, s.208.

¹⁸ BOA, *DH.MKT*, no.1666/132; 1887/80.

¹⁹ BOA, *Makedonya Arşivinden İntikal Eden Evrak Üsküp Muhacirin Komisyonu (MA. ÜSMK)*, no.25/17-6; 25/19-2; 25/19-5; 25/19-12.

²⁰ BOA, *DH.MKT*, no.1724/2; 1702/4; 1722/108; 1724/2; *Şurâ-yı Devlet Evrâkı (ŞD)*, no.; *MV*, no. 51/42.

²¹ BOA, *DH.MKT*, no. 60/8.

²² 1888 tarihide muhacirler için Karahisar Sancağındaki arazide, Kosova Muhacirlerinin iskânı için yapılacak hanelerin masraflarına hazinenin müsait olmaması nedeniyle Yenipazar dâhilinde bir arazi verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca inşaat için gerekli olan kerestenin ahalice tedariki ile dülgör yevmiyelerinin emval-i mahalliyeden ödenmesi de uygun görülmüştür: BOA, *DH.MKT*, no.1525/40.

²³ BOA, *Buyuruldu Defteri*, no: 6, sayfa 23.

²⁴ Haziran 1893'te Priştine'nin Hasan Bey Mahallesi bitişiğinde muhacirlerin iskânı ile oluşturulan mahalle ile inşa edilen camiye Şehzade Abdülkadir Efendi'nin adına izafeten Kadiriye ismi verilmiştir: BOA, *DH.MKT*, no.73/44; Kısa bir süre

iskân edilmişti.²⁵ Oluşturulacak olan mahallenin ismi de padişahın tahta çıkışının 25. yıl dönümü vesilesiyle padişahın ismiyle tesmiye edilerek *Hamidiye Mahallesi* adı verilmişti.²⁶ Üsküp'te iskân edilen muhacirlerin istasyon civarında oluşturdukları mahallenin *Reşadiye*, Çayır mevkiindeki mahallenin *Kayıhan*, Macarlık'taki köyün *Muradiye*, Emirşahlı mevkiindeki köyün *Süleymanşah*, Kaplanköy civarındaki köyün *Mecidiye*, Kumanova Üsküp arasındaki köyün *Yıldırım Bayezid* ve Jibniça ve Lebniça'daki köylerin ise *İttihad* ve *Terakki* olarak adlandırıldığı hakkında Kosova Vilâyeti Meclis-i İdaresi'nden alınan mazbata 1912 tarihinde Sadarete iletilmişti.²⁷ Mitroviçe Kasabasının İbre Nehri tarafında Saraybosna muhacirleri tarafından evler inşa edilerek bir mahalle haline getirilen mekanın Gazi İsa Bey olan ismi, *Saray Mahallesi* olarak değiştirilmiştir. oluşturulan bu muhacir mahallelerine yerleştirilen muhacirlerin sorunları ile ilgilenmesi ve bunları yetkililere iletmesi için buralara muhtarlar tayin edilmişti.²⁸

3) Yapılan Yardımlar

Bosna'da yaşananlar sebebiyle yurtlarını terk ederek komşu vilayetlere göç etmeye çalışan yüzbinlerce insan, can güvenliği, açlık, susuzluk, barınma ve salgın hastalık sorunları ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Bir insanlık borcu olarak, muhtaç ve mağdur durumda bulunan dost ve kardeş Bosna halkına insani yardım için vakit kaybetmeden ve süratle harekete geçme ihtiyacı ortaya çıkmıştı.²⁹ Muhtaç ve mağdur durumda bulunan Boşnaklara yardım için her türlü destek sağlanmaya çalışılmakta idi. Göçmenler için hazırlık yapan ve onlara bu hizmetleri seferber eden Osmanlı Devleti için, göçmenlerin yiyecek-içecek gibi ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli değildi.³⁰ Nitekim Bosna'dan Üsküp'e gelen muhacirlerin tayinat ve iskân bedellerinin masrafları belediye gelirlerinden ve mal sandıklarından karşılanması düşünülmüştü. Lakin belediye gelirlerinin yetersizliğinden ötürü, bu mümkün olamamıştı. Bunun üzerine muhacirin pulları geliri olan 30.800 kuruştan karşılanması düşünülmüş ama bu mümkün olamamıştı.³¹

Havası latif ve *suyu bol* şehir veya köylerde iskân edilen³² göçmenlerin evlerinin yapım masrafları büyük oranda devlet tarafından karşılandığı gibi şehirlerde yerleşenlerden iş kurma imkânı olmayanlara maddi destek, köylerde yerleşenlere ise arazi, hayvan ve tohumluk gibi yardımlar yapılmıştı.³³ Muhacirlere toplam 102.700 kuruş değerinde 640 dönüm arazi dağıtılmıştı. 1909

sonra da Hasan Bey mahallesi içerisinde oluşturulan yeni mahalleye de Kandiye adı verilmiştir: BOA, *İrade-Dâhiliye (İ.DH)*, no. 1304/36; *ŞD*, no.1972/8.

²⁵ BOA, *BEO*, no. 1534/115045.

²⁶ BOA, *DH.MKT*, no. 2393/16; *Hususî İradeler (İ.HUS)*, no. 83/146.

²⁷ BOA, *Dâhiliye Nezareti İdare (DH. İD)*, no. 97-/22.

²⁸ BOA, *DH.MKT*, no.1479/97; *ŞD*, no. 1968/10; BOA, *DH.MKT*, no.1818/24; *İrade-Şurâ-yı Devlet (İ.ŞD)*, no. 106/6321; Bu tür örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Mesela Bursa'da Zeytin Köyüne kırk hane Boşnak yerleştirilmiş ve teşkil edilen köye de Boşnak Köyü ismi verilmişti: BOA, *İ.DH*, no. 984/77656.

²⁹ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller (Y.PRK.AZJ)*, no. 28/58.

³⁰ Kasım 1886 tarihinde Kosova'da muhacirler için verilecek zahire kalmadığından bunlar iskân edilinceye kadar mal sandığından büyüklere yirmişer küçüklere onar para yevmiye verilmesi uygun bulunmuştur: BOA, *DH.MKT*, no.1376/125; Temmuz 1892 tarihinde Üsküp'e bağlı Koçane Kazası Malış Nahiyesine iskân olan Hersek muhacirlerinin işleri için gönderilen meblağ yetersiz olması üzerine, aradaki farkın Bulgaristan'a firar eden ahalinin bıraktığı arazi üzerindeki mahsulâtın temin edilmiştir: BOA, *DH.MKT*, no. 1978/87; 1509/98; 1719/105; *MV*, no.96/39; *Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR.İ.ŞKT)*, no. 10/998.

³¹ BOA, *A.MKT.MHM*, no. 510/11.

³² BOA, *A.MKT.MHM*, no. 514/3; *İ.HUS*, no. 88/1319.

³³ BOA, *Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)*, no. 154/14; Sanat sahibi muhacirlere de destek amaçlı olarak 500'er kuruş verilmiştir: BOA, *ŞD*, no. 1992/42; 1909 senesinde Üsküp'te iskan olunacak Bosna muhacirlerin masrafları için Kosova Valisi tarafından dahiliye nezaretine 100.000 kuruşun gönderilmesi talep edilmiştir. Ancak daha sonra da muhacirlerin masraflarının Kosova Vilayeti emvalinden karşılanması uygun görülmüştür: BOA, *DH.MKT*, no. 2865/22;

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA'DA İSKANI

senesinde Üsküp'ün beş değişik köyündeki miri araziler hazine-i maliyece boşaltılarak muhacirler için iskâna açılmıştı. Aşağıdaki tabloda Bosna muhacirlerine Üsküp'te verilmiş olan mülklerin listesi gösterilmiştir.³⁴

Çeşidi	Mahalle	Zira *	Evlek *	Dönüm	Bedel
Çayır	Hasanbey	-	4	14	1.100
Tarla		-	2	129	8.125
Hane	İbrahim	-	-	-	10.000
Ambar		-	-	106	24.381
Çayır	İncikova	-	-	30	6.000
Bahçe		600	1	13	2.700
Tarla		-	3	146	27.395
Tarla	Raştak	-	-	38	5.500
	Macarlık	-	11	154	17.499

Üsküp'e gelen bu muhacirlerin bir kısmı İştib ve Kumanova Kazası'na yerleştirilmiş ve bunlara da arazi yardımında bulunulmuştur. 1910 yılında Üsküp Sancağı'na mülhak olan Kumanova Kazası'na iskân edilmiş olan muhacirlere yine buraya bağlı olan Nikoriç-i Cedid Karyesinde tarla, çayır, bahçe ve çiftlik alanları olmak üzere toplamda 2.379 dönüm arazi dağıtılmıştı.³⁵

Ana yurtlarından göç ederek güvenli yerlere sığınan Boşnaklar, sığındıkları yerlerde hayatta kalabilmek için ciddi devlet desteğine ihtiyaç duymaktaydı.³⁶ Ancak muhacirlerin ülke ekonomisine ağır yükler getirdiği durumlarda yardım severlerin desteği vazgeçilmez olmaktaydı. Memleketlerinden göç eden ve mağduriyet yaşayan Boşnaklara sabır örneği gösterip onlara yardım yapanlar devlet tarafından ödüllendirilmiş ve bu tip davranışlar teşvik edilmişti.³⁷

Bosnalı muhacirlerle ilgili yaptığımız araştırma, bir çok acı gerçeği gözler önüne serdi. Kaçış sonrası yaşananlar işsizlik, yetersiz yiyecek ve sağlık servisi, kültürel ve uyum sorunları, dil sorunu, ülkelerinden kaçışları sırasında sahip oldukları umutların yıkılması, yalnızlık ve ekonomik sorunları yaşanan bir çok sıkıntıya örnek olarak verilebilir. Özellikle muhacir kadınlar en zor ve riskli

Bosna muhacirlerinden Salih'e Kosova vilayeti dâhilinde münasip bir arazi verilmesi talebi buna örnek verilebilir: BOA, *DH.MKT*, no. 1345/106.

³⁴ BOA, *BEO*, no. 3673/275456.

* Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsüne zira denir. (75-90 cm. kadar)

* Kırk arşın boy ve kırk arşın eninde olan ve 1.600 arşın veya 900 metre murabbai tutan dönümün dörtte birine verilen addır. 400 arşın murabbainı müsavidir. Tarla ve bostanlarda beher dönümü dörde taksim suretiyle sabanla devirince kazıp açılan harkların ayırdığı kısmı bir evlek denir.

³⁵ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı, Hülasa Kayıt Defterleri (ŞD.MLK.MRF)*, no. 36/51.

³⁶ Muhacirlerin bir kısmına devlet iş vermiştir: BOA, *DH.MKT*, no. 1873/7; Örneğin Kosova Vilayeti merkez hapishanesindeki gardiyanlar ihtiyaca cevap vermemesi üzerine Prizren'de hapishanesinden takviye yapılması düşünülmüştür. Fakat Prizren Hapishanesindeki gardiyanların Üsküp'e gelmek istememesi üzerine muhacirinden Mehmed Ağa'nın tayin edilmişti: BOA, *DH.MKT*, no. 1910/29; *DH.MKT*, no. 1873/7.

³⁷ Kasım 1890 tarihinde Yenipazar ve Seniçe taraflarında iskan olunan Hersek muhacirlerinin köyüne bir cami yaptıran ve tamir olunan telgraf hatları için seksen adet bedava direk veren Behcova Kasabası önde gelenlerinden Ahmet Ağazade Süleyman Efendi'ye dördüncü rütbeden Mecidi nişaniyle taltif edilmişti: BOA, *DH.MKT*, no.1784/62.

koşullara sahip gruptu. Dil sorunu genel olarak tüm sığınmacılar için geçerliken kadın sığınmacıların cinsel kimlikleri nedeniyle yaşadıkları birçok ek sıkıntılar söz konusuydu. Hassas grup olarak nitelenen kadınlar istismara oldukça açık ve ciddi anlamda korunmaları gerekiyordu. Korunmasız kadınlar ise fuşiyatın artmasına sebep olmaktadır.³⁸ Tüm bunların yanı sıra bir de Boşnak muhacirlerin sebep olduğu asayiş sorunları cabasıydı.³⁹

4) Geri Dönüş

Osmanlı Devleti göçmenlerin yer değiştirmesini, dahası, Bosna'ya geri dönmelerini engellemek için basit zaptiye tedbirleri almaktaydı. Hükümet teorik olarak göç karmaşasına mani olmak niyetindeydi. Ne var ki, mevcut durum zaten başlı başına bir karmaşa olduğundan zahiri bir durum ortaya çıkmıştı. Geri dönüşler imkânlar ölçüsünde engelleniyordu, ama göç etmeyi zihnine yerleştirmiş ve bunu gerçekleştirmiş olan bir Boşnak için, Bosna-Hersek'e geri dönüş daha büyük bir risk taşıyordu.⁴⁰

Geri dönmeye çalışan Boşnaklar, evvel emirde Üsküp'e ulaşmaya çalışıyorlardı. Osmanlı zaptiyesine yakalanmamak için gündüzleri dinlenip geceleri yolculuk yapıyorlardı. Bunların çoğunluğu yolculukları boyunca ya dilenmekte yahut son paralarını da dönüş yolunda harcamaktaydı. Gündelik işlerle uğraşıp yolculuğuna devam edenler de vardı elbette. Ama şüphe yok ki, en büyük dram, geri dönüş yolculuğuna dayanamayacak durumda olan bebek veya küçük çocukların durumuydu. Yol boyunca tesadüf ettikleri yerli Türk aileler yolculuk şartlarına ve hastalığa yenik düşeceği belli olan çocukları hiç olmazsa kendilerine evlatlık vermeleri için ebeveynleri ikna etmeye çalışıyorlardı. Hatta bazıları çocuklarına karşılık küçük meblağlar bile elde edebiliyorlardı. Neticede Üsküp'e ulaşan göçmenler burada Avusturya konsolosuna müracaat edip ondan yol parası ve pasaport temin ediyorlar, trenle Belgrad'a döndükten sonra bu defa Belgrad'daki Avusturya konsolosuna gidiyorlar ve Bosna'ya geçiş için tren bileti alıyorlardı. Avusturya idaresi geri dönenleri ülkeye kabul etmekle beraber onların gidip gördükleri yerler hakkında bilgiler edinmek suretiyle, bir nevi istihbarat aracı olarak görüyordu. Bu maksatla Bosna-Hersek mahalli hükümeti, kotarlarda kurduğu ofislerde geri dönenlerin ifadelerini alıyor, niçin gittiği, kendisini kimlerin teşvik ettiği, nerelere gittiği, Osmanlı hükümeti ile siyasi bir bağı olup olmadığını sorguluyor ve tutanak haline getiriyordu.⁴¹

³⁸ BOA, *BEO, Gelen Giden Kataloğu*, no. 1003/63-1.

³⁹ BOA, *DH.MKT*, no.1374/95; *BEO*, no. 1325/99329.

⁴⁰ Aralık 1900 tarihinde Üsküp'te Bosna muhacirlerinin toplanarak vatanlarına avdet etmeye karar vermişlerdir. Avusturya imparatorunun ismini dua ile andıkları ve Diyet Meclisi'nin muhacirinin Bosna'ya avdeti için otuz bin kron tahsis ettiği Bosna'da çıkan Politische Correspondanz gazetesinden bildirilmiştir. Bunun üzerine durumun Kosova Vilayeti tarafından tahkik edilmesi merkez tarafından istenilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğu anlaşılmıştır: BOA, *BEO*, no.3795/284610; *Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI)*, no. 123/41.

⁴¹ Geri dönenlerin Osmanlı ülkesi hakkında anlattıkları zaman zaman Bosna-Hersek basınında yer almaktaydı. Örneğin daha önce Petrofçe Kasabasında yaşarken Anadolu'ya göç ederek Karesi Sancağında Biga'ya bağlı Kalafat köyüne iskân olmuş olan Mustafa adlı bir Boşnak 1884 yılında ülkesine döndükten sonra Türkler ve Türkiye hakkında anlattıkları Saraybosna gazetesinde yer almış, bu haber Zagreb'de yayınlanan gazetelerde 18 Mayıs 1884 yılında yeniden haber yapılmıştı. Mustafa'nın anlattıklarına göre; "Anadolu'nun iklimi dolayısıyla muhacirlerin burada yaşamaları imkânsızdı. Lisana aşına olmadıkları için yerli ahali ile kaynaşmıyorlardı ve devamlı surette yabancı gibi görülüyorlardı. Buğday ve darı çok pahalıydı. Bütün Boşnak kadınlar geri dönmek istiyor ve kocalarını ikna etmeye çalışıyorlardı. Yerli ahali yani Türkler, Bosna Müslümanları gibi dine riayet etmemekte, namaz kılmamakta, hatta Cuma namazına bile gitmemekte, ramazanda oruç tutmamakta; Boşnaklar dine riayet ettikleri için onlar ile alay etmekteydiler. Üstelik Kalafat köyünde cami bulunmaktaydı. Kalafat köyünde Ermeniler de yaşadığı halde kadınlar başmaksız olarak açıkça ve serbest dolaşmaktaydılar." Bu habere uzunca bir tezkip hazırlayan "Bir Boşnak", Mustafa'nın anlattıklarının yanlış olduğunu, problemlerin göçmenlerin durumundan kaynaklandığını savunmuştu. Ne var ki, bu tezkip gazetelere gönderilmemişti: Tufan Gündüz, "Bosna'ya Dönen Boşnak Göçmenlerin Türkiye Ve Türkler Hakkındaki Görüşleri", *Balkanlar ve Göç*, Ed. Ali Fuat Öreç-İsmail Mangal Tepe, Bursa 2013, s. 165-173.

SONU GELMEYEN MISAFIRLIK: MUHACERAT BOSNA MUHACIRLERİNİN KOSOVA’DA İSKANI

SONUÇ

93 Harbi’nde, Rumeli’deki Türk ve Müslüman varlığını doğrudan etkilemiştir. Bu topraklarda yaşayan Türkler ve Müslümanlar, idaresi altına girdikleri devletlerin hükümetleri veya ahali tarafından çeşitli baskılara uğramışlardır. Bu zulüm yüzünden bütün maddi varlıklarını bırakıp adeta kaçarcasına en kötü şartlar altında, eski yurtlarını bırakarak Osmanlı Devleti’nin iç kısımlarına doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. Muhacirler, gerek göçleri gerekse geçici iskânlar sırasında çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Devlet bu sorunları giderici tedbirler almaya çalışmış, göçmenler için askerlik ve vergi muafiyetleri sağlamıştır. Osmanlı Devleti, muhacirleri iskâna elverişli yerlere yerleştirmeye çalışmıştır. Elimizdeki belgelerden anlaşıldığı gibi Devlet büyüklüğünü bir kez daha göstererek muhacirlerin iskânında, alıştıkları iklim ve coğrafi şartlara uygun yerler arayarak muhacirlerin mağduriyetini gidermeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Babıali Evrak Odası, **Dâhiliye Nezareti İdare**, Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, **Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî**, Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi, **Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası**, Hususî İradeler, **İrâde-Dâhiliye**, İrade Meclis-i Mahsus, İrâde-Şurâ-yı Devlet, **Makedonya Arşivinden İntikal Eden Evrak Üsküp Muhacirin Komisyonu**, Meclis-i Vükela Mazbataları, **Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri**, Sadâret Mühimme Kalemî Evrakı, **Şurâ-yı Devlet Evrâkı**, Şura-yı Devlet Evrakı, Hülâsa Kayıt Defterleri, **Yıldız Hususî Maruzât**, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller.

Makale ve Kitaplar

Demirel, Muammer, “Türkiye’deki Bosna Göçmenleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 12, sayı 2, Erzurum 2008, s. 287.

Emgili, Fahriye, *Bosna-Hersek’ten Türkiye’ye Göç (1878-1934)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 209.

Gündüz, Tufan, *Alahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1879-1912*, İstanbul 2012.

_____, “Bosna’ya Dönen Boşnak Göçmenlerin Türkiye Ve Türkler Hakkındaki Görüşleri”, *Balkanlar ve Göç*, Ed. Ali Fuat Örenç-İsmail Mangal Tepe, Bursa 2013, s. 165-173.

Hamza, Yusuf, “Halil Rıfat Paşa’nın Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, s. 57 (Aralık 1988), s. 170.

Kolaşinli, Hayri, *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara 2004.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir’ât-i Hakikat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s.677,691.

Osmanlı ve Balkanlar (Der. Fikret Adanır-Suraiya Farokhi) İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME*

A STUDY ON THE WALLACHIAN-KAZAKH POPULATION AND THEIR SOCIO-ECONOMIC STATUS IN THE DISTRICTS OF EYÜP, GALATA AND ÜSKÜDAR ACCORDING TO 1857/ 1858 DATED CENSUS REGISTRY

Süleyman Demirci* & Kâzım Kartal**

Özet

Nüfus, yeryüzünde sınırları belirli bir alanda belirli bir zamanda bulunan insanların oluşturduğu toplam sayı olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde dünya ülkelerinin üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi de nüfustur. Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı 1831 tarihinde II. Mahmut zamanında yapılmıştır. Yapılan bu sayımla Müslim ve gayrimüslim nüfusu tespit etmek ve böylece II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp (1826) yerine yeni bir ordunun kurulması için ülke içerisindeki askerliğe elverişli erkek nüfusun ve ülke içerisindeki cizye mükellefi gayrimüslim nüfusun tespit edilmesi hedeflenmişti. Bu çalışma ilk aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan nüfus sayımlarının önemini kısaca anlatarak, İstanbul (Eyüp, Galata ve Üsküdar) kazalarının coğrafi konumu ve tarihi önemini vurgulamaktadır. Daha sonra “1857/1858 Tarihli İstanbul (Eyüp, Galata ve Üsküdar) kazalarında sakin Eflâklı ve Kazak Taifesinin Nüfus defterinin” değerlendirmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nüfus, Nüfus Sayımı, Eflâklı, İstanbul, Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl*

Abstract:

Population is defined as the total number of people on a specific time period and location. It is regarded as an important issue by different states around the world. The first census of the Ottoman Empire takes place in 1831, during the reign of Mahmut II. The purpose of the census was to find out the number of Muslim and non-Muslim population so that it would be possible to detect the eligible man for the construction of the new army after the abolition of the Janissaries (1826) during Mahmut II reign and to detect the number of non-Muslim cizye tax payers. This study initially discusses the importance of population censuses conducted in the Ottoman Empire, and summarizes the geographical and historical significance of İstanbul (Eyüp, Galata and Üsküdar districts). Later on the research assesses settled Wallachians-Kazakhs and their professions as recorded in the 1857/1858 dated population registry book for the districts of Eyüp, Galata and Üsküdar in İstanbul.

Keywords: *Population, Census, Wallachians, İstanbul, Ottoman Empire, 19th century*

*22-26 Nisan 2015 tarihleri arasında Romanya'nın başkenti Bükreş'te gerçekleştirilen III. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumuna sunmuş olduğumuz bildiri metninin genişletilmiş halidir.

* (Prof. Dr.) Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sdemirci@erciyes.edu.tr

** (Doktora Öğrencisi) Erciyes Üniversitesi, kartalkazim44@gmail.com

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLİ VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

Giriş

Osmanlı Devleti'nin nüfusuyla ilgili arşiv kaynakları, dönemlere göre farklılık göstermekte olup, klasik dönemle ilgili olan nüfus bilgilerine tahrir defterlerinden çıkarılmaya çalışılırken, XIX. ve XX. yüzyıllarda ise bu durum yerini nüfus sayımı ve yoklamalarına ait defterlere bırakmıştır.¹ Osmanlı Devleti, arazi yazımı ile nüfusun sayımı ve bunlarla ilgili kayıtların tutulmasına önem vermiştir. Aynı zamanda tarım toplum yapısının hâkim olduğu birçok devlet ve imparatorluklarda ülkenin vergi nüfusu potansiyelini tespit etmek amacıyla sayımlar yapılmıştır. Mısır'da ve Akdeniz havzasının medeniyetlerinde, Roma'da, Ortaçağ Avrupa devletlerinde de bu usulün bilindiğini görmekteyiz.² Arazi tahrir sistemi Osmanlılardan önce İslam, Türk-İslam ve Moğol devletlerinde de uygulanmaktaydı. Tahrir, en başta tımar sisteminin bir gereği olarak bölgedeki gelir kaynaklarının tespiti amacıyla yapılmış olup tahrirlerde şehir, kasaba, köy ve çiftlikler birer birer dolaşarak buralarda oturan vergi mükellefleri, içlerinde vergiden muaf olanlar varsa hangi vergiden ne sebeple muaf oldukları defterlere yazılırdı. Aynı zamanda topraklı ve topraksız köylüler, evli ve bekâr haneler, meslek gurupları, ilmiyeye mensup olanları, ihtiyar ve sakatlar ayrı ayrı kayd olunurdu. Her köyün merası, ormanı, korusu, yaylağı, kışlağı, çayırı cins cins gösterilerek yetiştirilen mahsuller ve her yıl vermekle mükellef olunan vergi miktarı da defterlere geçirilirdi.³

Nüfus çalışmalarına dair bir başka önemli arşiv kaynağı ise cizye defterleridir. Cizye; gayrimüslim erkek vatandaşların can ve mal güvenliğinin devlet tarafından korunması ve askerlik hizmetinden muaf tutulmaları karşılığında alınan bir vergidir.⁴ Belli yaşa gelmiş gayrimüslim erkeklerden alınan verginin belirlenmesi için tutulan cizye defterlerinde kadınlar, çocuklar, vergiden muaf tutulanlar yazılmamıştır. Bir diğer önemli kaynak olan avarız defterleri⁵ daha çok XVII. yüzyıl, temettuat⁶ defterleri ise XIX. Yüzyılın ilk yarısı hakkında bilgiler içermektedir.

¹Nejdet Bilgin, "Osmanlı Devleti'nin 1917 Yılı Yabancı Nüfusu", *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.25, S. I, Temmuz 2010, s.101-146.

²Mehmet Öz, "Tımar" *TDVİA*, C.39, Ankara 2010, s. 425-429.

³Bkz., Ömer Lütfi Barkan, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I*, TTK, Ankara 1988.; Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları: Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Yay., C.1, İstanbul 1943.; Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakan'a Mahsus İstatistik Defterleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası [İFM]*, C. II, İstanbul 1940, s. 20-21.; Barkan, "894 (1488-1489) yılı Cizyesinin Tahsilatına ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, C.1, S. 1, TTK, Ankara 1993.; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, XXII, 1991, s. 429-439.; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., C.6, Ankara 1999, s.311-314; Kuyud-ı Kadime Arşiv Kataloğu, Haz: Sevgi Işık, Songül Kadioğlu, Mehmet Yıldırım, *T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yay.* No: 4, Ankara 2012, s.5., Mario Gringnaschi, "Mufassal Kadastrolar İçin İl Yazıcıların "Defatir-i İdadiye"leri", *XII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 12-16 Eylül 1994), C.III, TTK, Ankara 1999, s.676-681.

⁴Cizye defterleri ile ilgili Bkz., Mehmet Erkal, "Cizye", *TDVİA*, C.8, Ankara 1993, s. 42-45.; Halil İnalçık, "Cizye", *TDVİA*, C.8., Ankara 1993, s.45-48.; Halil İnalçık, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 33-34; Ömer Lütfi Barkan, "894 (1488-1489) Yılı Cizyenin Taksimatına Ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, I/1, Ankara 1964, s. 1-117; Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2001, s. 35-50; Recep Dünder, "H.1053-M.1643 Tarihli 8428 No'lu Cizye Defteri'nin Tanıtımı ve Değerlendirilmesi", *History Studies*, C.6, S.4, 2012, s. 125-146.

⁵Bkz., Halil Sahillioğlu, "Avarız", *TDVİA*, C 4, Ankara 1991, s.108-109.; Süleyman Demirci, "Avârız and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620s-1700", *Belleten*, TTK, 70/258 (Ağustos 2006), s. 563-590.; aynı müellif, "Demography And History: The Value of TheAvârızhâne

XV., XVI. ve XVII. yüzyıllara ait nüfus verileri Osmanlı Devletinde fethedilmiş olan topraklarda yaptırdığı tahrirlere dayanmaktadır. Bu sayım ve yazımlar ise bu dönem için esas demografik araştırmalarda arşiv malzemesini oluşturan tapu tahrir defterleri adı altında toplanmakta idi. Ancak tımar sisteminin bozulması ile birlikte klasik tahrir defterleri tutulamamıştır. Cem Behar'a göre XV. ve XVII. Yüzyıl tahrirleri birer nüfus sayımı olmakla birlikte bu dönemdeki tahrirlerin amacının arazi, nefer ve tarımsal gelir için yapıldığına değinmektedir.⁷

Osmanlı Devletinde yakınçağ başlarında ıslahat girişimleri oldukça yoğunluk kazanmış olup özellikle III. Selim⁸ döneminde başlayan yeni düzenlemeler, II. Mahmut ile birlikte gelişme göstermiş ve bütün kurum ve kuruluşlar tekrar düzenlenmişti.⁹ 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılıp¹⁰

Registers For Demographic Research: A Case Study of The Ottoman Sub-Provinces of Konya, Kayseri And Niğde, C.1620s-1700", *Turcica* 38 (2006), s. 181-211.

⁶Temettu: kâr etmek anlamına gelen bir kelimedir. "Temettuat" kelimesi ise anlam itibari ile; karlar, kazançlar manasını taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra, fertlerin sosyo- ekonomik yapısını tespit etmek amacıyla, kişinin ekonomik gücüne göre alınacak verginin belirlenmesine yönelik olarak, Emlâk, Arazi, Hayvanat ve Temettüat Sayımları sonucu oluşan, bulunduğu dönem içerisinde ait olduğu bölgeye ilişkin, bölgenin sosyo-ekonomik yapısına dair önemli bilgiler kapsayan kayıtlar olarak özetlenebilir. Bkz., Ferit Devellioğlu, "Temettu'-Temettuat", Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat, *Aydın Kitabevi Yay.*, Yirmi İkinci Baskı, Ankara 2005, s. 1073.; Ahmet Geçer, "Temettüat Defterlerine göre Mut'un Sosyo- Ekonomik ve Demografik yapısı (1844-1845)", *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara Turkey. s.1749-1777.; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, LIX/225, TTK, Ağustos 1995, s.395-412.; Kütükoğlu, "İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa", *Belleten*, LXIII/238, Ankara 1999, s. 755-782.; Alpay Bizbirlik& Zafer Atar, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettüat Defterlerinin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevelli Çiftliği Temettüat Defteri Örneği", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2009, s.37-57.; Tevfik Güran, "19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri", Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, Ankara 2000, s. 79.; Nuri Adıyeke, "Temettüat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM*, S. 11, Ankara, 2000, s. 769-771.; Mustafa Serin, "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettüat Defterleri" *T.C. Başbakanlık I. Millî Arşiv Şûrası (20-21 Nisan 1998) Tebliğler Tartışmalar*, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1998.; Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.; Ertan Gökman; "Saruhan Sancağında Temettüat Tahriri", *Bilig*, S. 45, Bahar 2008, s.73-90.

⁷Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, C.2, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2011., s.18.

⁸Kemal Beydilli, "Selim III", *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s. 420-425.; Nuri Özcan, "Selim III", *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.425-426.; Yücel Özkaya, "III. Selim'in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları", *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.1, Ankara 1963, s.145-156.; Cem Dilçin, "Şeyh Galip'in Şiirlerinde III.Selim Ve Nizam-ı Cedit", *Ankara Üniversitesi Basımevi*, Ankara 1993, s. 209-219.; Gül Akyılmaz, "III. Selim'in dış politika anlayışı ve diplomasi reformu çerçevesinde batılılaşma siyaseti", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VII, Ankara 2000, s. 660- 670.; Enver Ziya Karal, "Selim III devrinde Osmanlı bahriyesi hakkında vesikalar", *Tarih Vesikaları*, I/3, İstanbul 1941.; Karal, "Nizam-ı Cedit'e dair layihalar", *Tarih Vesikaları*, I/6, s.414-425 ve II/8, s.104-111, İstanbul 1942.; Karal, *Selim III'ün Hattı-ı Hümayunları*, Nizam-ı Cedit,1789-1807, Ankara 1946.; Karal, "Ebubekir Ratıb Efendi'nin Nizam-ı Cedit ıslahatındaki rolü", *V. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, Ankara 1960.; Besim Özcan, "Sultan III. Selim devri ıslahat hareketleri (Nizam-ı Cedit)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VII, Ankara 2000, s. 671-683.; Yücel Özkaya, "III. Selim devrinde Nizam-ı Cedit'in Anadolu'da karşılaştığı zorluklar", Ankara Üniv. *D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1963, s.145-156.;Standford J. Shaw, *Between Old and New,The Ottoman Empire under Sultan Selim III,1789-1807*, Cambridge, Massachusetts 1971.; Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel reformdan modern reformla geçiş:Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut dönemleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VII, Ankara 2000, s.609-628.; İlhan Şahin, *Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedide Dair Eseri*, Ankara 2001.

⁹Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi, Ankara-2011, s.51.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

yerine "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*" ismiyle yeni bir ordunun kurulabilmesi için ülke dâhilinde askerlik yaşına gelen hem Müslüman erkek nüfusun tespiti hem de cizye alabileceği gayrimüslim nüfusun tespitinin yapılması amacıyla nüfus sayımları yapılmıştı.¹¹

Osmanlı Devletinde modern manada ilk nüfus sayımı 1831 tarihinde yapılmıştır¹². 1831 yılındaki Anadolu nüfusu; müslüman 1.939.236, Reaya 230.519, toplam ise 2.170.847 Rumeli de; müslüman 500.697, Reaya 833.994, **toplam** 1.334.691 (Manastır, Niğbolu, Niş, Prizren, Selanik, Silistre, Siroz, Sofya, Üsküp, Vidin, Vize) Akdeniz adaları; müslüman 12.175, Reaya 53.773, **toplam** 65.948, Kıbrıs; müslüman 15.020, Reaya 29.184, **toplam** 44.204, Adalar **toplam**; müslüman 27.195, Reaya 82.957, **toplam** 110.152; **genel toplam** müslüman 2.467.128, Reaya 1.147.470, **toplam** 3.615.330 olarak görülmektedir.¹³ Osmanlı Devleti'nde 1831 tarihinde yapılan ilk düzenli nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara bulunmasına rağmen ülke dâhilinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusun tespit edilip ortaya konulması açısından önemli olduğu görülmektedir.

1844 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı da imparatorluk genelinde uygulamaya konulduğu söylenemez. **Ubicini göre 1844 yılında yapılan Osmanlı bölgesel nüfus dağılımı şu şekildedir:**

Bölgeler	Nüfus
Trakya	1 800 000
Rumeli ve Tesalya	2 700 000
Bulgaristan	3 000 000
Arnavutluk	1 200 000
Bosna Hersek	1 100 000
Eflâk	2 600 000
Boğdan	1 400 000
Sırbistan	1 000 000
Ege adaları	700 000
Avrupa Toplam	15 500 000
Anadolu	10 700 000
Suriye, Mezopotamya ve Kürdistan	4 450 000
Arabistan (Mekke, Medine, Etopya)	900 000
Asya Toplam	16 050 000

¹⁰Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara-2008, s.110.; Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı'da Ülke Yönetimi", *IX. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 21-25 Eylül 1981), C.II, TTK., Ankara 1988, s.154-162.

¹¹Salih Kahraman ve Fevzi Gür, *Amasya Nüfus Defteri 1840*, Amasya Belediyesi Kültür Yay., Amasya-2012, s.5.

¹²Bkz., Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda ilk Nüfus Sayımı-1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara 2010.; Musa Çadırcı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", Neşir Heyeti (Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Health W.Lowry v.d.), *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1980., s.108-127.; Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ve Türkiye'nin Nüfusu*, (Ed. Şevket Pamuk), C.2, TÜİK (DİE) Yay., Ankara 2011, s. 61-73;Nüfus defterleri üzerinde yapılmış çalışmalar hakkında bkz., Süleyman Demirci- Kazım Kartal, "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazası Müslim Nüfus Defteri Örneği", *History Studies*, Cilt 6, S. 3, 2014, s.119-145.; Süleyman Demirci- Kazım Kartal; "1833/34 (H. 1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-i Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazası Müslim Nüfus Defteri İncelemesi", *History Studies*, Cilt 6, S. 4, 2014, s.1-29.; Mehmet Ak, "Teke Sancağında 1831 Sayımına Göre Nüfus ve Yerleşme", *History Studies*, Volume 6, Issue 3, 2014, s. 15-44.

¹³ Bkz., Cem Behar, *a.g.e*, s.23-24.

Mısır	2 000 000
Trablus ve Fizan	600 000
Tunus	1 200 000
Afrika Toplam	3 800 000
Genel toplam	35 350 000

Kaynak: M.A. Ubicini, *Letters On Turkey*, Trns, Lady Easthope, ArnoPress, C.I, Newyork-1973, s.18.¹⁴

1855 yılında Anadolu ve Rumeli'deki, yani Müslümanların çoğunlukla Türk olduğu bölgelerdeki Müslümanlara zorunlu askerlik hizmeti getirildiği görülmektedir. Daha sonra yapılan mahalli sayımlar haricinde, 1881/82-83 tarihinde bir sayım daha yapılmıştır. Kadınlar ilk kez bu tarihte sayılmıştır.¹⁵ Son Osmanlı sayımı 1905/1906 tarihinde, hem siyasi nedenlerle, hem de teknik sebeplerden dolayı yapılmıştır. Babîâli, geçmişte yaptıkları gibi sayımın uzun sürmemesi için üç ayda bitirme kararı almıştır. Kaydedilen her kişiye, bir kimlik kartı verilecektir. Sayımın maliyetinin 4.565.700 kuruş olması bekleniyordu. Her kimlik kartı karşılığında kesilecek bir ücretle bu toplam rakam tazmin edilecekti. Bu sayımın ayrıntılarıyla ilgili başka bir bilginin henüz mevcut olmadığı görülmektedir.¹⁶

Çalışmamıza esas defter Başbakanlık Osmanlı Arşivinde *1857/ 1858 Tarihli İstanbul (Eyüp, Galata ile Üsküdar) kazalarında sakin Eflâklı ve Kazak Taifesinin Nüfus Defteridir*. Orijinal ebatları 18,5 X 51 olup toplam varak sayısı 84 olan nüfus defterinde boş varaklar ise: 1a, 14b-47a, 52a-84b olup defterin içeriğinde tarih bulunmamaktadır. Fakat BOA. Kayıtlarında *1857/ 1858 Tarihli İstanbul (Eyüp, Galata ile Üsküdar) kazalarında sakin Eflâklı ve Kazak Taifesinin Nüfus Defteri* olarak kayıtlıdır. Boş varaklar başta 2 adettir. Defterin kapağı bulunmamakla birlikte defterin hemen içinde "*İstanbul ve bilâd-ı selase ve Boğaziçi'nde kâin olup Tebaa-i Devlet-i Aliyyeden bulunan kâffe-i Eflâklının tahrir-i cedid Nüfus defteridir Fi 8 Nisan Sene 73*" kaydı mevcuttur. Nüfus defterinde yaşayan nüfusun İstanbul ve *bilâd-ı selase*¹⁷ ve Boğaziçi'nde kâin olan Eflâk'li nüfus, sülale lakapları ve erkek bireylerin kayıtları yer almaktadır. Yerleşim birimleri kaydedilirken, Haham olarak dini temsilcileri bulunmaktadır. Hanelerde yaşayan erkek nüfusun adları, meslekleri ve yaşları verilmiştir.

EFLÂK TARİHİ

Eflâk tarihi ile ilgili kısa bir bilgi paylaşımı bilâd-i selase'deki Eflâklı ve Kazak taifesin nüfusu ile sosyo-ekonomik durumlarının anlaşılması için faydalı olacağı kanaatindeyiz. Eflâk, Tuna ile Karpatlar arasında kalan bir coğrafya olup Osmanlı hâkimiyeti zamanında özel bir idari statüsü bulunan bölgedir. Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturan Eflâk kuzeyde Karpat dağları, güney ve güneydoğuda Tuna nehriyle çevrilidir.¹⁸ Kemal Karpat'a göre, Eflâk'ın Romenler arasındaki geleneksel adı "**tara Romaneasca**" yani "**Romen ili**" veya "**Romenler yurdu**" olduğu ve

¹⁴1844 nüfus çalışmaları ile ilgili ayrıca bakınız; Cem Behar, *a.g.e.*, s.26.; Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yay.*, C.12, S.2, Isparta 2007, s.135-160.; Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yay., Ankara 2010.

¹⁵Zehra Topal, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları-5, Akçaabat 2010, s.18.

¹⁶Karpat, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁷*Bilâd-ı selase, gerek İstanbul'a bağlı üç kazaya (Galata, Üsküdar, Eyüp), gerekse, İstanbul, Edirne, Bursa gibi birbirine yakın üç büyük şehir kadılığına mahsus olmak üzere benzer özellik taşıyan kaduluklar için kullanılmış özel bir ilmiye tabiridir. Bkz; Mehmet İpşirli, "Bilâd-ı selase", TDVİA, C.6, Ankara 1992, s. 151-152.*

¹⁸Kemal Karpat, "Eflâk", TDVİA, C.10, Ankara 1994, s. 469-470.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

Eflâk, Eflâklu veya *Eflâkistan* kelimeleri ise Türkler tarafından kullanılmış olduğuna değinmiştir. Eflâk halkı ise kendini genellikle *Romin* olarak adlandırmış ve Osmanlı tarihinde aynı kelime *Eflâk, Aflak, Aflakan* şekillerini almış nihayetinde *Eflâk* adı yaygınlaşmıştır.¹⁹

Eflâk toprakları bir takım göçebe toplulukların²⁰ istilasına uğradıktan sonra iki yüz yıla yakın bir süre Kumanların hâkimiyetinde kaldığı görülmektedir.²¹ Eflâk Macar hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1310 yılında *Basarab*²² adında büyük bir voyvoda ortaya çıktı. 1330 yılında Posada mevkiinde Macarları mağlup edip bağımsızlığını ilan eden *Basarap*, ülkesini Prut nehrinin ötesine kadar genişletip bu bölgeye kendi adını (*Besarabya*) verdikten sonra 1352 de öldüğü kaynaklarda mevcuttur.²³

Basarab öldükten sonra *Nicolae Alexandru* tahta oturmuş olup, 1364 yılında ise oğlu *Vlaicu* tahta geçti. Bu dönemde Macar kralı *Layoş* bazı toprakları zemet şeklinde alarak onun tabiliğini kabul etti.²⁴ Osmanlı Devleti ile ilk siyasi temasları ise I. Murat dönemine rastlamaktadır. Osmanlı Devletinin Balkanlarda ilerlemesi sonucu Eflâk Voyvodası *Vlaicu*, 1373 tarihinde I. Murat ile dostluk anlaşması imzalar. Eflâk'ın Osmanlı Devletinin egemenliğini kabul etmesi ise, 1391 yılında Voyvoda *Mircea*'nın (1386–14189) Osmanlı devletine vergi vermesi ile başlayıp *Mircea*'nın Osmanlı Devletine karşı oluşturulan haçlı seferlerine destek vermesi ile son bulur. Niğbolu savaşı sonrasında Haçlı birliklerin bozguna uğraması üzerine *Mircea* tekrar Osmanlı Devletinin hâkimiyetini tanımak zorunda kalmış ve Yıldırım Beyazıt'ın yanında Ankara savaşına katılmıştır. Yıldırım Beyazıt vefat etmesi üzerine Şehzade Musa'ya destek vermiş şehzadenin öldürülmesinden sonra ise Düzmece Mustafa'yi²⁵ desteklemiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde ise tekrar 1417 Osmanlı devletinin hâkimiyetini kabul etmiş ve Osmanlı devletine vergi vermeye başlamıştır.²⁶

Mircea'dan sonra Eflâk, Türkler ile Macarlar arasında gelişen çok yönlü mücadeleden faydalanma yolunu tuttuğunu görmekteyiz. Segedin antlaşması ile Eflâk voyvodalarının Macar kralına tabi olması ve Eflâk'ın ise İstanbul'a haraç vermesi gibi ikili bir hükümlerlik kabul edilmişse de Eflâk'ın ileri gelen boyarları Osmanlı hâkimiyetini tercih etmişlerdir. Ancak Eflâk'ta merkeziyetçi bir idare kuran Kazıklı²⁷ *Voyvoda veya Dracula* olarak bilinen voyvoda *Vlad Tepeş* boyarlara üstün gelmiş olup Hamza beyi kazığa oturtmuştur. 1462 yılında II. Mehmet Eflâk üzerine yürümesi üzerine

¹⁹Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

²⁰Bkz; Nevcan Nur Pala, *Eflâk ve Boğdan'da Osmanlı Hakimiyeti ve Fuat Efendi'nin Lahiyası*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Bayram Nazır), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009,s.4-6.; Türkçaya Ataöv, "Yirminci Yüzyıla Kadar Romen Tarih Kitapları", *OTAM*, C.24 S.3 (1969), s.211-225.

²¹IstvanVasary, *Kumanlar ve Tatarlar; Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*,Çev: Ali Cevat Akkoyunlu,, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.

²²İffet Tosun, "Ulahların-Romenlerin Ortaya Çıkışı", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Akçağ Yay., Ankara 2013, s.252-257.

²³Karpat, *a.g.m.*,s.469-470.

²⁴Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

²⁵Bkz; Frehan Karlı Dökme Mollaoğlu, "Düzmece" olarak anılan Mustafa Çelebi Ve Bizans (1415-1416-1417)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.49, S.2, Ankara 2009, s.173-185.

²⁶Bkz; Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Döneminde Eflâk ve Boğdan (Memleketeyn)", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Akçağ Yay., Ankara 2013, s.380-387.; Karpat, *a.g.m.* s.469-470.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1., TTK, Ankara 1988, s.189 vd.; Abdurrahman Şeref Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi 1*, Kaynak Yay., İzmir 1995; Caner Sancaktar, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti Ve Siyasal Mirası", *Balkanlar*, Ortadoğu Ve Balkan İnceleme Vakfı Yay.(OBİV), İstanbul 1993.

²⁷Vlad Müslümanları kazığa geçirmesinden dolayı bu adla anılır. Vlad Tepeş için pek çok unvan kullanılmıştır, Cellat, Drakula, Kazıklı voyvoda, Kara Şeytan gibi.

Vlad Transilvanya'ya çekilip Macarlar tarafından zindana atıldı. *Vlad*'dan sonra ise “güzel” lakabıyla tanınan kardeşi *Radu* (1262–1274) Eflâk voyvodalığına getirildiğini görmekteyiz.²⁸

Radu, devlet hazinesine her yıl 12 bin altın vergi vermeyi kabul etmiş ve onun korunması görevi ise Ali Bey verilmişti. Yıldırım Beyazıt'tan döneminden itibaren Osmanlı devletine vergi vermeyi kabul etmiş olan *Eflâk* prensliği, fırsat buldukça bağımsızlık peşinde koşmuş ve bunun için ise Macarlara güvenmiş ancak 1462 seferinden sonra Eflâk, artık Osmanlı devletinin bir eyaleti haline getirilmiştir.²⁹ *Radu*'dan sonra *Moisi* Osmanlı devleti tarafından tayin edilmiş ancak daha sonra Avusturya sempati duyması üzerine yerine tayin olunmuş olan *Vilad* tarafından 1530 tarihinde öldürülmüştür. İki sene kadar voyvoda olan *Vilad Dimboviça* nehrini geçerken 1532 de boğularak ölmüştür.³⁰

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti Eflâk üzerinde nüfuzunu arttırıp Macaristan'ı³¹ 1526'da fethedip 1541'de³² ilhak ederek Eflâk'a kuzeyden yardım göndermesini engelledi. Eflâk üzerinde öteden beri bulunan Macar hükümlerlik iddialarını etkisiz hale getirdiğini görmekteyiz.³³ Ancak XVI. yüzyılın sonlarına doğru voyvoda olan ve kahraman *Mihai* diye bilinen *Mihai Viteazul* Osmanlı hazinesine ve tüccarlara olan borçlarını ödemeyerek isyan etti.³⁴ Mihai Koca Sinan Paşa idaresindeki orduya Kalugareni'de baskın yapıp geri çekilse de Erdel beyi Bathory'in yardımıyla tekrar Eflâk'ı ele geçirdiği görülmektedir. Mihai 1600 yılında Boğdan'ı işgal altına almış ve Eflâk, Boğdan, Erdel'i birleştirip kendisini bu üç ülkenin hakimi ilan etmiştir. Kısa bir süre için dahi olsa bu üç ülkeyi birleştirmesi Romen tarihin de gittikçe önemi büyütülen bir sembolik mevki kazandırmıştır.³⁵ Mihai bu faaliyeti aynı zamanda Romenlerin tek ülke içinde ilk birleşmesi olduğu ancak 1601'de Avusturya ordu komutanı Basta tarafından yenilgiye uğratarak öldürülmüş ve bu üç beylik tekrar ayrılmıştır.³⁶

XVII. yüzyıl boyunca Eflâk eskiden olduğu gibi Osmanlı Devletine tabi olarak yerli hanedanlar tarafından idare edilmiştir. Bu dönemde toprak sahibi olan aileler ekonomik güçlerini arttırıp yer yer bölgesel hanedanlıklar kurdular. Aynı zaman da Romen halk kültürü bu dönemde büyük gelişme gösterdiği görülmektedir. Okuma yazma, matbaa sayısı bir hayli artmış olduğu edinilen bilgiler arasındadır. Eflâk, 1678-1688 yılları arasında *Şerban Cantacuzino* ve ondan sonra ise 1688-1714 yılları arasında *Constantin Brancovanu* gibi voyvodalar tarafından yönetilmiştir. Bunlar Osmanlı devletine tabi olmakla birlikte komşu Hıristiyan prensler ve krallarla irtibata geçmekten de çekinmemişlerdir.³⁷

XVIII. yüzyıl da ise Osmanlı Devleti Rus tehlikesi ve Avusturya tehdidi nedeniyle bu coğrafyayı başlıca müdafaa hattı olarak görmüş ve bu ülkeye karşı yeni bir siyaset uygulayarak Eflâk idaresine yerli beyleri tayin etmek yerine Eflâk, Fenerli Rum Beyleri³⁸ tarafından idare edilmeye çalışılmıştır.

²⁸Zeynep Sözen, “Osmanlı Kültürünün Eflâk ve Boğdan'ın Yaşamına Etkisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.25-39.

²⁹Yaşar Yücel & Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı (Fatih, Yavuz, Kanuni)*, TTK, Ankara 1991, s.60 vd.

³⁰İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II., TTK, Ankara 2011, s.429 vd.

³¹Sadık Müfit Bilge, “Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi”, *OTAM*, S.11 (2000), s.33-81.

³²Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

³³Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

³⁴İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III., Kısım II, TTK, Ankara 2011, s.78 vd.

³⁵Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

³⁶Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.m.*, s. 380-387.

³⁷Karpat, *a.g.m.*, s. 469-470.

³⁸Zeynep Sözen, *Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, Aybay yay, İstanbul 2000,s.43 vd.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

Muhtemelen hem ailelerinin İstanbul'da olmaları sebebiyle devlete bağlılıkları ve bunların kontrolünün daha iyi sağlanacağı hesap edilmiş, hem de Ortodoks olmalarından dolayı bölge halkına yakın olabilecekleri düşünülmesi sebebi ile böyle bir karar alınmış olabilir. Nitekim daha XVI. yüzyılın ikinci yarısından Rumlar bu topraklara girmiş özellikle 1711'den itibaren Boğdan'da 1716'dan itibaren de Eflâk'ta voyvodalıkları ellerinde tutmuşlar ve bu topraklar 1716'dan 1821 tarihine kadar Eflâk Fenerli Rum beyleri tarafından idare edilmiştir.³⁹

Fenerli Rumların halkı sömürmesi sonucu bunlardan kurtulmak için *Tudor Vladimirescu* 1821 yılın da isyan etmiş bu isyan sonucun da Romenler modern çağın eşğine gelmesi sonucu Fenerli Rumlardan kurtulmuşlardı.⁴⁰ Eflâk komutanı ölümünden sonra Osmanlı Devleti Fenerli beylerin tayin etme siyasetine son verdi ve eskisi gibi yerli Eflâk ailelerini iktidara getirdi.⁴¹

Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)⁴² ve Yaş antlaşması⁴³ sonucun da Rusya'nın Eflâk üzerindeki nüfuzu hızla artmıştır. 1828–1829 Osmanlı Rus savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması⁴⁴ sonucunda Eflâk'ın Osmanlı Devletine belirli bir fiyat üzerinde gıda satma zorunluluğu kaldırılmıştır. 1834–1848 yılların da Eflâk'ı *Aleksandru Ghica* ve *Gheorghe Bibescu* idare etmiştir.⁴⁵

Ülkenin batıya bilhassa Fransa'ya açılması ile birlikte yeni ortaya çıkan ekonomik ve kültürel imkânlardan dolayı edebiyat, sanat, yayın ve milli kültür alanın da gelişmeler olmuştur. Bilimsel alanda ve diğer alanlarda ki gelişmeler müteakiben Romen kültürü gelişme göstermiş⁴⁶ sayıları artan aydınlar sosyal ve siyasi haklar temin etmek için giriştikleri hamleleri sonucunda 1848 tarihinde çok taraflı milli bir harekete dönüşmüştür. Bunun fikir babalığını ise *Nicolae Balçesku* yapmıştır. Hareketin hedeflerinden biri Rusya'nın Eflâk üzerinde baskı kurmak için kullandığı "*Regulamantul Organic*"i⁴⁷ kaldırıp, yerine milli bir yasa oluşturmaktır.

Bunun üzerine Rusya Eflâk üzerinde baskılarını arttırıp müdahale edince Osmanlı Devleti Süleyman Paşa ve Keçecizade Fuad Paşa'yı Ruslarla görüşmek üzere Bükreş'e göndermiştir.⁴⁸ Ancak Rusya'nın bu coğrafyaya giderek artan müdahaleleri ve Fransa'nın bu toprakları kendi nüfuz sahası olarak görmesi aynı zaman da Rus çarının Kudüs'te yeni haklar talep etmesi Kırım savaşına sebep olmuştur. Savaşta Rusya Eflâk'ı işgal etmiş ancak Paris Antlaşması⁴⁹ ile burayı boşaltmak zorunda bırakmış olup Eflâk'ın batı devletleri teminatı altında yeniden Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰

³⁹Bkz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Karlofça Anlaşmasından Sonra İç Durum", *Osmanlı Tarihi*, C.IV., Kısım I, TTK, Ankara 2011, s.6.; Serap Yılmaz, "Boğdan Voyvodası Ligor Aleksandrgika'nın Ölümü (1777)", *XII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 12-16 Eylül 1994), C.III, TTK, Ankara 1999., s.1009-1016.

⁴⁰Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar*, C.I, Küre Yay., İstanbul 2006. S.109-141.

⁴¹Karpat, *a.g.m.*, s. 469-470.

⁴²Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *OTAM*, S.19 (2006), s.139-174.

⁴³Kemal Beydili, "Yaş Antlaşması" C.43, *TDVİA*, C.43, Ankara 2013, s. 343-346.

⁴⁴Şerafettin Turan, "1829 Edirne Andlaşması", *AÜDTCFD*, IX/1-2, Ankara 1951, s.111-151.

⁴⁵Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

⁴⁶Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi 1789-1856*, TTK, Ankara 1983, s.213 vd.

⁴⁷Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

⁴⁸Dan Berindei, "Osmanlı Devleti Ve Eflâk'taki 1848 İhtilâli", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt III, TTK, Ankara 2002., s.131 vd.

⁴⁹Fuat Andış-Süphan Andıç, *Kırım Savaşı Ali Paşa ve Paris Antlaşması*, Eren Yay., İstanbul 2002.

⁵⁰Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

Mihail Kogalniceanu'nun gayretleri Fransa ve Babiâli'nin destekleri sonucu 1858 yılın da Eflâk ve Boğdan birleşmiş ve her iki ülke 1859 yılın da *Albay Alexandru Ion Cuza*'yı kendilerine başkan seçmişlerdir. Akabinde *Bükreş* devlet merkezi olarak kabul edilmesi ile birlikte *Sultan Abdülmecit, Alexandru Ion Cuza*'yı *Memleketeyn*'in tek reisi olarak tanıyıp Eflâk ve Boğdan'nın Romanya adında tek bir ülke altında birleşmesini onayladı. *Alexandru Ion Cuza*'nın 1866'da iktidarı bırakması üzerine yerine *I. Karol* geçti. Romanya nihayetinde 1878'da tam bağımsızlığını kazandı.⁵¹

1857/ 1858 TARİHLİ İSTANBUL (EYÜP, GALATA, ÜSKÜDAR) KAZÂLARINDA SAKİN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUS DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmaya esas konu edilen defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS. d koduyla 00556 numarada kayıtlıdır. Defter 84 varaktan oluşmaktadır. Nüfus defterinde 1857/1858 tarihinde İstanbul'da Eyüp, Galata ve Üsküdar'daki Eflâk nüfusu hakkında önemli bilgiler bulunmakla birlikte aynı zamanda bu tarihte Eflâk'li nüfusunun meslekleri, lakapları ve dönemin Eflâk Boyarları, eğitim olarak hangi aşamada olduklarına değinerek sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Tablo: 1 Eflâklı Taifesinin Meslek grupları

Terzi	28
Hizmetkâr	24
Kunduracı	16
Tüccar	9
Kürekçi	8
Berber	6
Tuhafiyeci	5
Sazende	5
Kuyumcu	5
Kapı oğlanı	4
Bahçıvan	4
Eczacı	4
Çırak	4
Duhancı	4
Sarrafi	3
Yarıcı	3
Tahsildar	3
Duhancı	3
Mağazacı	3
Kaptan	3
Bakkalcı	3
Aşçı	2
Camcı	2
Marangoz	2
Kayıkçı	2
Kundura boyacısı	2

⁵¹Karpat, *a.g.m.*, s.469-470.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

Kalfa	2
Haham	2
Mektep hocası	2
Makaracı	1
Arabacı	1
Makarnacı	1
Ressam	1
Bulaşıkçı	1
Lokantacı	1
Kethüda	1
Pazaracı	1
Seyis	1
Tercüman	1
Yağcı	1
Tabakacı	1
Tüccar yazıcısı	1
Peştemalci	1
Sigortacı	1
Zangoc-ı kilise	1
Eskici	1
Kapamacı	1
Şekerlemeci	1
Mumcu	1
Kaçılarya	1
Yoklamacı	1
Taşçı	1
Bohçacı	1
Bakıcı	1
Oduncu	1
Dellal	1
İspirtocu	1
Uncu	1

Tablo 1'den görüldüğü üzere Eyüp, Galata ve Üsküdar'da⁵² sakin ve incelemeye esas deftere kayıtlı 57 farklı meslek grubu bulunmaktadır. Giyim eşyaları üreten ve satan esnaf grubundan olan **terzi** sayısının 28 olduğunu görmekteyiz. Toplam nüfusu **514** ve toplam hane sayısı **282** olan Eflâk nüfusunun **%5.4** nün terzilik ile uğraştığını giyim eşyası olarak Eflâk nüfusunun önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

⁵² Üsküdar tarihi ve 16. 17. Yüzyıllardaki nüfus yapısı ile ilgili bkz.: Ahmet Güneş, "16. Ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu", Edit: Zekeriya Kurşun, Ahmet Emre Bilgili, Kemal Kahraman, Celil Güngör, *Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, C.1., Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2004, s. 42-57., Halil İnalçık & Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Tarihçiliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", Edit: Zekeriya Kurşun, Ahmet Emre Bilgili, Kemal Kahraman, Celil Güngör, *Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, C.1., Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2004, s.27-56.

Diğer önemli grup olan İşçiler sınıfın da ise **hizmetkârlar** bulunmaktadır. Bunların sayıları ise **24** olduğu görülmektedir. **282** hanenin olduğu ve toplam **514 Eflâk** nüfusunun bulunduğu **57 meslek grubu** içerisinde **ikinci sırada** olan hizmetkârların toplam nüfus içerisinde ki oranı **% 4.6** ya tekabül ettiğini görmekteyiz. Bu hizmetkârların genel de Tüccar hizmetkârı olduğu belirtilirken bazıları ise sadece hizmetkâr olarak geçmektedir. Kayıtlı isimler üzerinden yapılan incelemede **14** tüccar hizmetkârının bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1’de öne çıkan bir diğer önemli meslek grubu ise **kunduracılıktır**. Bu mesleği icra edenlerin sayısı **16** olup Eflâklı nüfus içerisinde **%3.11**’i temsil etmektedirler. Aynı zaman da bir tane de kunduracı çırağı bulunmaktadır. Bu da bize kunduracılık mesleğinin Eflâklı taifesi arasında gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Bir diğer önemli meslek grubu ticaret-tüccar grubu olduğu görülmektedir. **Ticaret**: Kâr amaçlı mal mübadelesi mesleğine verilen isim. Bu mesleğin mensubuna ise Tacir veya Çoğulu olan Tüccar adı verilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan gayrimüslimler devlet hizmetinden muaf olmalarının nedeniyle bunun verdiği avantajla birlikte genellikle esnaflık ve ticaretle ilgilenmişlerdir.

Esnaf defterleri incelendiğinde zimmîlerin Müslümanlarla birlikte aynı esnaf teşkilatı içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Bu defterlere önce Müslümanlar yazılırken sonra Hıristiyanlar, en son olarak da Yahudiler kaydedildiği görülmüştür. Zimmiler dil bilmeleri nedeniyle ticari hayatta ve devlet hizmetinde önemli avantajlar elde etmişlerdi.⁵³

Tablo 1’den görüldüğü gibi **514 Eflâklı** nüfus içerisinde **9 kişinin** tüccar olduğu ve bu durum da Eflâklı nüfusun **%1.7** kısmının ticaretle uğraştığını göstermektedir. Aynı zaman da 14 kişi ise tüccar hizmetkârı olarak görev yapmaktadır.

Bir diğer önemli meslek çeşitli hizmet gruplarında çalışan **kürekçi** olup bunların sayısı ise 8 kişi olarak kayıtlıdır. Söz konusu kişilerin Yuda, Dimitri, Tuduri, İstavri, Zutiri, Yori, Yandasar ve Nikola olarak isimleri nüfus defterine kayd edilmişlerdir. Toplam nüfus içerisinde ise %1.4’i temsil etmektedirler.

Berber sayısı ise 6 olarak görülmektedir bunlar: Konstanti, Andresi, İlya, Yuvan, Tuduri, ve Petro isimlerinde Eflâklı taifesi oldukları görülmekte olup nüfus içerisindeki oranı %1’e tekabül etmektedir.

Giyim eşyası için önemli olan bir diğer meslek grubu ise **tuhafiyeci** olup bunların toplam sayıları 5 dir. Tuhafiyecilik mesleği ile uğraşan kişiler Abraham, İsrani, Aron, Mişvan ve Acı İlya olarak kayıt edilmiş olup toplam nüfus içerisindeki %0,9’u temsil etmektedirler.

Sazende sayısı 5 olup saz çalan sanat ile uğraşan kişilerden oluşmaktadır. Bunlar ise: Dimitri, İlyaistan, İstanco, Zafiri, Kostanti olarak görülmekte olup bir tanede sazende çırağı bulunmaktadır. Bunların toplam nüfus içerisindeki oranı ise %0,9 dur.

⁵³“Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik durumu” isimli makale çalışmasında konu ile ilgili olarak, İngiliz konsolosu **Palgrave 1868’deki** bir rapora atıfta bulunularak şu bilgiler paylaşılmaktadır: “Türkiye’deki Hıristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, çalışkan ve erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki, çalışkanlık, doğruluk, namusluluk ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar şaşmaz biçimde, Rum ve Ermeni hemşerilerinden kesinlikle bir gömlek üstündürler. Ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir ve ezilmektedirler. Hıristiyanlar ise Osmanlı Devletindeki ayrıcalıklı durumlarını sürdürerek son yüzyıldan beri sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşmeleri de çok su götürür spekülasyonlarla apaçık hilelerle ya da tefecilikle olmuştur.” Bkz., Yelda Demirbağ, “Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik durumu”, *OTAM*, S. 13 (1990), s.15-33.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

Kapioğlanı sayısı ise 4 olup bunlar şu şekildedir: Eflâk boyarlarından paşa kapioğlanı Hacı Esribo, Eflâk kapioğlanı Yanko, Eflâk kapioğlanı Nikola, Eflâk kapioğlanı Yanko olmak üzere 4 tane kapioğlanı bulunmakta olup meslek grupları içerisinde %0,7'i temsil etmektedirler.

Bahçıvan sayısı 4 olup bunlar ise: Tudori, Petro, Milo, Yanko dur. Bahçıvanlar ya ekmek parası yada bahçelerde yevmiye ile çalışan gündelikçiler olarak görülmektedir. Bahçıvanlar hayat şartları genel olarak ağırdır ve pis yerlerde yaşamaktadırlar.⁵⁴

Sağlık hizmetleri açısından önemli olan **eczacı**⁵⁵ sayısı ise 4 olup bunlar: Dimitraki, Mihail, İyo, birde eczacı çırağı Nikolaki bulunmaktadır. **Çıracak** olarak çalışanlar ise esnaflık ile uğraşan sanat, ya da zanaatla uğraşan kişilerin yanında bulunan kişilerdir. Sayıları 4 olan çıracaklar ise şu şekilde zikredilmiştir: Sazendre çırağı Andriya, kunduracı Çırağı Salamon, duhancı çırağı Yosef, eczacı çırağı Nikolaki.

Duhancı ise, tütün⁵⁶ işleri ile uğraşan kişilere denildiği bilinmektedir. Toplam sayı 4 olup bunlar Duhancı Avam, İstefan, Dimitri, Yorgi dir.

Sarraf: Sarf, sözlük anlamı itibariyle bakıldığında “savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gümüş parayı değiştirmek, bir para değerine üstün olmak” gibi anlamlarına geldiğini görmekteyiz. Sarf işini meslek edinen kişiye “sayrafi” veya “sarraf” denildiği kaynaklarda mevcuttur.⁵⁷ Tablomuza baktığımız da toplam sarraf sayısı 3 olup bunlar ise: sarraf Anistasi, sarraf Dimitri, **Ayak sarrafi**⁵⁸ **Yorgi dir**. Nüfus içerisindeki oranına baktığımızda ise %0,5 olduğu görülmektedir.

Yarıcı sayısı ise 3 olup bunlar: Konstantin, Yani, Yanabut isimli kişilerdir.

Tahsildar olanlar: Eflâk tahsildarı Kalemisi, tüccar tahsildarı Mihail, tüccar tahsildarı Matakı olmak üzere 3 kişidir. **Mağazacı** olanlar: Yanabut, Meyhane mağazacısı Konstantin, zahire mağazacısı Odukiços olmak üzere 3 kişidir.

Kaptan sayısı 3 olup bunlar: Margarit, Tudori, İstro dur. **Bakkalçı** olarak kayd edilenlerise: Yani, Konstandi, Lazari olmak üzere 3 kişidir.

Aşçılık⁵⁹ görevini yapan ise 2 kişi olup bunlar ise, İstefan ve Yani şeklinde kayd edilmişlerdir.

Camcı sayısı ise: Abraham ve Camcı Anton olmak üzere 2 kişidir.

⁵⁴Aleksandros Paspatis, *Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, (Çev. Ve notlar, Marianna Yerasimos) Kitap Yayınevi, İstanbul 2014. s.113.

⁵⁵Turhan Baytop, “Eczacılık”, *TDVİA*, C.10, Ankara 1994, s. 386–388.

⁵⁶Bkz. AleksandrosPaspatis, *a.g.e.*, s.111. Tütüncüler iki sınıfa ayrılır: Dükkancılar ve Tüccarlar. Tütün tüccarları ambarlarını çoğunlukla Zindan kapı yakınındaki Tütün gümrüğü denilen sahilde olup, ambarlar, malın muhafazasına uygun, taştan, loş ve rutubetli binalardır. Şehrin her tarafında dükkânlar olup bunlardan sadece birkaçı büyük olduğunu diğerlerin küçük olduğunu bilinmektedir.

⁵⁷Bilal Aybakan, “Sarf”, *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.137-139.

⁵⁸Bu sarraflardan bir tanesi ayak sarrafi olup bu konu ile ilgili Şevket Kamil Akar çalışmasında değinmiş olup şu şekilde açıklamıştır: Savaş başlangıcında ortaya çıkan durum mevcut köşe sarraflarının yanında çok sayı da kişinin aşırı kazanç sağlama gayesiyle para tebdili işine girmiş olmasıdır. Bu kişiler sabit bir yerleri olmaksızın sokaklarda dolaşarak kaimeyi %25-%30 iskonto ile bozarak halkı zarara uğratmaya başlamışlardır. “Ayak sarrafi” diye tabir edilen bu kişilerin yaptıkları işlemlere sarrafların da eşlik etmesi halkın zararını daha da attırır hale getirmiştir. Bkz; Şevket Kamil Akar, “Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları (1839-1879)”, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, C.3, no 1, ISSN: 1309-8020(Online), s. 123-133.

⁵⁹Aleksandros Paspatis, *a.g.e.*,s.126.

Marangoz ise: Ardan ve Markobunlar isminde 2 kişiden ibarettir. **Kayıkcı** ise: Yorgi ve Dimitridir. **Kundura boyacısı** Yosef, Medis olmak üzere 2 kişiden ibarettir.

Kalfa tüccardan kalfa, ve Dülger kalfası olmak üzere 2 kişidir. **Haham** İbranice ve Aramice'de "**bilge, yetenekli kişi**" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak Tevrat ve Talmud üzerine gerekli eğitimi aldıktan sonra belirli bir Yahudi cemaatineruhani önderlik yetkisini kazanmış kişi için kullanılan bir unvan olduğu bilinmektedir.⁶⁰

Bunlar: Haham İşlom, Haham Yanko olmak üzere 2 kişidir. **Mektep hocası** olanlar ise: Alaksandri, Sinesoy olmak üzere 2 kişidir.

Uncu: Vasilaki 1, **makaracı** Bulundon1, **ressam:** Adam 1, **bulaşıkçı** Dimitri 1, **lokantacı** Minol 1, **kethüda** Eflâk Kapı Kethüdası Ahraktin 1, **pazaracı** tüccarı Mihail 1, **seyis** Nikola 1, **tercüman** Onkari 1, **yağcı** Yani 1, **tabakacı** Heres 1, **tüccar yazıcısı** Macalaki 1, **peştemalci** Nikola 1, **sigortacı** Yorgi 1, **Zangoc-ı Kilise** Zuturi 1, **eskici** Ohanis 1, **kapamacı** Musa 1, **şekerlemeci** Yanabut 1, **mumcu** Yorgi 1, **kañçılarya** Kasaki 1, **yoklamacı** Vasil1, **taşçı** Tanaş 1 olup Aleksandros Paspatis çalışmasında taşçılık mesleği ile ilgili olarak özellikle 1848 yılının yangınları Beyoğlu'nun büyük bölümünü harap ettiği ve Boğaziçi'nde bir çok Hıristiyan mahallesinin de yanmış olduğunu ve yanan bina sahiplerinin ricası üzerine devlet Beyoğlu'nda ve ticari semtlerde taş ve tuğladan yapılmış olan bina dışındaki inşaatları yasaklamıştır. Bunun üzerine taş ustalarının sayısının giderek arttığına yazar çalışmasında değinmiştir bunlardan biri de Eflâklı olduğu çalışmamızda görülmüştür.⁶¹

Bohçacı İrman 1, **bakıcı** Yanko 1, **oduncu** Mariko 1, **dellal** İshak1, **isportacı** Adnaş olarak bulunmaktadır.

Eğitim açısında Eflâk nüfusuna baktığımızda incelemiş olduğumuz nüfus defterinde **Mektebnişin**⁶² olarak kaydedilen 96 kişi olduğu ve bunun da toplam nüfus içerisinde önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Toplam nüfus içerisindeki oranı ise %18,6 gibi önemli bir orana tekabül etmektedir. **Tıp** üzerine eğitim görenlerinde deftere kaydedilmiş olduğu görülmekte olup sayıları ise 7 olarak tespit edilmiştir.

Eflâk nüfusunun sosyo-ekonomik olarak incelediğimizde dokumacılık alanında zanaat, sanat, ticaret alanında gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda eğitime büyük önem verilmiş ve okullarda okuyan nüfus oranı oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Sağlık sektöründe ise küçümsenemeyecek derecede tıp ve eczacılık mesleğiyle uğraşan kişiler bulunmaktadır

Çalışmamızda göze çarpan bir diğer önemli husus ise Eflâk boyarlarıdır. Boyar kullanım şekli itibarıyla Rusya, Boğdan, Eflâk ve Erdel'de toplumda ve devlet yönetiminde yüksek zümredeki kişilere verilen unvandır. İncelemiş olduğumuz nüfus defterinde ise 8 Eflâk boyar'ı mevcut olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz defterde Eflâk nüfusu kaydedildikten sonra Kazak nüfusu da kayıd altına alınmıştı. Defterde kullanılan orjinal ifadesi ile "*Tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olup bilâd-ı selasede mezbur Yunan Kazak taifesinin kâffe-i zukûrunun miktarını mübeyyin defterdir*". Değerlendirmelerde karşılaştırmaya imkân vermek için defteri birlikte değerlendirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. 1857/1858 tarihinde İstanbul'da Eyüp, Galata ve Üsküdar'daki Kazak nüfusunun meslekleri,

⁶⁰Kürşat Demirci, "Haham", *TDVİA*, C.15, Ankara 1997, s.134-135.

⁶¹Aleksandros Paspatis, *a.g.e.*, s.71.

⁶²Nişin kelime anlamı olarak "oturan" anlamına gelmektedir. Bkz, Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2005, s.841. Mektebnişin ise mekteb'de oturan - okullu anlamına gelmektedir.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)’DE SAKIN EFLÂKLİ VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA’DA İSKANI

lakapları ve dönemin, eğitim olarak hangi aşamada olduklarına görme imkânımız olacağından Kazak nüfusunun sosyo-ekonomik açıdan durumu daha bir netlik kazanacaktır.

Tablo: 2 Kazak Taifesinin Meslek grupları

Kunduracı	45
Terzi	15
Hizmetkâr	8
Tüccar	5
Mağazacı	5
Çırak	5
Marangoz	5
Demirci	4
Vapur kamarot	2
Bohçacı	2
Tahsildar	2
Usta	2
Duhancı	1
Sarrac	1
Gemici	1
Kebapçı	1
Aşçı	1
Kitapçı	1
Çalgıcı	1
Hızarcı	1
Haham	1
Çiftçi	1
Arabacı	1
Ressam	1
Lokantacı	1
Cerrah	1
Canbaz	1
Kaytancı	1
Tuğlacı	1
Manav	1
Balıkçı	1
Lambacı	1
Berber	1
Tuhafiyeci	1

Tablo 2 de görüldüğü gibi Yunanlı Kazak taifesinin meslek grupları içerisinde ilk sırada Kunduracı gelmektedir. Nüfus defterindeki kayıtlardan hareketle toplam 132 hane ve bu hanelerde yaşayan kayıtlı 175 kişinin farklı 34 meslek gurubu içerisinde iş sahibi oldukları görülmektedir. Nüfus defteri kaydedilirken ilk hanede birinci sırada Kazak başı olup Kazakbaşı Bertodor David şeklinde kaydedilmiştir. Hemen sonrasında Kazak çavuşu Buvan’ın deftere yazıldığını görmekteyiz.

Kazak taifesinin uğraş alanları ve meslekleri incelemeye esas defterden görüldüğü üzere aşağıdaki gibidir.

Kunduracı: kunduracı sayısı 45 olup meslek grupları içerisinde ilk sırada yer almakta ve genel nüfus içerisinde %25'lik azımsanmayacak bir oranı temsil atmaktadırlar.⁶³

Terzi mesleğini icra edenlerin sayısı 15 olup meslek grupları içerisinde %8,5 bir oranı temsil etmektedirler.⁶⁴

Hizmetkâr sayısı 8 olup diğer meslek grupları içerisinde %4,5'luk bir oranı temsil etmektedirler.⁶⁵

Tüccar: Kazak taifesi içerisinde kayıtlı 5 kişi olup meslek grupları içerisinde %2,8'lik bir oranı temsil etmektedirler.⁶⁶ Tablo 1'den görüldüğü üzere Kazak nüfusunun Eflâk nüfusuna oranla ticarete daha ağırlıklı olduğu söylenebilir. Defterde kayıtlı toplam Eflâk nüfusunun Tüccar taifesinin oranı % 1.7 olarak görülmekte iken Kazak toplam nüfusu içerisinde ise bu oran % 2.8 olduğu şeklindedir. Ancak Eflâk toplam nüfusu içerisinde 14 kişi tüccar hizmetkârı olarak görev aldığı bunların ise tüccarlara yardım ettiği bunun sonucunda ise Eflâk nüfusu içerisindeki tüccarların maddi olarak Kazak taifesinde bulunan tüccarlara göre daha iyi bir konumda oldukları söylenebilir.

Mağazacı: Terzilik gibi giyim sektöründe önemli olan bir diğer meslek grubu da mağazacılık mesleği olup toplam 5 kişi olarak defterde kaydedilmiş olup toplam meslek grupları içerisinde %2.8'i temsil etmektedirler.⁶⁷ **Aynı şekilde çırak⁶⁸ ve marangoz⁶⁹** olarak 5'er kişi kaydedilmiştir.

Demirci: İnşaat ve yapı sektöründe önemli olan diğer bir meslek grubu ise demirciliktir. Tablo 2'den görüldüğü gibi deftere kayıtlı toplam demirci sayısı 4 olup meslek gruplarını havi nüfus içerisinde %2'yi temsil etmektedirler.⁷⁰

Diğer önemli meslekler ise **vapur kamarot** (vapurda çalışan) 2 kişi olup bunlar ise: Aleksandri ve Yorgi dir. **Bohçacı:** Salamon, Verilka olmak üzere iki kişidir. **Tahsildar:** sarraf tahsildarı Gamşoki ve tüccar tahsildarı Manol olmak üzere iki kişidir. **Usta:** Arabacı ustası Lifor ve Arabacı ustası Andon olmak üzere iki kişidir. **Duhancı⁷¹** ise, Mihail'dir.

Sarrac: Arapça'da "serc" kökünden türemiş olup "eyer ve diğer at takımı yapıp satan, meşin ve sahtiyan üzerine sırma ve ipekle işleyerek çeşitli eşyalar imal eden" anlamına geldiği kaynaklarda mevcuttur.⁷² Sarrac sayısı 1 olup Ligor şeklinde deftere kaydedilmiştir.

Gemici: gemici mesleğinin ve vapur kamarot mesleğinin olması deniz işleri ile de uğraştıklarını göstermektedir. Kayıtlı gemici sayısı 1 olup Yanabut adı ile zikredilmiştir.

⁶³Kunduracılar defterde Mihail, Yani, Nuti, Lifori, Liyon, Niko, Berfo, Nikola, Niroda, Tudri, Alaksandri, Yanko, Yurdan, Hayi, Simon, Yuvan, Kostantin, Vasil, Yosef, Kiryako, Lazar, Andon, Pavlov, Yuvan, Hırsto ve Salamon vs isimlerle listelenmiştir.

⁶⁴Terziler defterde Salmon, Yoska, Kiray, Haim, Mayir, Alaksandri, Tanaş, Petro, Ligor, Nikola, Dimitri, Yorgo, Abuston, Somoyıl gibi isimlerle kaydedilmişlerdir.

⁶⁵Hizmetkârlar defterde Tanaş, Yuvan, Nikola, Andriya, Antaş, Bizro, Civan ve Yorgi isimleri ile kaydedilmişlerdir.

⁶⁶Tüccarlar defterde Hukdarrak, Filip, Yuvan, Kostanti ve Ayak tüccarı Yorgi isimlerinde kaydedilmişlerdir.

⁶⁷Mağazacı meslek grubundaki kişiler defterde Hayım, Bandali, Şufan, Bretuna ve Hacı Yuvan şeklinde kayd edilmişlerdir.

⁶⁸ Defterde Kunduracı çırağı Vasil, berber çırağı Hırsto, demirci çırağı Agop, demirci çırağı Yanabut şeklinde kaydedilmişlerdir.

⁶⁹Marangozlar defterde Mihail, Tuduri, Yuvan, Braşkodve Nikola şeklinde kaydedilmişlerdir.

⁷⁰Demircilik meslek grubundaki kişiler defterde Ağnar, Yuvan, Niko ve Aleksa şeklinde kaydedilmişlerdir.

⁷¹Kelime anlamı itibarıyla Duman anlamına gelmektedir. Tütün satan kişi olarak bilinmektedir.

⁷²Zeki Tekin, "Saraçhane", *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.111-113.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLİ VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

Diğer meslekler **Kebapçı:** Yosef, **kitapçı:** Yorgi., **arabacı:** Tanil'dir. Arabacıların birçoğu vaktiyle seyis iken, hastalık, yaşlılık, özelliklede ayyaşlık ve serkeşlik nedeniyle bu mesleğe sığındığı kaynaklarda görülmektedir.⁷³ **Çalgıcı:** Nikola, **hızarcı:** Agop., **haham:** Anco., **çiğci:** Buvad., **ressam:** İstefan., **lokantacı:** Tufdi., **cerrah:** Rabneviç., **canbaz:** Yakaoniro., **kaytancı:** Avralim., **tuğlacı:** Andon., **manav:** Abosnol., **berber:** Anistan., **tuhafiyeci:** Tevliş. **balıkçı:** Yorgi'dir. Bu dönemde balıkçılık, boğazın kuzey girişinden Ayastefanos'a İzmit Körfezi çukurundan Kapıdağ yarımadasının kuzeyindeki adalara kadar olan en karlı meslek olarak görülmektedir. Aynı zamanda İstanbul da her milletten yaşayan halkın ortak mesleği olmasına rağmen incelemiş olduğumuz nüfus defterinde balıkçı sayısı oldukça düşüktür. Devlet, balıkçılardan %20 vergi almakta olup, balıkçıları balık avlayanlar ve şehrin çarşı ve sokaklarında balık satanlar olarak iki sınıfa ayırmıştı. Satıcıların çoğu zamanında balık avlarken yaşlılıktan ve işin zahmetinden dolayı bu mesleği bırakan kişilerdir. Genelde Galata ve İstanbul'un kalabalık çarşı ve işlek ticaret caddelerinde balıkçı dükkânları her zaman pis kokulu ve rutubetli olmakta idi.⁷⁴ Sonuç olarak Kazak nüfusu dikkate alındığında İnşaat sektörü, eğitim sektörü, ticaret, giyim konusunda toplam nüfusa oranla ekonomik durumlarının iyi olduğu sosyal alanda ise çeşitli meslek grupların olması denizcilik alanında gelişmeleri çiftçilik mesleğinin olması da göz önünde bulundurulduğunda üretim yapıldığı ve sosyal bir refahın olduğuna işaret etmektedir.

Nüfus defteri'nde kayıtlı Eflâklî ve Kazak taifesinin meslek gruplarındaki nüfusu ayrı değerlendirildikten sonra; İstanbul'da Eyüp, Galata ve Üsküdar'da bulunan Eflâk ve Kazak nüfusu sosyo-ekonomik yapısını birlikte değerlendirmeye çalışalım. Eğitim alanında Eflâk nüfusunun yüzdelik oranı daha yüksek olduğu görülmektedir. Buda Eflâklîlerin eğitime daha fazla önem verdikleri söylenebilir ancak Kazak nüfusunda eğitim giyim den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Kazak eğitimi içinde mektebnişin, mektep hocaları, kitapçı bulunmaktadır.

Bir diğer önemli sektör ise giyim sektörüdür. Giyim sektöründe Kazak nüfusu oranı yüksek olduğu görülmektedir. Eflâk nüfusu giyim sektöründe ikinci sırada yer almaktadır. İnşaat sektöründe ise Kazak nüfusu daha ağır bastığı görülmektedir. Buda inşaat alanında Kazak nüfusun aktif olduğunu Tuğlacı, Sıvacı, Usta, Taşçı sayılarının mevcut olmasından görülebilmektedir.

Ticaret ve tüccarların önemini yukarıda anlatmıştık. Ticaret bir nevi ekonomik zenginliğin göstergesidir. Eflâk ve Kazak nüfusunu karşılaştırdığımızda Eflâk nüfusunda tüccar oranının daha fazla olduğu gözlemlenmekle birlikte toplam nüfus oranına baktığımızda ise yüzdelik oranları Kazak nüfusuna oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Buradan hareketle Eflâk nüfusunun ekonomik zenginliğe sahip olduğu ve ticaret ile uğraşan tüccar hizmetlilerin olması Eflâk nüfusu içerisinde bulunan tüccarların daha zengin olduğu izlenimini vermektedir. Tüccar yazıcılarının olması ise yapılan ticari işlemlerin ve satılan malların kayıt altına alındığını göstermektedir. Kazak nüfusuna baktığımızda ise toplam nüfusa oranla yüzdelik oranının daha yüksek olduğu ancak toplam nüfusu içerisindeki sayıların ise Eflâk nüfusuna oranla daha az olduğu görülmektedir.

Bir diğer iş kolu ise sağlıktır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devletinde bir sağlık teşkilatı kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.⁷⁵ Sağlık alanında ise tıp okulunda okuyanlar,

⁷³Aleksandros Paspatis, *a.g.e.*,s.84-85.

⁷⁴Aleksandros Paspatis, *a.g.e.*,s.83.

⁷⁵Türk devletlerinde ve Osmanlı devletinde sağlık alanındaki faaliyetleri için Bkn; Ali Haydar Bayat, "Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu", *Prof. Dr. Ali Haydar Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu 2 Haziran 2007*, Yayına hazırlayan Zeytinburnu Belediyesi, Düzey Matba, İstanbul 2008, s.55-66.; Gönül Cantay, "Osmanlı Mimarisinde Darülfîfâlar", *a.g.t.*; s.67-80.; Ayten Altınbaş; Gülhane Ekolü: "Askeri Hastane ve Tatbikat Hastanesi Dönemi", *a.g.t.*, s. 111-140.; Yeşim Işıl Ülman, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Galatasaray Döneminde Sağlık

eczacı olanlar ve cerrah olanlar bulunmaktadır. Tablo-1’de görüldüğü üzere Eflâk nüfusunun sağlık sektöründe daha iyi durumda olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Eflâk ve Kazak nüfusu dikkate alındığında sahip oldukları nüfus oranlarına göre sosyo-ekonomik bakımdan iyi bir konumda oldukları, hizmet sektörlerinde çalıştıkları gibi üretim ve ticaret yaptıkları ve sosyal refah sahibi olduklarını söylemek mümkündür.

Sonuç

Nüfus defterlerini yerel tarih araştırmacılar için önemli kılan en önemli özellik, içerisinde barındırdığı bilgilerdir. Osmanlı yönetim anlayışının bir gereği olarak, Müslüman vatandaşları gibi gayrimüslim vatandaşlarını da düzenli bir şekilde nüfus sayımına tabi tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Devletinde nüfus sayımının yapılmasının en önemli nedenlerinden biri yeni kurulan orduya asker toplamak ve halktan alınacak olan vergilerin tespitini kolaylaştırmak olduğu bilinmektedir. İncelemiş olduğumuz gayrimüslim nüfus defterinde Eflâk’li ve Kazak nüfusunun hane sayılarını ve nüfus oranlarına ulaşmaya çalıştık. Uğraş alanlarındaki mesleklere bakarak sosyo-ekonomik durumlarını incelemeye çalıştık.

Eflâklı taifesinin sosyo-ekonomik olarak toplam nüfusa oranla refahlarının iyi bir durumda olduğu ticaret, giyim, eğitim, sağlık, İnşaat alanında iş tuttıkları gözlemledik. Elde ettiğimiz bilgilere göre 1857/1858 tarihinde İstanbul’da (Eyüp, Galata, Üsküdar) bulunan Eflâk nüfusunun tüccar sayılarının daha yüksek olması, eğitim, sağlık alanında Kazak nüfusundan daha ileride olduğuna önemli bir işaret olarak kabul edilebilir. Kazak nüfusu ise Eflâk nüfusuna oranla giyim alanında daha iyi oldukları gözlenmişlerdir. Kazak nüfusunda gemici mesleğinin ve vapur kamarot mesleğinin olması bizlere Denizcilik alanında gelişmiş olduklarını göstermektedir. Eflâk nüfusu da aynı şekilde Kayıkçı, Kaptan, Kürekçi gibi mesleklerin olması Eflâk Nüfusu’nda denizcilik alanında gelişmiş olduğu izlenimi vermektedir. Sanat/Zanaat alanında Eflâk nüfusu ve Kazak nüfusunun toplam nüfusa oranla gelişmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslimler, din ve vicdan hürriyeti bakımından çağdaşı oldukları devletlere göre oldukça geniş haklara sahip olmuşlar, inanç ve ibadet konularında bazı istisnalar dışında herhangi bir zorlukla karşılaşmadıkları söylenmez. Elimizdeki nüfus defterinde baktığımızda da Eflâk Nüfusunun din görevlerini yerine getirmede herhangi bir problem yaşamadıklarını dini temsilcileri olan 2 Haham bulunmasında aynı zamanda kilisede çanları çalan bir görevlinin olmasında anlamaktayız. Kazak nüfusun da ise 1 Haham bulunması bize dini görevlerini yerine getirmede bir sorun yaşamadıkları izlenimini vermektedir.

Daha önce farklı çalışmalarımızda incelemiş olduğumuz Müslim nüfus defterlerindeki kayıtlarda şahısların fiziksel özellikleri belirtilirken genel olarak boy, sakal ve bıyık referans alınarak betimleme yoluna gidilmiş olduğunu görmüştük. Boy özelliği için ise; uzun boylu, orta boylu ve kısa boylu şeklinde üç ayrı sınıflandırma yapılmıştır. Sakal özelliği için kara sakallı, kır sakallı, kumral sakallı ve köse sakallı gibi betimlemeler tercih edilmişken bıyık için kara bıyıklı, sarı bıyıklı ve köse bıyıklı gibi ifadeler kullanılmıştır. Nüfus sayımı bir bakımdan asker sayısının tespiti amacıyla yapıldığı için özürülük halleri özellikle belirtilmiştir. Sıkça ifade edilen özürülük çeşitleri, topal, çolak, sağır, kör, alil, yekçeşm ve mecnun olarak not edilmiştir.⁷⁶ Fakat çalışmamıza konu olan

Hizmetleri”, *a.g.t.*, 193-198.; Erdem Aydın, “19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, S.15 (2004), s.185-207.; Nejat Göyünç, “XVI. Yüzyılda Hekimbaşılık ve Hekimler Arasında Bazı Yeni Tespitler”, *İslam Araştırmalar Dergisi*, S.4, İstanbul 2000, s.1-6.

⁷⁶ Bkz. Süleyman Demirci-Kazım Kartal, “1833/34 (H. 1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-i Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazası Müslim Nüfus Defteri İncelemesi”, *History Studies*, Volume 6, Issue 4, 2014, s.1-29.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLİ VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

nüfus defteri gayrimüslim nüfus defteri olmuş olmasından mühlhem bu türden belirleyici ve askeri amaçla kullanılabilir bilgileri kaydedilmemiş olduğu görülmektedir.

BOA NFSD, 0556 numara kayıtlı1857/ 1858 Tarihli İstanbul (Eyüp, Galata ile Üsküdar) kazâlarında sakin Eflâklî ve Kazak Taifesinin Nüfus Defteri üzerinde yapılan analitik incelemeler sonucunda Osmanlı başkentinde yaşayan Eflâk ve Kazak taifesinin sosyo-ekonomi bakımından nüfuslarına oranla iyi bir durumda oldukları ticaret, giyim, eğitim, sağlık, inşaat gibi önemli iş kollarında faaliyet yürüttükleri gözlemlenmiştir. Müslim ve gayrimüslim nüfus defterleri üzerinde yapılacak olan benzer çalışmaların şehir tarihçiliğine önemli katkılar sağlayacağı düşüncesiyle bu mütevazı araştırmanın karşılaştırma ve analitik değerlendirmelere vesile olacak bilimsel çalışmalar için merak uyandırması temennisiyle.

BİBLİYOGRAFYA

- ADIYEKE, Nuri, “Temettüat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM*, S.11, Ankara 2000, s.769-771.
- AK, Mehmet, “Teke Sancağında 1831 Sayımına Göre Nüfus ve Yerleşme”, *HistoryStudies*, Volume 6, Issue 3, 2014, s. 15-44.
- AKAR, Şevket Kamil, “Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları(1839-1879)”, *Ekonomi Bilimler Dergisi*, C.3, no 1, ISSN: 1309-8020(Online), s. 123-133.
- AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, XV/60 (1951), s.617-628.
- AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2001.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi II*, Yapı Kredi Yay., Ankara1999.
- AKŞİN, Ahmet & KARAKAŞ, Erdal, “Nüfus İcmal Defterine Göre 19. Yüzyılda Arabgir”, *OTAM*, S. 13, 2002, s. 91-125.
- AFYONCU, Erhan, “Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, YeniTürkiye Yay., C.6, Ankara 1999, s.311-314.
- ALTINBAŞ, Ayten, “Gülhane Ekolü: “Askeri Hastane ve Tatbikat Hastanesi Dönemi”,”*Prof. Dr. Ali Haydar Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu 2 Haziran 2007*, Yayına hazırlayan Zeytinburnu Belediyesi, Düzey Matba, İstanbul2008, s.111-140.
- ANDIŞ, Fuat & ANDIÇ Süphan, *Kırım Savaşı Ali Paşa ve Paris Antlaşması*, Eren Yay.,İstanbul 2002.
- AŞIKPAŞAOĞLU, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz. Nihal Atsız), MEB, İstanbul 1970.
- ATAOY, Türkkaya, “Yirminci Yüzyıla Kadar Romen Tarih Kitapları”, *OTAM*, C.24 S.3 (1969), s.211-225.
- AYBAKAN, Bilal, “Sarf”, *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.137-139.
- AYDIN, Erdem, “19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, S.15 (2004), s.185-207, s.185-207.

- BAŞOL, Koray, *Demografi*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., İzmir 1984.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK yayını, Ankara 1988.
- , “894 (1488-1489) Yılı Cizyenin Taksimatına Ait Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler, I/1*, Ankara 1964, s. 1-117;
- , *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları: Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Yay., C.1, İstanbul 1943.
- , “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C.10, 1953, s.1-26.
- , “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakan’a Mahsus İstatistik Defterleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası [İFM]*, C. II, İstanbul 1940, s. 20-21.
- BAYAT, Ali Haydar, “Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu”, *Prof. Dr. Ali Haydar Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu 2 Haziran 2007*, Yayına hazırlayan Zeytinburnu Belediyesi, Düzey Matbaa, İstanbul 2008, s.55-66.
- BAYTOP, Turhan, “Eczacılık”, *TDVİA*, C.10, Ankara 1994, s.386-388.
- BEHAR, Cem, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik, (Ed. İnalçık, Halil ve Pamuk, şevket), *TÜİK (DİE)Yay.* Ankara 2011, s. 61-73.
- , *Osmanlı İmparatorluğu Ve Türkiyenin Nüfusu 1500-1927*, TÜİK (DİE)Yay. C.2, Ankara 2011.
- BERİNDEI, Dan, “Osmanlı Devleti Ve Eflâk’taki 1848 İhtilâli”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt III, TTK, Ankara 2002.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Selim III”, *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.420-425.
- , “Yaş Antlaşması”, *TDVİA*, C.43, Ankara 2013, s.343-346.
- BİNGÖL, Sedat, “İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S.: 36, 2004, s. 43-60.
- BİLGE, Sadık Müfit; “Macaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Ve İdari Teşkilatının Kuruluşu Ve Gelişmesi OTAM, S.11 (2000), s.33-80.
- BİLGİN, Nejdet, “Osmanlı Devleti’nin 1917 Yılı Yabancı Nüfusu” , *Tarih İncelemeler Dergisi*, C.25, S. I, Temmuz 2010, s.101-146.
- BİZBİRLİK, Alpay & ATAR, Zafer, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterlerinin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevelli Çiftliği Temettuat Defteri Örneği”, *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2009, s.37-57.
- BOSTAN, M. Hanefi, “XVII. Yüzyıl Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfusu ve Etnik Yapısı “, *XIV. Türk Tarih Kongresi*, C.II, Kısım I., TTK. Yay, Ankara 2005.
- BOZKURT, Nebi, “Nüfus”, *TDVİA*, C.33, Ankara 2007, s. 293-298.
- CANTAY, Gönül, “Osmanlı Mimarisinde Darüşifalar”, *Prof. Dr. Ali Haydar Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu 2 Haziran 2007*, Yayına hazırlayan Zeytinburnu Belediyesi, Düzey Matba, İstanbul 2008, s.67-80.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2011.

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLİ VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

- , *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- , “1830 Genel Sayımına Göre Ankara şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.109–132.
- , *1830 Sayımında Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2000.
- , “Tanzimat Döneminde Osmanlı’da Ülke Yönetimi”, *IX. Türk Tarih Kongresi* (Ankara21-25 Eylül 1981), C.II, TTK., Ankara 1988, s.154-162.
- ÇİMEN, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, Ankara 2012, s. 183-216.
- DAĞDELEN, İrfan, *Beykoz Nüfus Defterleri*, Beykoz Belediyesi Kültür Yay., No:26, İstanbul 2012.
- DEMİRCİ Süleyman, *The Functioning of Ottoman Taxation: An Aspect of the Relationship Between Centre and Periphery. A Case Study of the Province of Karaman 1621-1700*, Isis Press: İstanbul, 2009.
- , “Avâriz and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620s-1700”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 70/258 (Ağustos 2006), s. 563-590.
- , “Demography And History: The Value of The Avârizhâne Registers For Demographic Research: A Case Study of The Ottoman Sub-Provinces of Konya, Kayseri And Niğde, C.1620s-1700”, *Turcica* 38 (2006), s. 181-211.
- , "Some notes on avârizhânes of Konya Livâsı, 1621-1700", *Journal of Academic Studies*, Volume 5/17 (May-July 2003), s.105-118.
- DEMİRCİ Süleyman & Kazım KARTAL, “1833/34 (H. 1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-i Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazası Müslim Nüfus Defteri İncelemesi”, *History Studies*, Volume 6, Issue 4, 2014, s.1-29.
- DEMİRCİ Süleyman & Kazım KARTAL, *1983 Numaralı 1833/1834 (H.1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazası Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, basım aşamasında 2016.
- DEMİRCİ Süleyman & Kazım KARTAL, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazası Müslim Nüfus Defteri Örneği”, *History Studies*, Volume 6, Issue 3, 2014, s.119-145.
- DEMİRCİ Süleyman & KARTAL Kazım; H.1260/M.1844-45 Ve H. 1264/M.1848-49 Tarihli Müslim Nüfus Defterlerine Göre Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar) Kazâsı: Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı, hakem incelemesinde, 2016.
- DEMİRCİ Süleyman & Kazım KARTAL, H.1256/M.1840–41 Tarihli Nüfus Defterine Göre Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar) Kazasının Demografik Yapısı, Sosyal ve Ekonomik Durumu, hakem incelemesinde, 2016.
- DEMİRCİ, Kürşat “Haham”, *TDVİA*, C.15, Ankara 1997, s.134-135.
- DEMİRCİOĞLU Sezgin & Süleyman BİLGİN, *Of Nüfus Defteri (1834)*, Şenyıldız Yay., İstanbul-2011.
- DEMİRBAĞ, Yelda, “Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik durumu”, *OTAM*, S. 13 (1990), s.15-33.

- DİLÇİN, Cem “Şeyh Galip’in Şiirlerinde III. Selim Ve Nizam-ı Cedit”, *Ankara Üniversitesi Basımevi*, Ankara 1993, s. 209-219.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat, *Aydın Kitabevi Yay.*, Yirmi İkinci Baskı, Ankara 2005, s. 1073
- DOĞRU, Halime; *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, TTK, Ankara 2011.
- DRAGANOVA, Slavka, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, TTK yayını, Ankara 2006.
- DÜNDAR, Recep, “H.1053-M.1643 Tarihli 8428 No'lu Cizye Defteri'nin Tanıtımı ve Değerlendirilmesi”, *History Studies*, C.6, S.4, 2012, s. 125-146.
- ERKAL, Mehmet, “Cizye”, *TDVİA*, C.8, Ankara 1993, s. 42-45.
- EFE, Ayla, Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e”, *OTAM*, S.19 (2006), s.139-174.
- ELİBOL, Numan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi yay.*, C.12, S.2, Isparta 2007, s.135-160
- GEÇER, Ahmet, “Temettuat Defterlerine göre Mut'un Sosyo-Ekonomik ve Demografik yapısı (1844-1845)”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara Turkey. s.1749- 1777.
- GÖKÇE, Turan, “1830 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Denizli Şehri Nüfusu Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türk İdare Dergisi*, S.VI, (1994), s. 176-177.
- , “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak Kazası”, *21.Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 25-27 Ekim 2001, C. I, İstanbul, s. 201-216.
- GÖKMAN, Ertan, “Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri”, *Bilig*, S. 45, Bahar 2008, s.73-90.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.: 32(1979), s.331-348.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “XVI. Yüzyılda Hekimbaşılık ve Hekimler Arasında Bazı Yeni Tespitler”, *İslam Araştırmalar Dergisi*, S.4, İstanbul 2000, s.1-6.
- GRINGNASCHI, Mario, “Mufassal Kadastrolar İçin İl Yazıcıların “Defatir-i İdadiye”leri”, *XII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 12-16 Eylül 1994), C.III, TTK, Ankara 1999, s.676-681.
- GÜL, Abdülkadir & Salim GÖKÇEN, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2010.
- GÜL, Akyılmaz, “III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma siyaseti”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VII, Ankara 2000, s.660– 670.
- GÜRAN, Tefik, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay.*, Ankara 2000, s.73-94.
- , “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000, s. 79.
- GÜNAY, Nejla, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Kırşehir Sancağının Demografik Yapısı”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.7, S.:1, 2006, s. 21-33.
- GÜNEŞ, Ahmet, “16. Ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu”, Edit: Zekeriya Kurşun, Ahmet Emre Bilgili, Kemal Kahraman, Celil Güngör, *Üsküdar Sempozyumu Bildirileri I*,

1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

- C.1., Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2004, s.42-57.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman; *XVI. yy Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus ve Nüfus*, TTK., Ankara 2001.
- İLHAN, Şahin, *Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedide Dair Eseri*, Ankara 2001.
- İNALCIK, Halil “Cizye”, *TDVİA*, C.8., Ankara 1993, s.45-48.
- , “Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus”, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 33-34.
- İNALCIK, Halil & Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Tarihçiliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları”, Edit: Zekeriya Kurşun, Ahmet Emre Bilgili, Kemal Kahraman, Celil Güngör, *Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, C.1., Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2004, s.27-56.
- İPŞİRLİ, Mehmet “Bilad-ı selase”, *TDVİA*, C.6, Ankara 1992, s. 151-152.
- JELAVICH, Barbara *Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar*, C.I, Küre Yay., İstanbul 2006.
- KALLEK, Cengiz “Ticaret”, *TDVİA*, C.41, Ankara 2012, s.135-144.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda ilk Nüfus Sayımı-1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara 1997.
- , *Osmanlı Tarihi 1789-1856*, TTK, Ankara 1983.
- , “Selim III devrinde Osmanlı bahriyesi hakkında vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, I/3, İstanbul 1941.
- , *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara 1942.
- , “Nizam-ı Cedid'e dair layihalar”, *Tarih Vesikaları*, I/6, s.414-425 ve II/8, s.104-111, İstanbul 1942.
- , “Ebubekir Ratıb Efendi'nin Nizam-ı Cedid ıslahatındaki rolü”, *V. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, Ankara 1960.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yay., İstanbul 2010.
- , “Eflâk”, *TDVİA*, C.10, Ankara 1994, s.469-470.
- KARTAL, Kazım, *1100 Numaralı (1835) Trabzon Vilayeti Maçka Müslim Nüfus Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Prof. Dr. Süleyman Demirci) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2013.
- KAHRAMAN Salih & Fevzi GÜR, *Amasya Nüfus Defteri 1840*, Amasya Belediyesi Kültür Yay., Amasya-2012.
- KAYA, Mehmet, “XX. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağının Nüfusuna Dair”, *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, S. 19, Konya, Bahar 2006, s.193-210.
- , “XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaeli) Sancağının Demografik Durumu ve İskân Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.: 41, 2007, s. 59-79.

- KODAL, Tahir, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilayetinin Nüfusu Özellikleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.: 1, Elazığ 2009, s. 233-258.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.
- , *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İstanbul 2002.
- , *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, TTK, Ankara 2010.
- , “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, C. LIX, S.225, Ağustos 1995, s. 395-412.
- , Kütükoğlu, İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, *Belleten*, LXIII/238, Ankara 1999, s. 755-782
- Kuyud-ı Kadime Arşiv Kataloğu*, Haz: Sevgi Işık, Songül Kadioğlu, Mehmet Yıldırım, T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yay. No: 4, Ankara 2012, s.5.
- MAXİM, Mihai, “XVI. asrın ikinci yarısında Eflâk-Boğdan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı İktisâdî ve Mâlî mükellefiyetleri hakkında bazı düşünceler”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, II, Ankara 1973, s. 557
- MOLLAOĞLU, Frehan Karlı Dökme “Düzmece” Olarak Anılan Mustafa Çelebi Ve Bizans (1415-1416-1417)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.49, S.2, Ankara 2009, s.173-185
- ORHONLU, Cengiz, “Ahmed Resmî Efendi’nin Eflâk Coğrafyası” *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5 (1975/76), s. 1-14.
- ÖZ, Mehmet, “Tahrir”, *TDVİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 425-429.
- , “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, XXII, 1991, s. 429-439.
- ÖZCAN, Besim; “Sultan III. Selim devri ıslahat hareketleri (Nizam-ı Cedid), *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VII, Ankara 2000, s. 671-683.
- ÖZCAN, Nuri, “Selim III”, *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.425-426.
- ÖZCAN, Selim, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop’taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *OTAM*, 30/Güz 2011, s. 145-172.
- ÖZKAYA, Yücel, “III. Selim’in İmparatorluk Hakkındaki Bazı Hatt-ı Hümayunları”, *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.1, Ankara 1963, s.145-156.
- , “III. Selim devrinde Nizam-ı Cedid’in Anadolu’da karşılaştığı zorluklar”, *Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1963, s.145-156.
- , “XIX. “Yüzyılda Mudurnu’nun Sosyal ve İktisadi konumu”, *XII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 12-16 Eylül 1994), C.III, TTK, Ankara 1999, s.7637-772.
- ÖZDEĞER, Mehtap, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği”, *Manas Journal of Social Studies (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, C. 3, S. 5, 2003, s. 1-13.

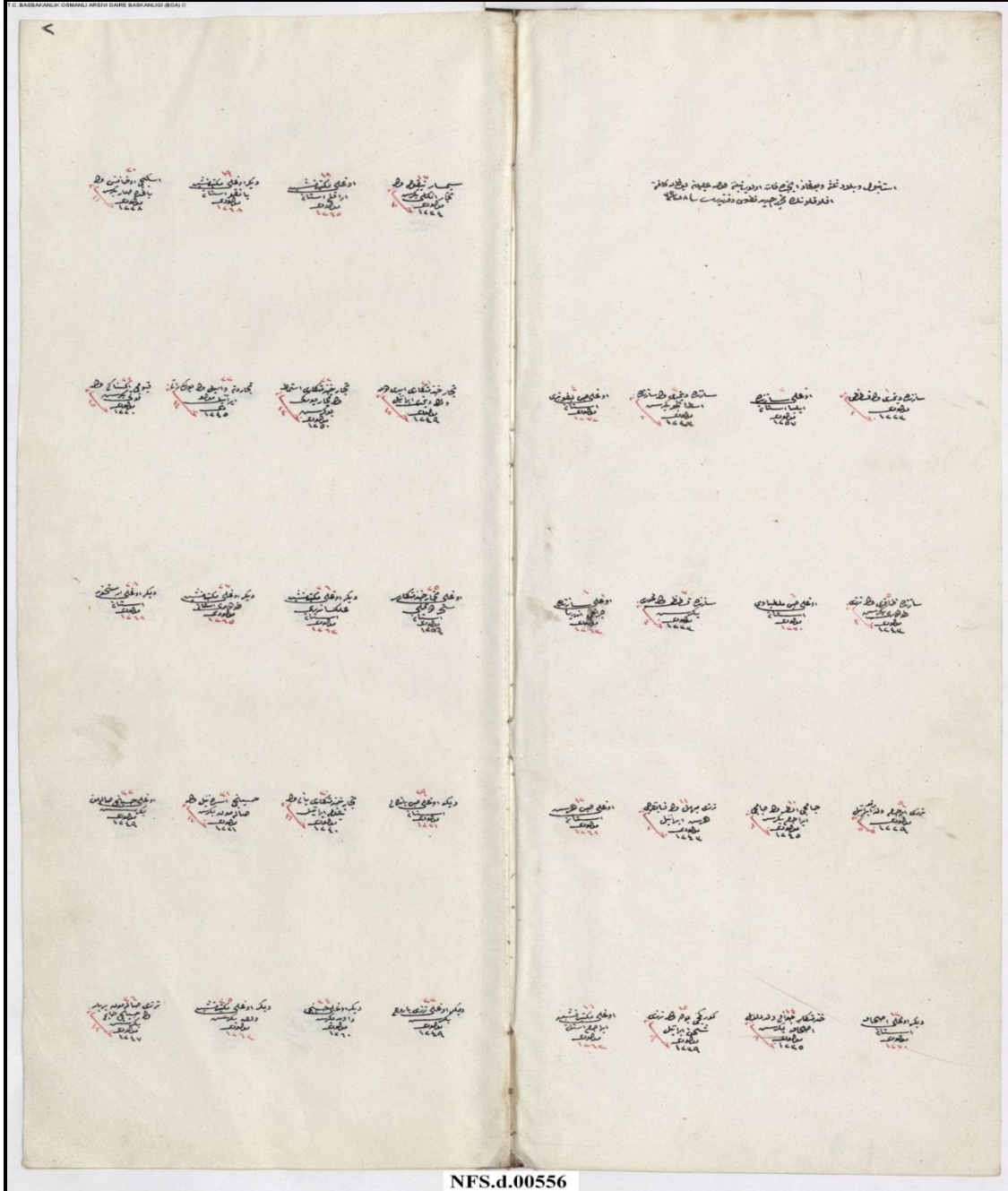
1857/1858 TARİHLİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAİFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

- ÖZEL, Oktay, “Avarız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2001, s. 35-50.
- , “17. Yüzyıl Osmanlı Demografisi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: ‘Mufassal’ Avarız Defterleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 12-16 Eylül 1994), C.III, TTK, Ankara 1999, s.735-744.
- ÖZTÜRK, Sait, *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo- Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1995.
- PALA, Nevcan Nur, *Eflâk ve Boğdan'da Osmanlı Hakimiyeti ve Fuat Efendi'nin Lahiyası*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman Bayram Nazır), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009.
- PASPATİS, Aleksandros, *Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Eşnafı 1833-1860*, (Çev. ve notlar, Marianna Yerasimos) Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- PITCER, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2001.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avarız”, *TDVİA*, C.39, Ankara 2010.
- SHAW, Stanford J., “The Ottoman Census System and Population, 1831-1914”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.: 9,(1978), s. 325-338.
- , “Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut Dönemleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VII, Ankara 2000, s.609–628.
- , *Between Old and New, The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*, Cambridge, Massachusetts 1971.
- SERİN, Mustafa, “Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri” *T.C. Başbakanlık I.Millî Arşiv Şûrası (20–21 Nisan 1998) Tebliğler Tartışmalar*, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1998.
- SÖZEN, Zeynep “Osmanlı Kültürünün Eflâk ve Boğdan'ın Yaşamına Etkisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.25-39.
- , *Fenerli Beyler 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, Aybay yay, İstanbul 2000.
- TELCİ, Cahit, “Aydın Livasının Nüfus Hakkında H.1261/M.1845 Tarihli Bir Defter”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S.:1, Temmuz, (2006), s.165-198.
- TEMURÇİN Kadir, “Hamidâbât Kazasında Nüfus (1831-1917)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S.: 1, 2007, s. 45-68.
- TEKİN, Zeki, “Saraçhane”, *TDVİA*, C.36, Ankara 2009, s.111-113.
- TOK, Özen, “XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağının İdari ve sosyo-ekonomik Durumu”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, , C.I, 2009, s.768-786
- TOPAL, Zehra, *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları-5*, Akçaabat 2010.
- TOSUN, İffet, “Ulahların-Romenlerin Ortaya Çıkışı”, *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Akçağ Yay., Ankara 2013, s.252-257.

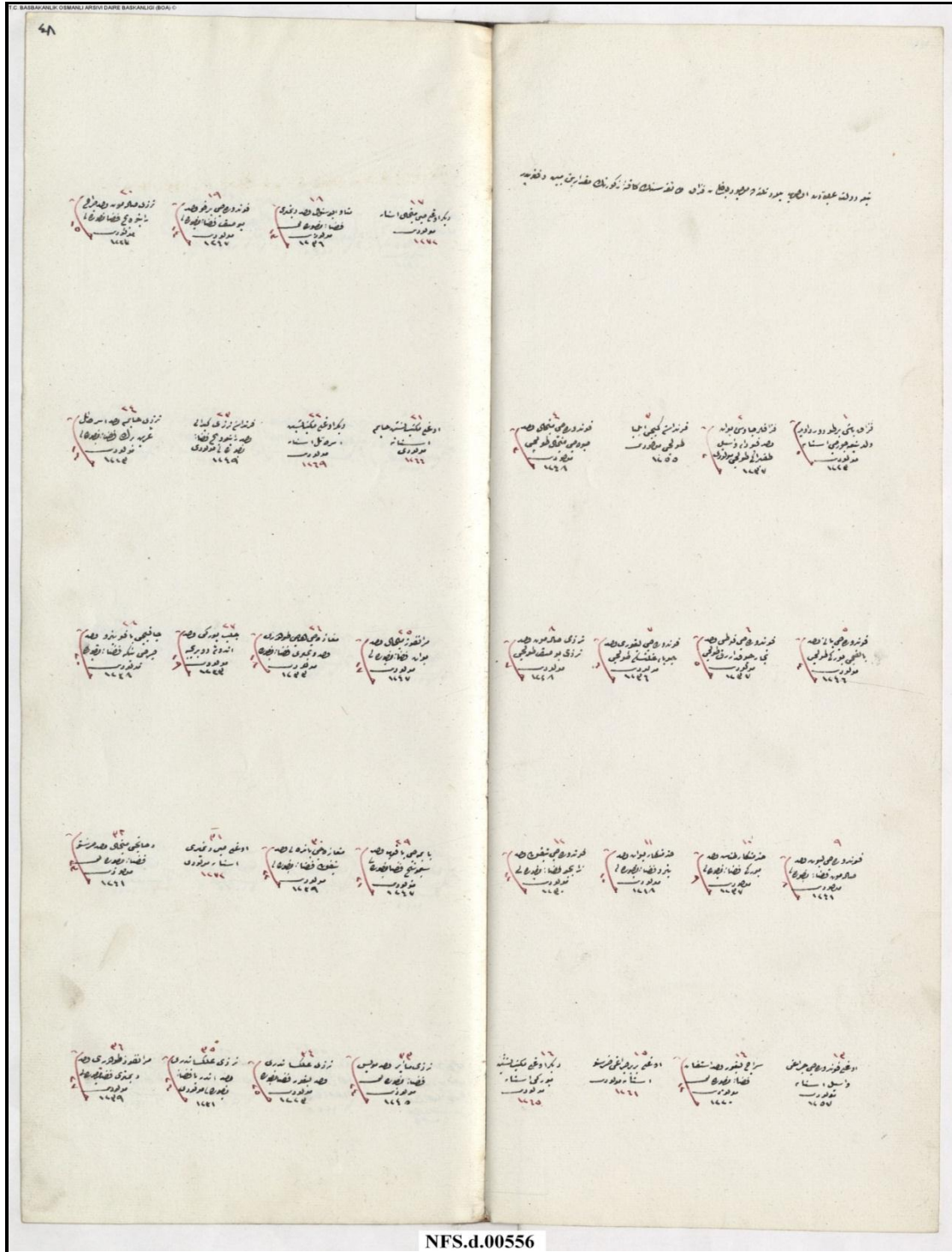
- TURAN, Şerafeddin, “1829 Edirne Antlaşması”, *AÜDTCFD*, IX/1-2, Ankara 1951, s.111-151.
- ULUDAĞ, Osman Şevki, “Tıp İlmi ve Osmanlı Türkleri”, *II. Türk Tarih Kongresi*, İstanbul: 20-25 Eylül 1937, TTK, II. Baskı, Ankara 2010, s.705-734.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı “Osmanlı Eflâk münasebetleri Ve Boğdan ile İlk Temas”, *Osmanlı Tarihi*, C.1., TTK, Ankara 1988.
- , *Osmanlı Tarihi*, C.II., TTK, Ankara 2011.
- , *Osmanlı Tarihi*, C.III., Kısım II, TTK, Ankara 2011.
- , Karlofça Anlaşmasından Sonra İç Durum”, *Osmanlı Tarihi*, C.IV., Kısım I, TTK, Ankara 2011.
- UYŞAL, Mustafa Ali, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bucak’ta İdari ve Sosyal Yapı”, *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, S.3, Güz 2010, s. 103-119.
- ÜNER, Sunday, *Nüfus bilim Sözlüğü*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1972.
- ÜLMAN, Yeşim Işıl, “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’nin Galatasaray Döneminde Sağlık Hizmetleri”, *Prof. Dr. Ali Haydar Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu 2 Haziran 2007*, Yayına hazırlayan Zeytinburnu Belediyesi, Düzey Matbaası, İstanbul 2008,193-198.
- VASARY, Istvan, *Kumanlar ve Tatarlar; Osmanlı Öncesi Balkanlar’da Doğulu Askerler(1185-1365)*, Çev: Ali Cevat Akkoyunlu., Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
- YALÇINKAYA, Alaaddin “Osmanlı Döneminde Eflâk ve Boğdan (Memleketeyn)”, *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Akçağ Yay., Ankara 2013, s.380-387.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş - Serdar GENÇ, *H.1256/ M.1840-41 Tarihli Balıkesir NüfusDefteri*, Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yay. No:9, Balıkesir 2013.
- YILDIRIM, Bülent, “Osmanlı Devleti’nden Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına (1881/1882-1893) Göre Edirne’deki Ermeni Nüfusu”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.: 2, Temmuz 2011, s. 85-101.
- YILMAZ, Serap, “Boğdan Voyvodası Ligor Aleksandr Gika’nın Ölümü (1777)”, *XII. TürkTarih Kongresi* (Ankara 12-16 Eylül 1994), C.III, TTK, Ankara 1999., s.1009-1016.
- YÖRÜK, Doğan, “1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Larende Kazası”, *Karaman Ulusal Kültür ve İnanç Turizmi Sempozyumu Bildirisi*, Karaman 2012, s.21-34.
- ,“XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,S. 17, (2007), s. 625-652.
- YÜKSEL, Hasan, “Osmanlı’da Modern anlamda yapılan ilk Nüfus Sayımına göre Divriği’nin Demografik yapısı”, *Nüfus Bilimi Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 2006-07, 28-29, s.73-89.
- YÜCEL, Yaşar & SEVİM, Ali, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı (Fatih, Yavuz, Kanuni)*, TTK, Ankara 1991.
- [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BOYAR.](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BOYAR)

1857/1858 TARIHLI NÜFUS DEFTERINE GÖRE BİLÂD-I SELASE (EYÜP, GALATA VE ÜSKÜDAR)'DE SAKIN EFLÂKLI VE KAZAK TAIFESİNİN NÜFUSU VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME KOSOVA'DA İSKANI

EK-I

EK-II

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

AKSEKİ in 16th CENTURY
(Settlements, Population and Economy)

Ismail Kıvrım*

Özet

Anadolu'nun iç kısımlarını Konya üzerinden tarihi Alanya limanına bağlayan yol üzerinde bulunan Akseki, 16. yüzyılın başlarında Alâiye Kazası'na bağlı bir nahiye iken bu yüzyılın ikinci yarısında yapılan idari düzenleme ile kaza statüsüne kavuşturulmuştur. Akseki isminde bir yerleşim yeri bulunmayıp, bu ismini Marolya Köyü'nde kurulan Akseki ismindeki pazardan almıştır. Bölgenin ekonomik durumu önemli ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bu yüzyılın sonuna doğru Anadolu şehir ve kasabalarında olduğu gibi Akseki'nin de nüfusu ve ürettiği ürünlerde önemli miktarda artışlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akseki, Alâiye, Marolya, tahinhane, harnup.

Abstract

Akseki is located on the road connecting the historical port of Alanya to the inner parts of Anatolia passing through Konya. In the beginning of 16th century Akseki was a district of Alaiye, in the second half of this century it acquired city status with an administrative change. There is no inhabited place named as Akseki, it's name come from the name of bazaar which is founded in the village of Marolya. Economy of the region was significantly based on agriculture and animal husbandry. Towards the end at this century population and products of the city significantly increases as well as in other Anatolian cities and towns.

Key Words: Akseki, Alâiye, Marolya, tahinhane, carop.

* (Doç. Dr.); Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ikivrim@hotmail.com

Giriş

16. yüzyılda Alâiye Sancağı'na bağlı kazalardan birisi olan Akseki, tarihi süreç içerisinde sosyal, iktisadi ve kültürel yönden gelişerek bugün Anadolu'nun küçük bir şehri görünümünü almıştır. Günümüzde Akseki, Antalya iline bağlı Batı Torosların güneyinde kurulmuş bir ilçedir. Doğusunda Gündoğmuş, Bozkır, batısında Manavgat, İbradı, kuzeyinde Beyşehir, Seydişehir, güneyinde Manavgat ve Gündoğmuş ilçeleri yer alır. Yüzölçümü 2.390 km², denizden yüksekliği ise 1000-1050 metredir. İlçenin coğrafi yapısı Manavgat ırmağının oluşturduğu büyük bir vadi ile engebeli ve dağlık bir görünüme sahiptir.

Manavgat ırmağının açmış olduğu vadi nedeniyle Akdeniz'in ılıman etkisinin Akseki'ye kadar ulaştığı, burada doğal olarak bulunan Akdeniz Bitki örtüsü topluluğuna ait bitkilerden, maki elemanlarından anlaşılır. Kıyıya 67 km.'lik karayolu ile ulaşılır. Bu mesafe kuş uçuşu olarak yaklaşık 50-55 km kadardır. Aradaki uzaklığın az olmasının da bu iklim özelliği üzerinde etkisi vardır. Ancak Akdeniz kıyısı ile karşılaştırıldığında yükseltinin 1000 m'nin üzerine çıkmasıyla kışlar sertleşir. Yazlar ise tipik Akdeniz ikliminin gerektirdiği özellikte yani kurak ve sıcak geçmektedir¹.

Anadolu'nun iç kısımlarını Konya üzerinden tarihi Alanya limanına bağlayan yol üzerinde bulunan Akseki bölgesi antik çağda Coracesium adıyla Alanya, Perge, Side ve Aspendos gibi önemli şehirleri ile birlikte *Pamphylia* bölgesinde yer almaktaydı². Bergama kralı II. Attolus (MÖ 159-138) zamanında kurulan Coracesium (Alanya) şehri, III. Attolus'un varis bırakmadan ölmesiyle, vasiyeti üzerine Romalılara geçti ise de MÖ II. yüzyılda korsanların istilâsına uğradı ve bir korsan limanı ve üssü hâline geldi. Şehir, MÖ I. yüzyılda Büyük Antiochus'a başarı ile direnmişse de sonunda Roma komutanı Pompeius tarafından Roma hâkimiyetine girdi³. Alanya ile birlikte iç bölgeler de bu dönemde Roma ve Bizans hâkimiyetine geçti. Nitekim bu dönemden kalma burçlar, köprü ayakları ve antik şehir kalıntıları vardır. Yöre değişik milletler tarafından hep ele geçirilmek istenmiştir. Ayrıca Akseki'nin cazibe merkezi olmasının sebebi, büyük ve kerestesi değerli ormanlık alanlarının bulunmasıdır.

Müslüman ordularının Anadolu'yu ele geçirmeleri sırasında, diğer bazı şehirleri gibi Alâiye ve çevresi de 860'lı yıllarda Abbasiler tarafından bir süre ele geçirildi⁴. Nitekim Alâiye ve çevresinin Türkler ve İslam orduları tarafından tam anlamı ile fethi Anadolu Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad zamanındadır. Şehrin Selçuklu hâkimiyetine girmesi

¹ Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, İstanbul 1989, s. 438-440; Süha Kocakuşak, "Alanya'da Kentleşmeyi Etkileyen Coğrafi Faktörler", *I. Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, Alanya 1992, s. 103-104.

² İsmail Hakkı Konyalı, *Alâiye*, İstanbul 1946, s. 16-19.

³ Konyalı, *Alâiye*, s. 25; Giray Ercenk, "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi", *Belleten*, LVI/216, Ankara 1992, s. 363.

⁴ Adnan Gürbüz, "XVI-XVII Yüzyıllarda Alâiye Kalesi", *X. Alanya Tarih ve Kültür Semineri*, 26-27 Mayıs 2001, s. 207.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

ile birlikte Alâiye, uluslar arası ticarete Selçuklu Devleti'ne yeni bir güç kattı⁵. Ayrıca bu fetih ile birlikte Akseki üzerinden iç bölgelerin Alâiye limanları ile bağlantısı sağlanmış oldu⁶.

Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ Savaşı sonrası zayıflayıp Anadolu'nun İlhanlı nüfuzuna girmeye başlaması ile Anadolu'da yer yer beylikler ortaya çıkmaya başladı. Antalya ile birlikte Alanya ve çevresinde, Hamidoğulları, Tekeoğulları, Karamanoğulları ve Alâiye Beyliği önemli rol oynadı. Alanya ile birlikte Akseki ve çevresinde 1276 senesinden sonra Karamanoğullarının hâkimiyeti söz konusudur⁷. Daha sonra Alâiye ve çevresi Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. İlk defa Yıldırım Bayezid tarafından bu bölge 1391 yılında alınır. Ancak diğer yerler gibi burası da Ankara Savaşı sonrası Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Daha sonra Alâiye ve çevresinin ise Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1471 yılındadır. Nitekim Osmanlı Devleti Anadolu'da tamamen hâkimiyeti sağlamak istiyordu. Bu amaçla Fatih Sultan Mehmet döneminde Gedik Ahmet Paşa tarafından 1471 tarihinde fethedilmiştir⁸.

Bu çalışmada 16. yüzyılda Akseki'de yerleşme, nüfus ve ekonomik durum konu edilmektedir. Çalışmamızın ana kaynakları, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 16029 (1475 tarihli) numaralı Maliyeden Müdevver Defteri (MAD), 990 numaralı (1500 tarihli) mufassal tahrir defteri⁹ ile 166 numaralı (1530 tarihli) icmal tahrir defteri¹⁰ ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivinde bulunan 172 numaralı (1574-75 tarihli) mufassal tahrir defterleridir¹¹.

⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, İstanbul 2009, s. 3; Selim Hilmi Özkan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gündoğmuş*, Alanya, 2011, s. 7.

⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004, s. 360.

⁷ Özkan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gündoğmuş*, s. 9.

⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, İstanbul 1971, s. 317.

⁹ Tarihsiz olan bu defterin baş tarafı eksiktir. Tahminen 1500 yılların başına aittir. Defter 1475 yılından sonra tutulduğu kesindir. Çünkü 1475 yılına ait MAD 16029 numaralı icmal defter ile bu defteri kıyaslandığı zaman, MAD 16029 numaralı defterdeki "fi'l-asl, kesr ve ez-ziyade" rakamların toplamı 1475 yılındaki hâsılları ortaya çıkarmaktadır.

¹⁰ 1530 tarihli 166 numaralı icmal defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivindedir. Alâiye Sancağı bu defterin 613 ile 628 sayfaları arasındadır. Defterin 618 ile 621 sayfaları arası Akseki'yi kapsamaktadır.

¹¹ Defterin tarihi bilinmemekle birlikte baş tarafında III. Murad'ın tuğrası bulunmaktadır. Ancak Araştırmacılar bu defterin tarihini 1555 olarak almaktadırlar. Mehtap Akgül, *16. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alâiye'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı ile Nüfus ve İdari Taksimatı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1989, s. XV. Bize göre bu defter III. Murad dönemine ait olduğudur. Çünkü kayıt sistemi bu dönemdeki defterlerle aynıdır. Nitekim III. Murad dönemine ait 363 numaralı Alâiye Sancağı icmal defterindeki köy hâsılları yekûnları 172 numaralı defterle aynıdır. Bu nedenle biz bu defteri 1574-1575 olarak tarihlendirmekteyiz. Ayrıca bu deftere 19. yüzyılın sonlarına kadar bir takım kayıtlar ilave olunmuştur. Bu da bize Alâiye Sancağı'nın son tahriri olduğunu ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda, daha sonraki yüzyıllarda sık sık müracaat edilen bir kütük defteri özelliğini taşıdığını da ispat etmektedir. Defter 150 varaktan oluşmaktadır. 130 b varaktan itibaren Alâiye Sancağını vakıfları kayıtlıdır. 172 numaralı defterde Akseki Kazası'na ait bilgiler 76b-92b varaklar arasında bulunmaktadır.

İdari Taksimat

Osmanlı taşra teşkilatında askerî, mülkî, iktisadî ve sosyal hayatın esasını teşkil eden eyalet sisteminin en önemli idarî merkezini sancaklar oluşturur. Sancaklar ise bu sistem içerisinde kaza ve nahiye gibi daha alt idarî birimlere ayrılmıştır. Osmanlı idarî sisteminde "nahiye" temel idarî birim olmasına rağmen, kadı'nın bulunduğu yer manasına gelen "kaza" terimi bazen nahiye ile eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Bazen da bir grup nahiye belli bir kazaya bağlı olabilmektedir¹². Kaza ve nahiyeler, sancak veya 16. yüzyıl boyunca kullanıldığı üzere "liva" olarak bilinen daha büyük idarî bölümlerin birer parçalarıdır. Nitekim vilâyet veya eyaletler bu idarî birimlerden teşekkül etmektedir¹³.

Alâiye Sancağı'na ait 1475 tarihli maliyeden müdevver¹⁴ ve 1500 tarihli mufassal tahrir defterlerinde Akseki idari birim olarak geçmemektedir¹⁵. Ancak bu defterlerde Akseki'nin köylerinin büyük bir bölümü Höngere (Çöngere), Murt ve Kise nahiyelerine kayıtlıdır¹⁶. Nitekim 1500 tarihli defterde Akseki ismi Alâiye Sancağı'nın ihtisabında pazar ismidir¹⁷. İlk defa Akseki, Alâiye Sancağı'na bağlı nahiye idari birimi olarak 1530 tarihli muhasebe defterinde ortaya çıkmaktadır¹⁸. 1575 tarihli tahrir defterinde ise bu sancağın kazası statüsüne getirilmiştir¹⁹. Nitekim 17. yüzyılda da idari durumunda bir değişiklik yoktur²⁰.

Yerleşme

İnsanın varlığını sürdürebilmesi için; su, yiyecek, korunma ve dinlenme gereksinimlerinin karşılanması her devirde önemli olmuştur. Bunlardan sıcaklık, yağış, rüzgâr gibi iklim elemanlarıyla mücadele etmek, diğer canlıların saldırılarına karşı can ve mal güvenliğini sağlamak, kapalı bir mekânda dinlenmek ve uyumak, insanoğlu için bugün de kaçınılmaz zorunluluklardır. Korunma, dinlenme, istek ve içgüdüsünün yanında, diğer temel gereksinimlerin peşinden sürekli yer değiştirmek yerine, bunların bir arada kolaylıkla bulunabileceği yerlerde, sabit bir yaşam sürme, yani yerleşme isteği;

¹² Nahiye terimi için bk. İ.Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 23; John Deny, "Sancak", *İA*, X, İstanbul 1993. s.186-189; M. Tayyib Gökbilgin, "Nâhiye", *İA*, C. IX, İstanbul 1993. s. 37.

¹³ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 29; Selim Hilmi Özkan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Alâiye Sancağının İdari Yapısı ve Nüfus Durumu", *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi, TUBAR*, C. XXIX, S. 29, 2011, Bahar, s. 277.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], Maliyeden Müdevver Defteri [=MAD], nr. 16029, bu deftere göre Alâiye Sancağı Sidre, Hasunlar, Aksaz, Oba, Çöngere, Murt, Mahmudlar, Karacalar, Anağlu, Alara ve Manavgad nâhiyelerine ayrılmıştır.

¹⁵ BOA, Tahrir Defteri [=TD], nr. 990, bu deftere göre Alâiye Sancağı, Oba-bazarı, Dimderesi, Kise, Murt, Mahmudlar, Ginareş, Karacalar, Anağlu, Alara ve Karahisar nahiyelerine ayrılmıştır.

¹⁶ BOA, MAD, nr. 16029, s. 5, 7, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 26. TD, nr. 990, s. 38, 49-77, 117, 118, 127-129.

¹⁷ (BOA, TD, nr. 990, s. 127)

¹⁸ BOA, TD, nr. 166, s. 618. Bu deftere göre Alâiye Sancağı, Manavgad Kaza, Alâiye ve Akseki Nahiyedir.

¹⁹ Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivin [=TKA], TD, nr. 172, bu deftere göre Alâiye Sancağı'nın kazaları, Alâiye, Akseki ve Manavgad. Nahiyeleri ise, Oba-bazarı, Mahmudlar, Anağlu, Dimderesi, Kise, Çöngere, Alara, Akçahisar ve Atabey.

²⁰ BOA, TD, nr. 765. Bu deftere göre Alâiye Sancağı, Alâiye, Manavgad ve Akseki kazalarına ayrılmıştır. Nahiyeleri ise, Anağlu, Dimderesi, Oba-bazarı, Atabey, Mahmudlar ve Çöngeredir.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

insan topluluklarının uzun bir süreç sonucunda ulaştığı dönüm noktalarından birisi olmuştur²¹. Bu bağlamda, yerleşme, en geniş anlamı ile insanların oturduğu, faydalandığı alandır. Dar anlamda ise, insanların içinde oturduğu ve diğer faaliyetlerde bulunduğu yerlerdir²².

Yerleşmeler, kır ve şehir yerleşmeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Kır yerleşmeleri ise geçici ve sürekli yerleşmeler olarak tasnif edilmektedir. Buna göre insanların bir yerde bütün yıl faaliyette olmaları “sürekli yerleşmeleri”, geçici bir süre faaliyette olmaları ise “geçici yerleşmeleri” oluşturmaktadır²³. Sürekli yerleşmelerde, fonksiyonel sınıflama genellikle “şehir, kasaba ve köy” olmak üzere üçe ayrılırken, geçici yerleşmeler de “yayla, kışla, mezraa vb.” şeklinde yapılmaktadır²⁴.

Nitekim tahrir defterlerinde yapılan incelemede bu dönemde Akseki adıyla bir nahiye merkezinin, yani ‘nefs’inin olmadığı görülmüştür. Yani bir şehir yerleşmesi yoktur. Ancak nahiye merkezi Marolya Köyü’dür. Akseki ismini ise burada kurulan pazardan almaktadır. Bu nedenle Akseki’de köy yerleşmesi vardır.

Osmanlı döneminde köyler, belgelere “karye” adı ile kaydedilmiş olup, vergi nüfusu ne olursa olsun belgelerde bu şekilde belirtilen, alınan vergilerden de anlaşılacağı üzere ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı bütün yerleşme merkezleri köydür. Aynı zamanda Osmanlı dönemi köyleri sipahilerin oturduğu iskân merkezleridir. Fakat köy sadece meskenlerin bulunduğu yer olmayıp, kendilerini çevreleyen tarım alanları ile birlik oluşturan ve hemen hemen bütün faaliyeti ziraat ve hayvancılığa dayanan²⁵ bir idari ünite ve coğrafi bir yerleşme türüdür²⁶.

Yukarıda da belirtildiği gibi Akseki’de yerleşmelerin tamamı köy yerleşmesidir. Köy sayısı bakımından Akseki, bu dönemde Alâiye Sancağı’nın büyük kazalarından birisidir. Tablo 1’de de görüleceği üzere 1500 yılındaki 22 köy, 1530 yılında bir araya getirilerek Akseki Nahiyesi adı altında idari bir birim oluşturulmuştur²⁷. 1575’te köy yerleşim sayısı 37 olmuştur. Bu dönemde köy sayısının artmasının nedeni ise bazı köylerin bölünerek yeni köy oluşturulmasıdır. Bunlardan, Sarıhaliller Berliye’den, Karadere Efteşe’den, Sarabbas Akşahap’tan ve Bucakkışla Minariye’den ayrılarak müstakil köy haline getirilmiştir. Nitekim bu tarihte beş köyün de nüfusları arttığı için mahallelere ayrıldığı görülmektedir. Bunlar, Berliye, İlyad, Armağan Bucağı ve Toblar adında üç mahalleye ayrılırken, Görsetle ise, Hoca Kuli, Âşıklar ve Kurdlar, Mancılar, Dereköy, Halillü, Mudos ve Kepez olmak üzere sekiz mahalleye, Birgos’da Viranyakası, Âşıklar, Hacı Haliller, Hamallar, Kiriş, Alakilise ve Cendeve mahallelerine, Şehabsusuz ise Ceceler ve Samul adlı mahallelere ayrılırken Kagras ise Kagras ve Emiriye isimli iki mahalleye ayrılmıştır.

²¹ Ertuğrul Murat Özgür, *Yerleşme Coğrafyasına Giriş*, Ankara 2010, s. 11.

²² Reşat İzbirak, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1992, s. 351-352.

²³ Hayati Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara 1997, s. 252.

²⁴ Doğanay, *Beşeri Coğrafya*, s. 272.

²⁵ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1954, s. XXVIII.

²⁶ Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001, s. 99.

²⁷ BOA, TD, nr. 990, s. 618-19.

Tablo 1: Akseki'de köyler ve günümüzdeki adları

No	Köyün Adı	Günümüzdeki Adı
1	Marolya	Akseki
2	Berliye	
	Mahalle-i İlvad	Büyük İlvad
	Mahalle-i Armağan Bucağı	Bucak İlvad
	Mahalle-i Toblar	
3	Sarı Haliller	Sarı Haliller
4	Görsetle, nâm-diğer Görsele	
	Mahalle-i Hoca Kuli	
	Mahalle-i Âşıklar ve Kurdlar	
	Mahalle-i Mancılar	
	Mahalle-i Dereköy	Hoca köy
	Mahalle-i Halillü ve Mudos ve Kepez	
5	Birgos	Mahmutlar
	Mahalle-i Viranyakası	Erenkaya
	Mahalle-i Âşıklar	Aşağışıklar
	Mahalle-i Hacı Haliller	
	Mahalle-i Hamallar	
	Mahalle-i Geriş	Geriş
	Mahalle-i Alakilise	Alaçesme
	Mahalle-i Cendeve	Cendeve
6	Manaval	Pınarbaşı
7	Efteşe	
8	Çaltulıçukur	Çukur
9	Karadere	
10	Minyat ve Eskihisar	Kepezbeleni
11	Mukalos	
12	Aklar	
13	Fersin, nâm-ı diğer Fersün	Güçlüköy
14	Papahut ve Güneycik	
15	Murt	Murtiçi
16	Kiliselü	Taşlıca
17	Eyügalu (İvgalü)	Sinanhoca
18	Şehabsusuz	
	Mahalle-i Şehabsusuz	Susuzşahap
	Mahalle-i Ceceler	Ceceler
	Mahalle-i Samul	
19	Kagras	Cevizli
	Mahalle-i Kagras	

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

	Mahalle-i Emiriye	Güneyyaka
20	Tutus	Çınardibi
21	Cöykar? (Hoykar)	
22	Simyan, nâm-ı diğer Değirmenlik	Süleymaniye - Değirmenlik
23	Karıkişla nâm-ı diğer Karıtonrul	Karakışla
24	Gelves	Dutluca
25	Bucaklu	Hüsamettin
26	Alavade	Çanakpınar
27	Didere	Dikmen
28	Kıavganda	Sadıklar
29	Bucaktonrul, nâm-ı diğer Yarpuztonrul	Yarpuz
30	Sülles	Güzelsu
31	Akşehab	Akşahap
32	Sarabbas	
33	Gödene	Gödene
34	Minariye	Minareli
35	Bucakkışla	Bucakkışla
36	Güneykişla	Güneykişla
37	Çimi	Çimi

Nüfus

Nüfus, sınırları belirlenmiş bir sahada, belirli bir tarihte yaşayan insanların tamamıdır. Nüfus, eskiden beri insanların ilgisini çekmiş, onlara araştırma konusu olmuştur²⁸.

Sanayi öncesi bir toplumun mali istatistiklerini temel alan herhangi bir nüfus incelemesinin kesin bir doğruluk iddiasında bulunması olanaksızdır. Bu durumda mutlak rakamlarla uğraşmak yerine eğilimlerin gösterilmesi ile yetinmek gerekir²⁹. Nüfus istatistikleri söz konusu olduğunda, Osmanlı tahrirleri ne toplam nüfus ne de doğum, ölüm ve evlenmeler hakkında bilgi içerir³⁰. Bir başka deyişle yalnızca vergi mükellefleri ya da yetişkin erkekler kayıt altına alınmıştır. Vergiden muaf tutulan kişiler de genellikle kaydedilmemiştir. Bunlar, askerî-idari sınıfın (askerî) üyeleri olabilecekleri gibi, devletin hizmetinde olan halktan kişiler de olabiliyorlardı³¹. Ayrıca ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuklar, kız çocuklar ve kadınlar defterlerde hiç yer almadığı gibi, ortalama bir hanenin kaç kişiden oluştuğu hakkında da herhangi bir ipucu yoktur³². Defterler mali nedenlerle derlendikleri için nüfusun tamamını değil sadece vergi mükelleflerini

²⁸ Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür, Mekân*, İstanbul 2006, s. 172-178.

²⁹ Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 2010, s. 107.

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 1-25.

³¹ Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s. 52-55.

³² Bk. Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜ. EFTD*, 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

kapsamaktadır³³. Tahrir defterlerinin modern anlamda bir nüfus sayımı olmadığı açıktır. Tahrirlerin, sadece bir nüfus sayımı amacıyla yapılmamış olması nedeniyle demografi ilmi anlamında eksik sayılabilecek bilgiler mevcuttur. Bu nedenle defterler üzerinde çalışan bazı araştırmacılar, defterlerin demografik anlamda kıymetli bilgiler vermesi yanında ihtiyatlı kullanılması gerektiğini ifade etmektedirler³⁴. Tahrir defterleri, bazen oldukça ayrıntılı bilgi verirken, bazı konularda örneğin, bir yerleşme merkezinde yaşayan “toplam nüfus” hakkında aynı detayı vermezler. Mufassal tahrir defterleri, genellikle bir yerleşme merkezinde yaşayan vergi nüfusu (nefer) ile oradaki hane sayılarını birlikte vermiş, bazen de hane sayısı verilmeden nefer sayısı ile yetinilmiştir. Adı geçen eksiklikler nedeniyle, bir yerleşme merkezinde yaşayan “toplam nüfus”u bulmak için, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı fikirler ileri sürülmüştür.

Yapılan bu çalışmalar sayesinde, tahrir defterlerinin eksiklikleri ve dikkat edilmesi gereken noktalarının büyük bir kısmı aydınlatılmıştır. Fakat bu defterler üzerine yapılan çalışmaların fazla olmasına rağmen aydınlatılmayan önemli bir nokta, genel nüfusa ulaşmak için önem arz eden, tahrir defterlerinde geçen “hane” tabiridir³⁵. Nitekim “hane”den kastedilen, aynı çatı altında oturanlardan ziyade bağımsız olarak bir gelir kaynağına sahip evli çiftler olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla, aynı evde kalan fakat bağımsız gelir kaynağına sahip evli erkek ayrı bir “hane”dir³⁶. 16. yüzyılda hanenin aynı çatı altında yaşayan kişilerin teşkil ettiği ve aynı zamanda mali niteliği olan bir birim olduğu söylenebilir.

Toplam nüfusu bulmak için en çok kullanılan yöntem “nefer” veya “hane” sayılarını belirlenecek olan bir katsayı ile çarpmaktır. İlk defa Ömer Lütfi Barkan’ın hane karşılığı olarak kabul ettiği “5” rakamı pek çok araştırmacı tarafından benimsenmiştir. Nejat Göyünç ve Lowry de 5’i tercih etmişlerdir. Daha sonra F. Sümer 7, Cohen-Lewis 6, M. A. Cook 4,5 katsayılarını kullanmışlardır. Hatta M. A. Cook, hane ve nefer sayısını farklı katsayılar ile çarpma yoluna gitmiş, hane sayısını 4,5 ile nefer sayısını da 3 ile çarpmak suretiyle sonuca gitmeye çalışmıştır. J. C. Russell 3,5; Jennings 3 ve 3,5; H. Özdeğer, 2,5 ve 3 katsayılarını esas almışlardır. M. A. Ünal, doğu bölgeleri için hanenin 7 kişi olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını ifade ederken, H. Doğru ise, belirli bir katsayıyı işleme tabi tutuktan sonra çıkan sonuca, mufassal defterlerde kaydedilmeyen askerî nüfusu ekleyerek sonuca ulaşmıştır. Adı geçen araştırmacı, tahrirlerde bazı zümrelerin (kadı, askerî ve idari yöneticiler, onların kapı halkı ile dinî yapılardaki görevliler)

³³ İslamoğlu, *Devlet ve Köylü*, s. 61.

³⁴ Tahrir defterlerinin kullanımının metodolojik açıdan problemleri için bk. Kemal Çiçek, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 97 (1995), s. 93-111; Feridun Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, *Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler*, İstanbul, 1990, s. 142-156; Fatma Acun, “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, I (1999), s. 319-332; Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11 (2003), s. 267-286.

³⁵ Hane için bk. Göyünç, “Hâne”, s. 331-348.

³⁶ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal Tarih I*, s. 61.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

kaydedilmediğini söyleyerek, bu şekilde yapılan nüfus hesaplamalarının eksik olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle Doğru, toplam nüfusu bulmak için hane sayısını 5 katsayısı ile çarpmış, çıkan sonuca % 15 askeri nüfusu ilave etmiştir. Bazı araştırmacılar da S. Faroqhi, Z. Arıkan, M. Elibüyük ve O. Gümüşçü gibi hiçbir katsayı kullanmadan doğrudan vergi nüfusunu (nefer) kullanmışlardır. F. Emecen ise, bu katsayılardan birinin kullanılarak hane ile çarpılıp, çıkan sonuca “mücerred” sayısının eklenmesiyle nüfus miktarını hesaplamaya çalışmıştır³⁷.

Hangi katsayı kullanılırsa kullanılsın, sonuçta bulunan bütün rakamlar Barkan'ın³⁸ da kabul ettiği üzere bir tahminden öteye gidememekte ve rakamların büyümesinden başka bir işe yaramamaktadır. Nitekim görüleceği üzere toplam nüfusu bulmada bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda, Akseki'nin toplam nüfusunu hesaplamaktansa, nefer sayısının nüfusu belli bir oranda temsil ettiği varsayımından hareketle, kayıtlı vergi nüfusu belirtilmeye çalışılacaktır.

Dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de 16. yüzyıl boyunca meydana gelen bir “nüfus artışı” meselesi vardır³⁹. Tarihî açıdan dünyada nüfus artışı konusu, ilk defa Fernand Braudel tarafından etraflıca araştırılmış olup, varsayımları genellikle kabul edilen bir tez haline gelmiştir. Braudel'e göre, 1500-1600 yılları arasında Akdeniz havzasının nüfusu kabaca iki katına çıkmış, yani havzanın her yerinde % 100 civarında bir nüfus artışı yaşanmıştır⁴⁰. Nitekim Türkiye'de ilk defa Barkan aynı artışın Osmanlı Devleti'nde de meydana geldiğini belirtmiş ve Barkan sonrası Osmanlı tarihi çalışan Türk ve yabancı araştırmacılar da aynı görüşü savunmuşlardır⁴¹.

Osman Gümüşçü, Braudel'in 16. yüzyıl için Akdeniz havzasında öngördüğü yıllık % 7 nüfus artış hızı oranına⁴² karşın aynı dönemde Anadolu için bu rakamın % 10 ile 15 aralığında olabileceğini belirtmiştir⁴³.

Akseki Nahiyesi köylerden oluşan belirli bir coğrafi bölgeyi ihtiva ettiği için nüfusun tamamı da köylerde meskûndur. Akseki'de 1500'den 1530 yılına kadar geçen 30 yıllık sürede köylerin toplam nefer sayısı 1478'den 1574'e çıkarak, nüfus yılda %2,07 hızla artmıştır⁴⁴. Bu değeri Akseki köylerinin ortalaması kabul edilirse, ortalamanın bir hayli altında ve üstünde olan köylerin olduğu görülür. Buna göre, nüfus verisi olan 21 köyden 13'ünün sıfırın altında bir değere sahip olduğu, yani nüfusunun azaldığını söylemek mümkündür. Nüfus artış hızı en az olan köyler ise Simyan (%-17), Didere (%-13), Sülles (%-12), Efteşe (%-11), Bucaktonrul (%-11) ve Marolya'dır (%-10). Diğer köylerde ise %-

³⁷ İsmail Kıvrım, *Taşova-Erbaa Yerleşme-Nüfus ve Ekonomi (15-16. Yüzyıl)*, İstanbul 2014, s. 71-72.

³⁸ Barkan, “Demografi”, s. 12.

³⁹ Gümüşçü, *Larende*, s. 148.

⁴⁰ Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, Ankara 1993, s. 486.

⁴¹ Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 54.

⁴² Braudel, *Akdeniz 1*, s. 486.

⁴³ Gümüşçü, *Larende*, s. 157.

⁴⁴ Köylerin nefer sayıları Türkiye İstatistik Kurumu'nun yıllık nüfus artış hızlarını hesaplamakta kullanılan “ $P=P_0 \cdot e^{rt}$ ” formülü ile hesaplanmıştır.

8 ile %-0,8 arasında azalma olmuştur (bk. tablo 1). Bu dönemde sekiz köyde nüfus artışı olmuştur. Bunlardan beşinde köy ortalamasının üstünde iken sadece Berliye'de (%1,17) ortalamasının altında gerçekleşmiştir. En fazla nüfus artışı Görsele'de (%21) olmuştur. Bunu Kıravgande (%19) ve Alavade (%12) izlemiştir.

Bu nüfus düşüşünü bölgede meydana gelen siyasi ve sosyal olaylarına bakarak değerlendirmek gerekir. Bu yüzyılın başında Anadolu, veba salgını ve kıtlık ile karşı karşıya kalmıştır. Üç yıl boyunca taun ve altı yıl boyunca da kıtlık hüküm sürmüştür⁴⁵. Ayrıca bu dönemde Anadolu'da meydana gelen Alevi ayaklanmaları ve şehzadelerin taht kavgaları da siyasi istikrarı bozduğundan⁴⁶, bölgede göç olaylarından nüfus azalmış olabilir.

1500-1530 yılları arasında sadece Akseki'de değil diğer kazalarda da nüfus artışı belirtilen ortalamasının altında kalmıştır. Bu dönemde Turhal'da⁴⁷ % 2,69, Arım'da (Çarşamba)⁴⁸ % -2,09, Satılmış'da % 6,6, Ünye'de % 1,25, Terme'de % -1,2, Artukabad'da⁴⁹ % 0,8, Sonisa'da⁵⁰ % 1,48 ve Çubuk'ta⁵¹ % 3 olmuştur. Bu dönemde Anadolu'da bir nüfus azalmasının yaşanmış olabileceğini söyleyebiliriz.

1530-1575 tarihleri arasında Akseki'de nüfus artış hızı % 10,37 olup, nüfus bir önceki dönemin 1,5 katı artmıştır. Köylerin toplam nefer sayısı 1574'den 2480'e yükselmiştir. Bu artış hızı Anadolu ortalamasına yakın bir değerdir. Bu dönemde 13 köyün nüfusu artarken, sekiz köyün nüfusu azalmış ve bir köyünki (Berliye) değişmemiştir. Nüfusu azalan köylerin nüfus kaybının nedeni, bu köylerden bazılarının bölünerek yeni köylerin ortaya çıkmasıdır (bk. yerleşme). En fazla nüfusu azalan köyler, Minyat (%21), Efteşe (%18) ve Manaval'dır (%12). Nüfusu en çok artan köyler ise Bucaktonrul (%40), Simyan (%17) ve Marolya'dır (%16).

Bu dönemde nüfusun artmasının en önemli nedeni Anadolu'da bozulan istikrarın tekrar sağlanmasıdır. Nitekim bu boyutlarda bir nüfus artışının Akseki'ye özgü olmadığı ve hemen hemen bütün Anadolu'da görüldüğü malumdur. Aynı dönemde bazı kazaların yıllık nüfus artışları ise, Lâdik'te⁵² % 8,7; Terme'de % 10,9; Bafra'da % 11,1; Arım'da⁵³ % 11,2; Çankırı'da⁵⁴ % 11,9; Kargı'da⁵⁵ % 14,1; Gedegra'da⁵⁶ % 15,8; Kavak'ta % 16,7;

⁴⁵ Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, III, (çev. İsmet Parmaksızoğlu) III, Ankara 1999, s. 347.

⁴⁶ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı*, III, Ankara 2011, s. 695-706.

⁴⁷ Alpaslan Demir, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus- Toprak İlişkisi", *OTAM*, S. 27, Bahar 2010, s. 64.

⁴⁸ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 77.

⁴⁹ Ali Açık-Tekekin Susam, "Artukabad Kazasının Yerleşim ve Nüfus Yapısı (1455-1600)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/ 2, İzmir 2003, s. 12.

⁵⁰ Kıvrım, *Taşova-Erbaa*, s. 75.

⁵¹ Hüseyin Çınar, Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002, s. 110.

⁵² Mehmet Öz, "Akdağ'ın Eteklerinde Seyyidler ve Osmanlılar XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Lâdik Kazası", *Geçmişten Geleceğe Samsun 2007*, 2. Kitap, (hızl. Cevdet Yılmaz) Samsun 2007, s. 46-51.

⁵³ M. Öz, *Canik*, s. 77. (Arım, Satılmış, Ünye, Terme, Kavak ve Bafra)

⁵⁴ Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, s. 99-100.

⁵⁵ Ahmet Kankal, "16. Yüzyılda İdari-İktisadi ve Sosyal Açından Kargı Kazası", *OTAM*, S. 3, Ankara s. 223-245.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

Divriği'de⁵⁷ % 16,8; Çubuk'ta⁵⁸ % 16,8; Turhal'da⁵⁹ % 19,4; Ünye'de % 20,7; Niksar'da % 21,5; Artukabad'da⁶⁰ % 22,5; Sonisa'da⁶¹ % 17,83 ve Satılmış'da % 23,2 olmuştur.

Akseki'de 1500 tarihinde 1478 neferin 1430'u (%96,75) Müslüman iken 48'i (%3,25) gayrimüslimdir. 1530'da nahiyede toplam 1574 nefer kaydedilmiştir. Bu tarihte 1534 (%97,65) Müslüman nefer var iken 37'de (%2,35) gayrimüslim bulunmaktadır. Bu dönemde Müslüman nüfusta artışı varken gayrimüslim nüfusta bir azalma görülmektedir. 1575'te ise gözle görülür bir nüfus artışı olmuştur. Bu tarihte 2480 nefer bulunmakta, bunun 2425'i (% 97,78) Müslüman iken 55'i (% 2,22) gayrimüslimdir. Görüleceği üzere Akseki'de bu dönemde nüfusun tamamına yakını Müslümanlar oluşturmaktadır.

Tablo 2: 1500, 1530 ve 1575 tarihlerinde Akseki'ye bağlı köylerdeki nefer sayısı ve nüfusun artış oranı

No	Akseki Köyleri	1500	1530	1575	1500-1530	1530-1575
		Nefer	Nefer	Nefer	%	%
1	Marolya	83	62	130	-10,07	16,22
2	Berliye	111	116	116	1,17	0
3	Sarı Haliller			10		
4	Görsetle, nâm-diğer Görsele	78	150	143	21,60	-1,2
5	Birgos	129	180	209	10,9	3,2
6	Manaval	61	59	34	-1,65	-12,54
7	Efteşe	63	45	20	-11,67	-18,3
8	Çaltılıçukur			15		
9	Karadere			24		
10	Minyat ve Eskihisar	80	79	30	-0,83	-21,56
11	Mukalos			22		
12	Aklar			18		
13	Fersin, nâm-ı diğer Fersün			36		
14	Papahut ve Güneycik	50	63	65	7,06	-0,34
15	Murt	67	79	51	5,01	-9,95
16	Kiliselü			21		
17	Eyügalu (İvgalü)	133	109	129	-6,85	3,54
18	Şehabsusuz		71	70		-0,62

⁵⁶ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus (1485-1576)", *Belleten*, LVII/219, Ankara 1994, s. 525.

⁵⁷ Alpaslan Demir, *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 147.

⁵⁸ Çınar, Gümüşçü, *Çubuk Kazası*, s. 118.

⁵⁹ Demir, "Turhal Kazası", s. 65.

⁶⁰ Açıkl-Susam, "Artukabad Yerleşim ve Nüfus", s. 12.

⁶¹ Kıvrım, *Taşova-Erbaa*, s. 78.

19	Kagras	82	71	150	-5,19	16,44
20	Totus			12		
21	Cöykar? (Hoykar)			12		
22	Simyan, nâm-ı diğer Değirmenlik	41	25	58	-17,14	17,98
23	Karıklışla nâm-ı diğer Karıtonrul			35		
24	Gelves	31	37	55	4,85	8,25
25	Bucaklu	23		52		
26	Alavade	30	45	76	12,49	11,22
27	Didere	31	21	28	-13,94	5,37
28	Kıravganda	24	45	43	19,78	-1,49
29	Bucaktonrul, nâm-ı diğer Yarpuztonrul	34	25	154	-11,15	40,32
30	Sülles	58	40	82	-12,87	15,52
31	Akşehab	96	81	119	-5,99	8,3
32	Sarabbas			29		
33	Gödene	75	59	91	-8,4	9,29
34	Minariye			74		
35	Bucakkışla			24		
36	Güneykışla			24		
37	Çimi	98	86	140	-4,68	10,62
Toplam		1478	1574	2480		

Ekonomi

İnsanlar, geçimlerini sağlamak için doğal ortamın uygun olduğu her yerde, o bölgenin potansiyeline göre bir veya birçok ekonomik faaliyet kolu ile uğraşırlar. Bu faaliyetler ayrı ayrı ele alındığında yüzlerce dala ayrılmasına rağmen, genel olarak düşünüldüğünde onları temel olarak üç ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar; hammadde üretimi, mamul madde üretimi ve hizmet üretimidir⁶².

Osmanlı toplumu başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi “askerî” adı altında toplanan ve görevleri gereği vergilerden muaf tutulan idareci, asker ve ilim adamları; ikincisi ise vergi ödeyen “reaya” adı verilen şehirliler, köylüler ve konar-göçerlerdir. Toplum yapısının genelde bu şekilde oluştuğu Osmanlı düzeninde, nüfusun uğraştığı ekonomik faaliyetler de bu sınıflamaya uygun bir şekilde belirmiştir⁶³.

İlk dönemlerden itibaren yerleşik bir toplum düzenine geçmeye ve bunun yanında idari ve askerî bir düzen kurmaya başlayan Osmanlılarda, tarım ve hayvancılık iktisadi hayat içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sanayi öncesi tarım toplumlarının bütün özelliklerini, Osmanlılarda görmekteyiz. Bu toplumlara tarım toplumu denilmesinin nedeni, tarım dışında çalışan insanlar olmasına rağmen, ekonomik hayatta

⁶² Gümüscü, *Larende*, s. 197.

⁶³ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, s. 52-53.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

ve maliyede en önemli yeri zirai üretimden elde edilen gelirin tutması ve büyük bir kesiminin de bu sahada çalışmasından kaynaklanmaktadır⁶⁴.

Bu bölümde reayadan alınan vergilerle ve buna bağlı olarak tarım ve hayvancılıktan bahsedilecek ve dönemin sanayi tesisleri ele alınacaktır.

Reâyadan Alınan Vergiler

Osmanlı Devleti tımar sistemini uyguladığı bölgelerde çift veya çiftlik diye adlandırılan ve değişik büyüklükte arazi tasarruf eden çiftçiden yılda bir defa nakit olarak çift resmi alır. Bu verginin alınmasındaki temel şart reayanın toprak tasarruf ediyor olmasıdır. Çiftlik arazilerinin hudutları bulunduğu mevki ve arazinin verim gücüne göre değişmektedir. Ancak, genelde âlâ yerden 60-80, evsât yerden 80-100 ve ednâ yerden 100-150 dönümlük ekilebilir arazi birer çiftlik olarak belirlenmiştir. Bir çiftlikten az yeri olup, yarım çift (*nîm çift*) yerde ziraat yapan reayadan ise çift resminin yarısı alınırdı⁶⁵. Akseki ve çevresindeki arazi daha çok dağlık olmasından dolayı üretime elverişli geniş arazi az miktardadır. Bundan dolayı "*çift*" oluşturulmasında bir takım zorluklar oluşmuştur⁶⁶. Bu nedenle çiftten fazla nim çift bulunmaktadır. Nim çiftten eksik yer tasarruf eden bennaklar "*ekinli bennak*" olarak kabul edilip, hiç toprağı olmayan bennaklar ise "*kara*" ve "*caba*" bennak olarak kabul edilmektedir. Sultan Selim Han Kanunnamesi'nde ise ekinli, caba-kara bennakları ayrı ayrı mütalaa edilmiştir. Ayrıca alınan resm (vergi) miktarları da belirtmiş olup fakir reayaya kara diye kaydedilmiştir⁶⁷. Nitekim Saruhan Sancağında *kisbe kadir* bekârlar mücerred veya kara olarak zikredilmektedir⁶⁸. Ancak Akseki'de ilk defterlerde kara kaydedilirken, daha sonra caba kaydedilmiştir. Burada kara ve caba aynı anlamda kullanılmıştır.

1500 yılında yalnızca Akşahap Köyü'nde iki kişi çift vergisi verirken⁶⁹, 839 nim çift, 451 bennak, 46 kara ve 164 kişi ise mücerred vergisi vermektedir. Ancak bu defterde "*resm-i çift, nîm çift, bennak, kara ve mücerred*" birlikte kaydedildiğinden her grubun ne kadar vergi verdiği tespit edilememiştir. Bu dönemde bu beş grubun verdiği vergi toplamı 22. 588 akçedir. 1575 tarihine gelince bu dönemde Akseki'de zemin olarak Görsetle ve Birgos'ta birer çiftlik tasarruf edilmektedir. Nim çift ise 971 adet (%36,3) olup vergi birim 18 akçedir. Nim çiftin ödediği vergi miktarı 17.478 akçedir. Nim çifti 1249 (%46,7) kişi ile bennak izlemektedir. Bennak'ın vergisi 12 akçe olup toplam miktar ise 13.524 akçedir. 455 (%17) kişi üçüncü sırada caba gelmektedir. Ödediği vergi miktarı 6 akçe olup toplam ödediği miktar ise 2864 akçedir. Bu dönemde mücerredlerden vergi alınmamaktadır.

⁶⁴ Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı*, III, Ankara 1999, s. 66.

⁶⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *İA*, III, İstanbul 1993, s. 392; , Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s. 32-41.

⁶⁶ Akgül, *Alaiye*, s. XXIX.

⁶⁷ Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsi*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 97.

⁶⁸ Emecen, *Manisa*, s. 229.

⁶⁹ Bunlar, Ali Fâkih veled-i Mehmed ve Mustafa Fâkih veled-i İbrahim'dir. BOA, TD, nr. 990, s. 55, 56.

Cizye, Osmanlı Devleti'nde yaşayan büluğ çağına gelmiş bir takım koşulları taşıyan her gayrimüslim erkekten alınan şahsi bir vergidir⁷⁰. Gayrimüslim reayadan cizye alınması koşulları ise, evinden, bağından ve evindeki eşya ve hayvanlarından başka, 300 akçelik malının olmasıdır⁷¹. Ayrıca belli bir yaşta olmak (14-75), hasta, sakat, din adamı ve işsiz olmamak ve ehl-i kitap olmaktır⁷².

Tahrir defterlerine Hıristiyanlar "gebran" başlığı altında kaydedilmiş ve çift vergileri yükümlülüklerine göre sınıflandırılmıştır. Akseki'de 1500 yılında Efteşe'de 2 (2 *nim çift*), Manaval'da 10 (10 *nim çift*) ve Sülles'te 38 (28 *nim çift*, 5 *bennak*, 4 *mücerred*, 1 *kara*) gayrimüslim var iken, 1575'te ise Manaval'da 6 (4 *nim çift*, 2 *caba*) ve Sülles'te 49 (20 *nim çift*, 21 *bennak*, 8 *caba*) gayrimüslim mevcuttur. Gayrimüslimlerden cizye-i gebran olarak 1500 tarihinde kişi başına 25 akçe cizye vergisi alınırken 1574'de bu miktar 30 akçedir.

Yetiştirilen ürünler ve alınan vergiler

Hububat Akseki'nin bütün köylerinde en çok üretimi yapılan üründür. Bu ürün *öşr-i gallât* başlığı altında, buğday, arpa, çavdar gibi hububat cinsi ürünleri ifade etmektedir. Hububat adı altında zikredilen bu ürünler, tarım ekonomisinin en önemli temel taşları arasındadır. Akseki'nin Tutus Köyü hariç diğer köylerinin tamamında hububat üretimi yapılmaktadır. İncelemiş olduğumuz tahrir defterlerinde hububatın cinsinin tam bir ayrımı yapılmayarak hepsi *öşr-i gallât* adı altında kaydedilmiş, ancak sadece Berliye'de *öşr-i gallât* başlığı altında hinta (buğday) ve şair (arpa) olarak ayrılmıştır⁷³.

Hububat cinsi ürünler müd⁷⁴ ile ölçülmüştür. Tahrir kıymeti müd başına 1500 yılında 40 akçe iken 1575 tarihinde 60 akçedir. Yaklaşık olarak 1500 yılında öşür miktarı 24.800 akçe iken üretim ise 620 müd, 12.400 kile ve 317.440 kg'dır. 1575 tarihinde alınan öşür miktarı 53.955 akçe, üretimin ise 892 müd, 17.840 kile ve 456.704 kg olduğu görülmektedir⁷⁵. Kişi başına düşen miktar ise 1500 yılında 48 kg, 1575'te ise 36,4 kg'dır. En çok hububat üreten köyler ise, Marolya, Berliye, Birgos, Alavade ve Kagras'dır.

Dokuma sanayisinin en önemli hammaddelerinden biri olan pamuk, sıcak iklimde yetişir. Manavgat çayının açmış olduğu vadi nedeniyle Akdeniz'in sıcak ikliminin etkisinin Akseki ve çevresinde görülmesi nedeniyle Pamuk hububattan sonra en çok yetiştirilen bitkidir. Pamuk için tahrir defterlerinde *öşr-i penbe* ve *resm-i penbe* tabirleri

⁷⁰ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 297-302; C. H. Becker, "Cizye", *İA*, III, İstanbul 1979, s. 199-201; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 45-48.

⁷¹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, V/5 (1947), s. 494.

⁷² Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Belleten*, (çev. Şinasi Altundağ), VII/32, Ankara 1944, s. 621-624.

⁷³ TKA, TD, nr. 172, vrk. 77a. (öşr-i galat, hinta 65 müd, şair 15 müd)

⁷⁴ Müd: Bölgeden bölgeye değişen hacim ölçüsüdür. 1 müd:20 kile, 1 kile: 25,6 kg'dır. Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (çev: Acar Sevim), İstanbul, 1990, s. 58; Halil İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (ter. Eşref Bilge Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.73, İstanbul 1991, s. 43.

⁷⁵ Berliye'de üretilen 15 müd arpa bu hesaba dâhil edilmemiştir.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

kullanılır. Bu ürün 1500 yılında batman⁷⁶ ile ölçülürken 1575 tarihinde men⁷⁷ ile ölçülmüştür. 1500 yılında 10 köyde⁷⁸ pamuk yetiştirilmekte ve bunların toplam üretimi 308 batmandır. Batman başına öşür miktarı 10 akçe olup alınan toplam öşür 3080 akçedir. 1575 tarihinde Akseki'nin 21 köyünde 335 men pamuk üretimi yapılmıştır. Men başına alınan öşür miktarı ise 20 akçe olup, alınan toplam öşür miktarı ise 9.508 akçedir. En çok pamuk üretimi yapılan köyler ise, Eyügalu, Görsetle, Birgos ve Fersin'dir.

Bir sanayi hammaddesi olan susam, belirli birtakım işlemlerden sonra kullanılmaya müsait hale getirilmekte ve genellikle şeker gıda maddeleri üretenler tarafından tüketilmektedir. Tahrir defterine simsim olarak yazılmıştır. Susam öşrü, salarlık resmine tabi olmayıp, öşrü 1/10 nispetindedir⁷⁹. 1500 tarihinde sadece Murt Köyü'nde üretimi yapılırken 1575 tarihinde dört köyde susam ekimi yapılmaktadır. Bunlar, Birgos, Fersin, Eyügalu ve Murt'tur. Buna göre bu üründen elde edilen öşür miktarı 1500 yılında 20 akçe iken 1575 tarihinde 530 akçedir. 1500 tarihinde susamda kullanılan ölçü birimi kile olup bir kile susam için dört akçe vergi alınmıştır⁸⁰.

Akseki ve çevresindeki araziler dağlık olmakla birlikte oldukça verimlidir. Bunun için bağcılık hemen hemen tüm köylerde yapılmaktadır. Bunun nedeni Akseki ve çevresinin ikliminin üzüm yetiştiriciliği için uygun bir yer olmasıdır. Diğer tarım ürünleri gibi, yetiştirilen bağ ürünlerinden öşür vergisi alınmıştır. Ama bu verginin dönüm üzerinden mi alındığı yoksa asma kök sayısına göre mi alındığı net değildir. Bu durum net olmamakla birlikte, her iki tahrir defterinde de bağ ile birlikte meyve ve diğer ürünlerden alınan vergilerin bazen "*öşr-i bağ*", "*öşr-i bağat*", "*öşr-i bağ, asma*", "*öşr-i bağ, meyve*", "*öşr-i bağ, asma, bâdâm, ceviz vesair meyve*", "*öşr-i bağ, asma, meyve, emrud an vech-i maktu*" bazen de "*öşr-i bağ ber vech-i maktu*" şeklinde yazıldığını görmekteyiz. Nitekim Murt ve Gödene köylerinin bağ gelirleri maktu' olarak alınmaktadır⁸¹. Akseki'de bağcılıktan alınan öşür miktarı 1500 yılında 1.900 akçe iken 1575 tarihinde 2.842 akçedir. En çok bağ öşrü alınan köyler ise, Sülles, Kagras, Marolya, Manaval ve Gödene'dir.

Akseki'de ceviz ve badem üretimi de yapıldığı görülmektedir. Tahrir defterinde "*öşr-i ceviz*", "*öşr-i ceviz ve meyve*", "*öşr-i fıstık ve ceviz*", "*öşr-i bâdâm ve öşr-i bağ, bâdâm*" tabirleri kullanılarak kaydedilmiştir. Ceviz üretimi 1500 yılında Simyan ve Görsetle'de yapılırken alınan öşür miktarı 60 akçedir. 1575'te sekiz köyde ceviz üretimi yapılmakta ve alınan öşür miktarı 159 akçedir. Bu köyler şunlardır, Manaval, Efteşe, Fersin, Eyügalu, Kagras, Gelves, Sülles ve Gödene'dir. Badem ise 1500 tarihinde üretimine rastlanmazken 1575'te

⁷⁶ Batman: (standart)= 72 litre= 7200 dirhem= 23.094 kg.

⁷⁷ Men: (ağır) 12 okka= 15,388 kg

⁷⁸ Görsetle Birgos, Efteşe, Papahut, Murt, Eyügalu, Sülles, Gödene, Minyat ve Manaval.

⁷⁹ Akgül, *Alaiye*, s. XXVI.

⁸⁰ BOA, TD, nr. 990, s. 73

⁸¹ Maktu vergiler ve mukataalar Osmanlı vergi gelirlerinin önemli bir dilimini teşkil etmektedir. Maktu' vergiler muayyen bir meblağ üzerinden yılda bir defa tahsil olunmaktadır. Maktu' vergiler önceden belirlendiği için kazanç ve ürünün çok ve az olması bu vergi miktarının değişmesine sebep değildi. Bazı mezra gelirleri, değirmen gelirleri, tahinhane gelirleri, maktu olarak alınmaktaydı. Özdeğer, *Aymtâb Livâsı*, s 70.

beş köyde üretilmekte ve alınan öşür miktarı 200 akçedir. Bunlar ise, Marolya, Simyan, Gelves, Bucaklı ve Çimi'dir. Akseki'de üretilen bir diğer ürün ise harnub (keçiboynuzu) dur. Bu ürüne 1500 yılında rastlanmazken 1575'te Karadere ve Eyügalu'da yetiştirilmekte ve alınan öşür miktarı 33 akçedir⁸².

Bostan, kavun, karpuz ve sebze gibi ürünlere verilen genel isimdir. Her köylü ailesi kendine yetecek kadar evinin öndeki küçük bahçesine ihtiyacı olan sebzeyi eker. Ancak bu bahçelerden elde edilen ürünler vergi verecek kadar çok değildir. Satılmak amacıyla büyük tarlara ekilen sebze ve bostandan öşür veya resm alınmaktadır. Sebze üretimi "*öşr-i bostan*" "*öşr-i bostan bağ ve asma*", "*öşr-i piyaz*", "*öşr-i bostan ve sebzevât*", "*resm-i pancar, hıyâr ve bostan*" olarak kaydedilmiştir. Akseki'nin köylerinin hemen hemen hepsinde sebze üretiminin olduğunu görmekteyiz. Bostan ve sebze üretimi 1500 tarihinde sadece Kagras'ta bostan ekimi yapılmakta ve alınan öşür miktarı ise 30 akçedir⁸³. 1575 tarihinde 14 köyde bostan ve sebze ekimi yapılmakta olup 892 akçe öşür alınmıştır. Ayrıca Eyügalu ve Cöykar'da soğan (piyaz) üretimi yapılmakta, Eyügalu'dan 20 akçe⁸⁴, Cöykar'da 40 akçe⁸⁵ öşür alınmıştır.

Hayvancılık ve Arıcılık

Günümüzde olduğu gibi Akseki ve çevresinde 16. yüzyılda da hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır. Nitekim arazinin dağlık ve ormanlık olmasıyla özellikle küçükbaş (koyun, keçi) hayvan yetiştiriciliğinin öne çıktığı defterlerdeki vergi (*resm-i ganem*) kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye "*âdet-i ağnâm*" veya "*resm-i ganem*" denilir. Bu vergi koyun veya keçi yavruladıktan sonra nisan-mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun kuzusu ile beraber sayılırdı⁸⁶. Alâiye Sancağı'nda ağnam vergisi iki koyuna karşılık bir akçe olarak alınmıştır. Bu vergi koyun ve keçinin kuzu ve oğlaklarından alınmamıştır⁸⁷. Tahrir kayıtları verilerine göre Akseki'nin bütün köylerde hayvancılığın yapıldığını söyleyebiliriz. Akseki'den 1500 yılında 14.869 akçe ağnam vergisi alınırken, koyun ve keçi sayısı 29.738'dir. 1575 tarihinde ise 21.326 akçe ağnam vergisi toplanmış olup 42.652 adet koyun ve keçi bulunmaktadır. Bu rakamlar da gösteriyor ki 75 yılda küçükbaş hayvan sayısında yaklaşık %40 oranında bir artış olmuştur. En fazla ağnam vergisi veren köyler, Eyügalu, Berliye, Marolya, Simyan, Fersin, Şahabsusuz ve Akşehab'tır. Ayrıca köy vergi kalemleri arasında görülen yaylak, otlak ve

⁸² TKA, TD, nr. 172, vrk 82b, 84b.

⁸³ BOA, TD, nr. 990, s. 63, 64.

⁸⁴ TKA, TD, nr. 172, vrk. 84b.

⁸⁵ TKA, TD, nr. 172, vrk. 86b.

⁸⁶ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963, s. 6; Feridun M. Emecen, "Ağnam Resmî", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 478

⁸⁷ Akgül, *Alaiye*, s. LVIII.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

çayır resmleri hayvancılıkla ilgi veriler cümlesindedir. Nitekim 1575'te Manaval Köyü'nden yaylak, otlak ve çayır resmi olarak 50 akçe alınmıştır⁸⁸.

Akseki ve çevresinde arıcılık da geniş ölçüde yapılmakta olduğunu incelediğimiz defterlerden görmekteyiz. Nitekim tahrir defterlerinde bu vergi *öşr-i kovan* olarak kaydedilmektedir. Reaya kovan başına sipahiye iki akçe vermekteydi. Buda bize bölgede kovan sayısının ne kadar olduğu konusunda fikir verir. 1500 yılında 485 akçe kovan resmi alınırken (242 adet kovan), 1575'te Totus Köyü hariç tamamında arıcılık yapılmaktadır. *Öşr-i kovan* adı altında alınan bu vergi 1.913 akçedir (956 adet kovan). Arıcılığın her köyde yapılmasının nedeni ise doğal ortam ve fazla insan gücü gerektirmemesi ile izah edilebilir. En fazla arıcılık yapılan köyler ise, Birgos, Fersin, Berliye, Görsetle, Papahut ve Minariye'dir.

Diğer Vergiler

Bölgede tarım ürünlerini yakından ilgilendiren bir başka vergi birimi değirmenlerdir. Buğdayın ve daha sonra da mısırın öğütülmesi işlemleri su ile çalışan değirmenlerle gerçekleştirilir. Bölgede birçok köyde eski usul derelerden ayrılmış harklar üzerinde bulunan küçük değirmenlere hala rastlanmaktadır. Coğrafi yapı engebeli ve dereleri bol olduğu için değirmenlerin tamamı su değirmeni yani asiyabdır. Değirmenlerden alınan vergiye "*resm-i asiyâb*", değirmen resmi denir⁸⁹. Değirmenlerde bulunan taş sayıları "*kıta*" ve "*bâb*" olarak adlandırılmıştır. Alınan vergide bu taş sayısına göre düzenlenmiştir. Aynı olarak alındığı gibi genelde nakdî olarak da alınan resm-i asiyâbın, değirmen yıl içerisinde kaç ay çalışırsa çalışsın, çalıştığı her ay için 5 akçe alınır. Yılın tamamı çalışan değirmenlerden 60 akça alınır iken tamamı çalışmayan değirmenlerden çalıştığı zaman dilimine göre vergi alınmaktaydı. Bu da aylık 5 akçeye tekabül etmektedir⁹⁰.

1500 yılında Akseki'de sekiz köyde değirmen varken bunlarda toplam 29 kıta olup bunların altı taşı harap olduğundan çalışmamaktadır. Bu çalışan 32 taşın gelirleri toplamı 500 akçedir. 1575'te Akseki'de 14 köyde bir adet, bir köyde de (Kagras) iki adet olmak üzere 16 adet değirmende toplam 51 bâb (taş) bulunmaktadır bu değirmenlerden 1.075 akçe değirmen resmi alınmıştır (bk. Tablo 3).

Tablo 3: Değirmenlerin bulunduğu köyler, bâb (taş) sayıları ve gelirleri

No	Bulunduğu Köy	1500				1575			
		Kıta (taş)	Geliri	Durumu	Çalıştığı süre	Bâb (taş)	Geliri	Durumu	Çalıştığı süre
1	Görsetle	3	60		6 ay	7	100		
2	Birgos	8	140			7	140		
3	Manaval	3	60			2	30		

⁸⁸ TKA, TD 172, vrk. 81a.

⁸⁹ Neşet Çağatay, "Re'ayadan Alınan Vergi", s. 503.

⁹⁰ Çağatay, "Re'ayadan Alınan Vergi", s. 503, 504.

4	Fersin					2	60		
5	Papahut					2	40		
6	Murt	2	20	1 harap		2	25		
7	Eyügalu	8	80	4 harap		4	80		
8	Kagras	2	40			2	60		
9	Kagras					2	60		6 ay
10	Tosus					2	60		6 ay
11	Simyan					2	120		
12	Gelves					5	100		
13	Sülles	3	40	1 harap		2	40		
14	Gödenes	1	20			2	40		
15	Bucakkışla					4	80		
16	Çimi					2	40		
17	Efteşe	2	40						
Toplam		32	500			51	1075		

Tahinhane, Akseki'de yetiştirilen susamdan elde edilen yağın çöven bitkisiyle karıştırılmasından elde edilen tahin imalathanelerinin ismidir. Bölgede susam üretiminin 1575'te arttığı için tahinhanelerin de yaygın olduğunu görmekteyiz. Tablo 4'te de görüldüğü gibi Akseki'de Marolya, Murt, Gelves ve Sülles'de bir, Berliye'de iki adet tahinhane bulunmaktadır. Bunlardan alınan vergi toplamı ise 615 akçedir.

Tablo 4: 1575'te Tahinhanelerin bulunduğu köyler, bâb (taş) sayıları ve gelirleri

S.N	Bulunduğu Köy	Bâb	Geliri
1	Marolya	-	50
2	Berliye	2	300
3	Berliye (cedid)	3	150
4	Karadere	2	30
5	Murt	1	15
6	Gelves	1	100
7	Akşahap	-	20
8	Bucakkışla	Harap	-
9	Çimi	Harap	-
Toplam		9	615

16. yüzyılda tekstil sanayisinin vazgeçilmez işletmelerinden biri de boyahanelerdir. Kent ekonomilerinde önemli bir yere sahip olan ve Osmanlı sanayi sektörünün bir parçası olan boyahaneler, kumaş ve ipliklere renk ve desen kazandırmak için kullanılmaktaydı⁹¹.

⁹¹ Ünal, *Harput Sancağı*, s. 225.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

Akseki'de boyahane kaza merkezi olan Marolya'da bulunmaktadır. Boyahanenin yıllık vergisi ise 40 akçedir⁹².

Çift, bennâk, mücerred ve asiyâb gibi resmler, ne zaman ve ne kadar alınacağı ortalama olarak belli olduğu için bunların miktarları tahrir defterlerinde kaydedilmiştir. Fakat bazı gelirler herhangi bir şahıstan veya yerden alınan resmler olmadığı gibi, bir hâsılâtın öşrü de olmadığı için ne kadar hâsılât sağlanacağı da bilinmediğinden bu çeşit gelirlere *bâd-ı heva* denilmiştir⁹³. Tahrir defterlerinde, nahiye veya köy gelirlerinin en sonunda yazılan bu vergi 1500 tarihli defterde "*bâd-ı heva*" olarak kaydedilmişken, 1575'te ise de "*bâd-ı heva ve resmi arûsane*" şeklinde kaydedilmiştir. Bunlardan "*resm-i arûsane*" evlenecek kızdaki ve dul kadından alınan vergidir⁹⁴. 1500 tarihli defterde *bâd-ı heva* vergisi olarak 3.467 akçe alınırken, 1575'te ise bu vergi 6658 akçedir.

Osmanlı Devleti'nde, toprağın mülkiyeti ve kontrolü daima devletin uhdesinde idi. Bunun için reayanın toprağını satması veya vakfetmesi gibi bir durumu yoktu. Fakat toprak sahibi reaya, vefat ettiği zaman yerleri tamamen oğullarına intikal etmektedir. Bu intikal sırasında herhangi bir resm alınmamaktadır⁹⁵. Fakat toprak başka birine intikal ettiği zaman "*resm-i tapu*" adı altında bir vergi alınmıştır. Bu vergi babadan oğla arazi intikalinde alınmayıp, yeni bir arazi alındığı zaman alınmakta idi⁹⁶. *Deştâni* ise ekili yerlere zarar veren hayvan sahiplerinin ödedikleri para cezasıdır⁹⁷. Akseki ve çevresinde 1500 yılında bu vergiye rastlanmazken, 1575'te "*resm-i tapu ve deştâni*" şeklinde kaydedilmiş ve toplanan vergi miktarı ise 4154 akçedir.

Kırsal kesimde hâsıl olan mahsuller, sipahi tarafından aynî olarak alınmakta ve sipahinin elinde nakde çevirebilmek maksadıyla pazara sürebileceği miktarda mahsul bulunmakta idi. Kanunnamelerin genel hükümlerinden anlaşıldığına nazaran, reaya aynı zamanda sipahinin mahsulünü muhafaza edebileceği bir ambar yapmak ve mahsulü en çok bir günlük mesafedeki "*akreb pazara*" (yakın pazar) taşımak ile mükellefti. Öte yandan köylü de nakdî vergilerini ödeyebilmek ve başka ihtiyaçlarını karşılayabilmek maksadıyla, maişeti için ayırdığı mahsulden artanını, satmak mecburiyetindeydi. İşte bu mahsuller, genellikle kır kesiminde idarî üniteler dâhilindeki muayyen pazarlara sevk edilirdi. Haftada bir gün kurulan mahalli pazarlarda, mal mübadelesinde bulunulur, muhtemelen, civardaki kasabalar ve şehirlerden gelen tacirler, mahsullerin en önemli alıcıları olurdu⁹⁸.

Akseki'de en büyük pazar, Marolya Köyü'nde Akseki adı ile kurulan pazardır. Bu pazar 1500 tarihli defterde, Alâiye Sancağı ihtisabından olup geliri diğer ihtisaptaki

⁹² TKA, TD, nr. 172, vrk. 76ab.

⁹³ Halil Sahillioğlu, "*Bâd-ı Hevâ*" *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 416-418.

⁹⁴ Çağatay, "*Re'ayadan Alınan Vergi*", s. 506, 507.

⁹⁵ Çağatay, "*Re'ayadan Alınan Vergi*", s. 504.

⁹⁶ Akgül, *Alaiye*, s. LVI.

⁹⁷ Hayvan sahibine dayak cezası da verilmiştir. At, katır ve öküz ekine girerse sahibine hayvan başı 5 değnek vurulup 5 akçe alınmaktadır. Koyun ekine girerse 2 koyuna 1 değnek vurulup 2 akçe alınmıştır.

⁹⁸ Emecen, *Manisa*, s. 268.

pazarlarla birlikte verilmiştir⁹⁹. 1530'da Akseki Pazarı'nın geliri 1000 akçe olup mirliva haslarına aittir¹⁰⁰. 1575'te bu pazar, "bac-ı bazar-ı Akseki" olarak kaydedilmiş ve yıllık geliri 1000 akçedir¹⁰¹. Akseki'nin ikinci büyük pazarı ise Kagras Köyü'nde Cuma günleri kurulan ve yıllık olarak 400 akçe (bac-ı pazar)" vergisi olan pazardır¹⁰².

Tablo 5: 1500 ve 1575 tarihlerinde Akseki'den alınan vergiler

No	Verginin Adı	1500		1575	
		Vergi Bedeli	%	Vergi Bedeli	%
1.	Öşr-i gallât	24800	33,9	53955	38,3
2.	Öşr-i penbe	3080	4,2	9508	6,75
3.	Öşr-i simsim	20	0,02	530	0,37
4.	Öşr-i bağ ve meyve	1900	2,6	2842	7
5.	Öşr-i ceviz	60	0,08	159	0,11
6.	Öşr-i bādâm	-		200	0,14
7.	Öşr-i bostan ve sebzevat	30	0,04	952	0,67
8.	Öşr-i harnub	-		33	0,02
9.	Resm-i ağnam	14869	20,3	21326	15,1
10	Resm-i kovan	485	0,66	1913	1,35
11	Resm-i çift	22588 ¹⁰³	30,9	17478	12,4
12	Resm-i bennak	-		13524	9,6
13	Resm-i mücerred	-		2864	2,03
14	Resm-i asiyâb	500	0,68	1075	0,76
15	Resm-i tahinhâne	-		615	0,40
16.	Resm-i boyahane	-		40	0,02
17.	Bac-ı bazar	-		1400	0,99
18.	Bâd-ı hevâ (arus-yava vs.)	3467	4,7	6658	4,72
19.	Resm-i tapu ve deştâni	-		4154	2,94
20	Resm-i yaylak-otlak vs.	-		50	0,03
21	Cizye-i gebran	1250	1,71	1620	1,15
Toplam		73049	100	140852	100

Tablo 5'te görüleceği üzere Akseki'de en çok vergi hububat alınırken bunu şahısların ödediği (çift, nim çift, bennak, caba) vergiler izlemektedir. Bunları ise küçükbaş hayvan vergisi takip etmektedir. Vergi gelirlerinin yüzde birin altında olanlar ise, susam, harnub, ceviz, badem, bostan, tahinhane, boyahane ve yaylak vergisi gelmektedir.

⁹⁹ BOA, TD, nr. 990, s. 129.

¹⁰⁰ BOA, TD, nr. 990, s. 619.

¹⁰¹ TKA, TD, nr. 172, vrk. 76ab. Bu miktar Marolya'nın hâsıl toplamına ilave edilmemiş. Yine Alâiye Sancağı ihtisap gelirleri içinde ve sancak beyi haslarındandır.

¹⁰² TKA, TD, nr. 172, vrk. 85a.

¹⁰³ Çift, nim çift, bennak, kara ve mücerred vergi gelirleri birlikte kaydedilmiştir.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

Tablo 6: 1500, 1530 ve 1575 yıllarında Akseki köylerinin toplam hâsılları

S.N	Köy adı	1500	1530	1575
1	Marolya	2761	5014	10798
2	Berliye	6201	-	11101 ¹⁰⁴
3	Görsetler, nam-diğer Görsele	4284	7400	7724
4	Birgos	4560	10731	10978
5	Manaval	5202 ¹⁰⁵	1490	2150
6	Efteşe	2361	2329	752
7	Çaltılıçukur	-	-	580
8	Karadere	-	-	722
9	Minyat ve Eskihişar	3400	4912	7594 ¹⁰⁶
10	Pahahut ve Güneycik	2021	2639	2410
11	Murt	2344 ¹⁰⁷	3385	3964 ¹⁰⁸
12	Eyügalu	6000	7712	9718
13	Şehabsusuz	-	6125	5134
14	Kagras	3069	5119	8082
15	Tutus	-	-	264
16	Cöykar?	-	-	648
17	Simyan, nam-ı diğer Değirmenlik	2900	-	4175
18	Karıkişla	-	-	1116
19	Gelves	8005 ¹⁰⁹	11761 ¹¹⁰	4047
20	Alavade	-	-	6358
21	Bucaklu	-	-	3934
22	Didere	-	-	3195
23	Kıravganda			2614
24	Bucak tonrul, nam-ı diğer Yarpuztonrul	1271	1540	2212
25	Sülles	3698	4592	6638
26	Akşehab	4204	5700	5396
27	Saranas	-		1036
28	Gödenes	2787	3502	4656
29	Minariye	-	-	1568
30	Bucakkişla	-	-	3036
31	Güneykişla	-	-	1212

¹⁰⁴ Sarhaliller geliri Berliye ile birlikte kaydedilmiştir.

¹⁰⁵ Karadere ile beraber yazılmış.

¹⁰⁶ Fersun, Eskihişar, Makalos, Aklar'ın gelirleri Minyat ile birlikte kaydedilmiştir.

¹⁰⁷ Mukalus, Çaltılıçukur ve Güdere beraber yazılmıştır.

¹⁰⁸ Kiliseli ile beraber yazılmıştır.

¹⁰⁹ Gelves, Bucaklu, Alavade, Didere ve Kıravganda'nın gelirleri birlikte yazılmıştır.

¹¹⁰ Gelves, Bucak, Alacık, Didere gelirleri Kıravganda ile birlikte yazılmıştır.

32	Çimi	4433	5013	7040
33	Şehab diğer	3548		-
Toplam		73.049	88.964	140.852

Tablo 6'da görüleceği gibi 1575 yılında Akseki'yi oluşturan köylerin hâsıllarında artış görülmektedir. Bunun nedeni nüfus artışından dolayı daha önce tarıma elverişli olmayan yerlerin reaya tarafından tarım alanlarına kazandırılmasıdır.

Vakıflar

Vakıflar, İslam devletlerinde büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde asırlarca derin tesirler bırakmış dinî-hukuki müesseselerdir. Bütün Türk- İslam devletlerinde âdeta bir yarış hâlinde gelişen vakıflar, bilhassa Osmanlı Devleti'nde tekâmülünün zirvesine ulaşmış¹¹¹ ve Türk kültür hayatında son derece önemli rol oynayan müesseselerden biri olmuştur¹¹². Bu kurumlar Osmanlı toplumunda sosyal hayatın hemen hemen her alanında kendine yer bulmuş; günümüzde kamunun sunmuş olduğu pek çok hizmet, geçmişte, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren, vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Osmanlı döneminde zirvesini yaşayan bu kültür, bir medeniyete dönüşmüş; padişahın, devletin en ücra köşesindeki reaya kadar pek çok kimse vakıf kurmuştur. Camiler, mescitler, medreseler, hastaneler, tekkeler, çeşmeler, suyolları gibi dinî ve sosyal pek çok kurum zengin ve hayırsever kimseler tarafından hem hizmete açılmış; hem de hayatîyetlerini sürdürebilmeleri için bırakılan gelir kaynaklarıyla ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Yukarıda sözü geçen kurumlara akar yani gelir olmak üzere kimi zaman menkul yani para, kimi zaman tarla, bağ, bahçe, han, hamam, bedesten, dükkân gibi gayrimenkuller vakfedilmiştir.

Akseki kazasının gelirlerinin bir kısmı vakıflara tahsis edilmiştir. Bu vakıfların tamamı kaza bölgesinde hizmet vermektedir.

Kaza genelinde cami ve mescitlerin masrafları vakıflar yoluyla karşılanmaktadır. 1530 ve 1575 tarihli tahrir defterlerinde Akseki'de bir mescit, dört cami vakfı bulunmaktadır. Bunlar, Fersun Köyü'nde Şeyh Abdülaziz Mescidi vakfı¹¹³, Murt köyünden Halil ve Hoca Fakih Camii¹¹⁴, Karadere Köyü Yusuf v. Elsüz Camii¹¹⁵, Viranyakası'nda Hacı Ahmed¹¹⁶ ve Akseki'nin merkezi olan Marolya'nın cami vakfidir¹¹⁷ (bk. Tablo 7).

¹¹¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s. 155.

¹¹² Bahaeddin Yediylıdız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003, s. VII.

¹¹³ BOA, TD, nr. 166, s. 621; TKA, TD, nr. 172, 138.

¹¹⁴ BOA, TD, nr. 166, s. 621; TKA, TD, nr. 172, 143.

¹¹⁵ BOA, TD, nr. 166, s. 621; TKA, TD, nr. 172, 143.

¹¹⁶ BOA, TD, nr. 166, s. 621; TKA, TD, nr. 172,143.

¹¹⁷ TKA, TD, nr. 172, 145.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

Akseki'de bu dönemde Bucaklu Köyü'nde bir medrese bulunup, müderrisi ise Mevlana Fahreddin v. Mevlana Şemseddin Hüseyin'dir¹¹⁸.

Kazadaki vakıf gelirlerinden bir kısmı da bölgedeki zaviyelere ayrılmıştır. Bu dönemde Akseki'de dokuz zaviye bulunmaktadır. Bu zaviyelerin üçü Gödene'de ikisi Minariye'de ve birer adet olmak üzere Alavade, Viranyakası ve Geleve'de bulunmaktadır. Gödene Köyü'nün ilk zaviyesi Derviş İdris Zaviyesi¹¹⁹, Gödene'nin diğer zaviye ise Ahmed veled-i Bulduk Zaviyesi'dir¹²⁰. Gödene Köyü'nün üçüncü zaviye ise Ali veled-i Mehmed'in kurduğu zaviyedir¹²¹. Akseki'deki diğer zaviyeler ise, Viranyakası Köyü'nde olan Şeyh İdris Zaviyesi'dir¹²². Bir diğer zaviye ise Gelves Köyü'nde Pir Ahmed veled-i İbrahim Zaviyesi'dir¹²³. Bir başka zaviye ise Alavade Köyü'nde Hacı Yusuf Zaviyesi¹²⁴ ve Minariyede ise Genç ve Sadduk Abdal Zaviyesi¹²⁵.

Tablo 7: Akseki'de vakıflar ve gelirleri

No	Vakfın Adı	Bulunduğu yer	Geliri
1	Halil ve Hoca Fakih Camii	Murt	400 akçe
2	Yusuf v. Elsüz Camii	Karadere	245 akçe
3	Hacı Ahmed Camii	Viranyakası	290 akçe
4	Marolya Köyü Camii	Marolya	300 akçe
5	Hacı Ahmed v. Yeni Bey Camii	Berliye Armağan Bucağı	145 akçe
6	Medrese	Bucaklu	100 akçe
7	Şeyh Abdülaziz Mescidi	Fersin	150 akçe
8	Şeyh İdris Zaviyesi	Viran yakası	875 akçe
9	Pir Ahmed Zaviyesi	Gelves	300 akçe
10	Hacı Yusuf Zaviyesi	Alavade	400 akçe
11	Derviş İdris Zaviyesi	Gödene	45 akçe
12	Ahmed v. Bulduk Zaviyesi	Gödene	200 akçe
13	Ali v. Mehmed Zaviyesi	Gödene	130 akçe
14	Genç Abdal Zaviyesi	Minariye	100 akçe
15	Sadduk Abdal Zaviyesi	Minariye	4050 akçe

¹¹⁸ TKA, TD, nr. 172, 145.

¹¹⁹ TKA, TD, nr. 172, vrk. 148a.

¹²⁰ TKA, TD, nr. 172, vrk. 148a.

¹²¹ TKA, TD, nr. 172, vrk. 149b.

¹²² BOA, TD, nr. 166, s. 620; TKA, TD, nr. 172, vrk. 138a.

¹²³ TKA, TD, nr. 172, vrk. 148a.

¹²⁴ TKA, TD, nr. 172, vrk. 148a.

¹²⁵ TKA, TD, nr. 172, 145.

Sonuç

16. asırda Akseki iktisadi vaziyeti tamamen tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. En çok ziraatı yapılan ürünü ise hububat olup bunu bir sanayi bitkisi olan pamuk izlemektedir. Ayrıca sanayi işletmesi olarak değirmen, boyahane ve tahinhane bulunmaktadır. Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarında olduğu gibi nüfus artışı olmuş, nüfus artarken üretilen tarım ürünleri ve çeşitleri artmıştır. Arazinin engebeli ve orman olmasından çiftliklere rastlanmazken çiftliğin yarısı olan nim çift daha fazladır. Şahısların verdikleri vergilerden en çok bennak vergisidir. Kazanın gelirlerinin büyük bir kısmı sipahilere tımar olarak verilirken, bir kısmı da vakıflara ayrılmıştır. Kazada elde edilen mahsullerin büyük bir kısmı kurulan iki mahalli pazarda satılmakta veya değiş tokuş yapılmaktadır.

Nahiye olduğu zaman köy sayısı 21 iken, kaza statüsüne yükseltildiği zaman köy sayısı 37'dir. Nitekim arazi yapısı nedeniyle ve nüfusun artması ile bazı köyler mahallelere ayrılmıştır. Ayrıca insanların sosyal ve dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere kaza genelinde dört cami, bir mescit, sekiz zaviye ve bir adette medrese bulunmaktadır.

Kaynakça

I-Arşiv Vesikaları

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA]

a- Tahrir Defterleri [=TD], nr. 166, 990.

b- Maliyeden Müdevver Defterleri [=MAD], nr. 16029.

2-Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi [=TKA], TD, nr. 172.

II-Araştırma ve İncelemeler

Acun, Fatma, "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, I (1999), s. 319-332.

Açıkel, Ali, - Susam, Tekin, "Artukabad Kazasının Yerleşim ve Nüfus Yapısı (1455-1600)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/ 2, İzmir 2003, s. 1-23.

Afyoncu, Erhan, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11 (2003), s. 267-286.

Akgül, Mehtap, *16. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alâiye'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı ile Nüfus ve İdari Taksimatı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1989.

Barkan, Ömer Lütfi (1993), "Çiftlik", *İA*, III, İstanbul, s. 392-397.

Barkan, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, s. 1-25.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

- Becker, C. H., "Cizye", *İA*, III, İstanbul 1979, s. 199-201.
- Braudel, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, Ankara 1993.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı*, III, Ankara 2011.
- Çınar, Hüseyin, Gümüüşçü, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.
- Çiçek, Kemal, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 97 (1995), s. 93-111.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, İstanbul 1971.
- Demir, Alpaslan, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi", *OTAM*, S 27, Bahar 2010, s. 59-88.
- Demir, Alpaslan, *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Deny, John, "Sancak", *İA*, C.X, İstanbul 1993. s.186-189.
- Doğanay, Hayati, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara 1997.
- Emecen, Feridun M., "Ağnam Resmî", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 478-479.
- Emecen, Feridun, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler*, İstanbul, 1990, s. 142-156.
- Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989.
- Ercenk, Giray, "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi", *Belleten*, LVI/216, Ankara 1992.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Nâhiye", *İA*, IX, İstanbul 1979, s. 37-39.
- Göyünç, Nejat, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜ. EFTD*, 32, İstanbul 1979, s. 331-348.
- Gümüüşçü, Osman, *XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.
- Gürbüz, Adnan, "XVI-XVII Yüzyıllarda Alâiye Kalesi", *X. Alanya Tarih ve Kültür Semineri*, 26-27 Mayıs 2001, s. 207-226.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995.
- Hinz, Walter, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (çev: Acar Sevim), İstanbul, 1990.
- Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, (çev. İsmet Parmaksızoğlu) III, Ankara 1999.
- İnalcık, Halil, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (ter: Eşref Bilge Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.73, İstanbul 1991, s. 21-49.
- İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 45-48.

- İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s. 31-65.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, İstanbul 2009.
- İnalcık, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1954.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (çev. Halil Berktaş), İstanbul 2000.
- İslamoğlu, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 2010.
- İzbırak, Reşat, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1992.
- Kankal, Ahmet, "16. Yüzyılda İdari-İktisadi ve Sosyal Açından Kargı Kazası", *OTAM*, S 3, Ankara s. 223-245.
- Kankal, Ahmet, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009.
- Kıvrım, İsmail, *Taşova-Erbaa Yerleşme-Nüfus ve Ekonomi (15-16. Yüzyıl)*, İstanbul 2014.
- Kocakuşak, Süha, "Alanya'da Kentleşmeyi Etkileyen Coğrafi Faktörler", *I. Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, Alanya 1992, s. 103-104.
- Konyalı, İsmail Hakkı, *Alâiye*, İstanbul 1946.
- Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- Nedkoff, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Belleten*, (çev. Şinasi Altundağ), VII/32, Ankara 1944, s. 621-624.
- Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, V/5 (1947), s. 503.
- Öz, Mehmet, "Akdağ'ın Eteklerinde Seyyidler ve Osmanlılar XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Lâdik Kazası", *Geçmişten Geleceğe Samsun 2007*, 2. Kitap, (hızl. Cevdet Yılmaz) Samsun 2007, s. 27-73.
- Öz, Mehmet, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı*, III, Ankara 1999, s. 66.
- Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus (1485-1576)", *Belleten*, LVII/ 219, Ankara 1994, s. 509-537.
- Öz, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.
- Özdeğer, Hüseyin, *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*, C. 1, İstanbul, 1988.
- Özkan, Selim Hilmi, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gündoğmuş(Kise ve Nağlu Nahiyeleri)*, Alanya, 2011.
- Özkan, Selim Hilmi, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Alâiye Sancağının İdari Yapısı ve Nüfus Durumu", *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, *TUBAR*, C. XXIX, S. 29, 2011, Bahar.

16. YÜZYILDA AKSEKİ (Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi)

Özgür, Ertuğrul Murat, *Yerleşme Coğrafyasına Giriş*, Ankara 2010.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993.

Sahillioğlu, Halil, "Bâd-ı Hevâ" *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 416-418.

Saraçoğlu, Hüseyin, *Akdeniz Bölgesi*, İstanbul 1989.

Tuncer, Hadiye, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963.

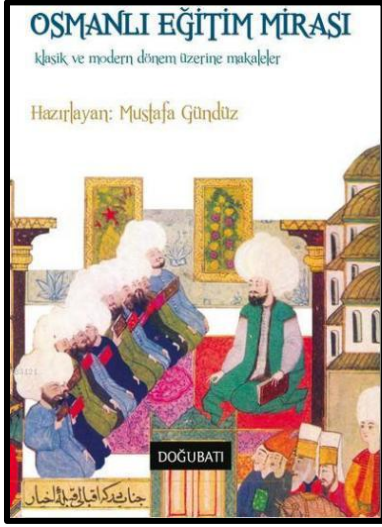
Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004.

Tümertekin, Erol, Özgüç, Nazmiye, *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür, Mekân*, İstanbul 2006.

Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.

Selim Selimoğlu*

Mustafa Gündüz, *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2013, 556 s.

Batı ve Doğu dünyası arasındaki farklılık hayatın her alanında kendini gösterir. En başta dünyaya, tabiat, insana, canlılara, dine ve eğitime bakış bu coğrafyalarda farklıdır. Ancak derin bir tarihi, teolojik ve zihni arka planı olan Rönesans, Reform, Aydınlanma ve sanayi devrimi sonrasında Batı dünyasında, klasik geçmişten farklı yeni bir paradigmanın doğduğundan bahsedilebilir. Bu yeni oluşum, hem Batı Hristiyan geçmişine meydan okurken hem de dünyanın diğer bölgelerindeki her türlü yerli, otantik ve ilahî temelli yapılara karşı gelmiştir. 19. Yüzyıla gelindiğinde bu yeni zihin dünyasının, diğer deyişle modern dünyanın bütün rakiplerine üstün gelmeye başladığı görülür. Osmanlı devleti de bu üstün gücün karşısında önce hayret ederken daha sonra geriliğini kabul etmiş ve ona erişmek adına birtakım hamleler geliştirmeye başlamıştır. Bahsi edilen bu karmaşık sürecin farklı bilim alanlarında sürekli tartışıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu sürecin anlaşılmasına katkı verecek önemli konulardan biri, dönemin özgün metinleri ile buluşmak ve anlamaya gayret etmektir. Bu çalışmada, son dönem Osmanlı eğitim sisteminin Batı dünyası ile olan ilişkisini, ona karşı verdiği direnci ve dönüşüm paradigmasını, performansını hem özgün kaynaklardan hem de temsil kabiliyeti yüksek orijinal makalelerden derleyen *Osmanlı Eğitim Mirası* başlıklı kitabın eleştirisi yapılacaktır.

Doğu Batı Yayınları arasından 2013'te yayımlanan kitabın müellifi, eğitim tarihi ve toplumsal temelleri alanında başka çalışmalarıyla da bilinen Mustafa Gündüz. Kitabın özgün bir metotla tedvin edildiği görülmektedir. Öncelikle eğitim tarihinin kısa ama özgün bir özetinin verilmesi kitaba bir tür kısa eğitim tarihi olarak da bakabilmeyi sağlamaktadır. İkinci olarak üç farklı türden derleme yapılmıştır. İngilizce makaleler, Osmanlı klasik dönemine ve son dönemine ilişkin makaleler Osmanlıca asıllarından herhangi bir dil tasarrufunda bulunulmadan latinize edilmiştir. Yazarın önsöz de de

* Yıldız Teknik Üniversitesi Doktora Öğrencisi, sselimoglu07@gmail.com

belirttiği gibi, kitap bu haliyle konuya ilgi duyan farklı düzeylerdeki (lisans, yüksek lisans ve doktora) kişilere rahatlıkla hitap edebilecek ve her bir düzeye göre okuma imkanları sunabilecek bir içeriktedir.

Birinci bölümde *Osmanlı Eğitim Mirası*'na batılı yazarların makalelerinden derlemeler yapılmış, beş yazarın altı makalesi tercüme edilmiştir. Bunlardan Shahab Ahmed ve Nenad Filipoviç'in makalesi Osmanlı Klasik Dönem medrese kitapları hakkında bilgiler vermektedir. İkinci makale Osmanlı iktisadi ve sosyal alanlar üzerine önemli çalışmalar yapan Suraiya Faroqhi, *Ataî* tarihinden hareketle on altıncı yüzyılda Osmanlı ulema sınıfı arasındaki mobilizasyonu konu edinmektedir. Bundan sonra Richard L. Chambers tarafından yazılan Ahmet Cevdet Paşa ve doktora yapan Chambers, Cevdet Paşa'nın eğitim serüvenini anlatırken aynı zamanda döneminde eğitim dünyasını bütün derinliğiyle ele almıştır. Çağdaş İngiliz, Türk eğitim tarihçilerinden Benjamin C. Fortna'dan tercüme edilen iki makalede ise, 1870-1918 arası dönemi kapsayan otobiyografilerden hareketle Osmanlı modernleşme süreci okullaşma hareketlilikleri ele alınmıştır. Farklı bir tarzda eğitim tarihine bakan Fortna'nın bu makalesi kitabın en dikkat çeken yazılarından biridir. Fortna, Şair Nigâr Hanım, Halit Ziya Uşaklıgil, İbrahim Temo, Şevket Süreyya Aydemir, Samiha Ayverdi ve Halil Halit gibi son dönem Osmanlı toplumunda temsil kabiliyeti yüksek şahsiyetlerin otobiyografilerinden hareketle Osmanlı aile ve ev ortamı, okul, dil ve kültür hayatındaki hareketlilikleri ortaya koymuştur. Fortna ikinci makalesinde, II. Abdülhamid dönemi modern okullarını, dış saldırılara ve içteki ahlâki çöküşe karşı verilen mücadelede kullanılan ana silah olarak tanımlamaktadır. *Rehber-i Ahlak* ve *İlm-i Ahlâk* adlı iki önemli ders kitabı bu dönemin ahlâk inşasındaki mücadelesini somut olarak göstermektedir. Bu bölümün son makalesini 1953-1966 yılları arasında Tarsus Amerikan Kolejinde öğretmenlik yapan ve misyoner okulları üzerine önemli bir çalışmalarıyla tanınan Frank A. Stone'nin "Çağdaş Türk Eğitim Düşüncesinin Gelişimi" adlı yazısıdır. Burada Cumhuriyet öncesi ve sonrası bazı Türk aydınlarının (Baltacıoğlu, Topçu, Turhan) eğitim düşüncelerine yer verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde, 10 farklı Osmanlı aydınından 19 metnin çevrim yazısına yer verilmiştir. Bu makalelerden üçü Osmanlı klasik dönem eğitimini ele almaktadır. Diğer 13 makale ise Tanzimat dönemi sonrası eğitim dünyasını "maârif", "terbiye", "medrese", "Enderun", "tekke" ve "sıbyan" temaları çerçevesinde ele almıştır.

Bu bölümün ilk üç makalesinde Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Osmanlı'da üç ilim membaı olan medrese, tekke ve Enderun kurumlarının genel bir tanıtımını ve sonra da bu kurumların bozulma durumlarını anlatır. Ahmed Hikmet Enderun, medrese ve tekkelerin süreç içinde kuruluş amaçlarından saptıklarını belirtir. Ona göre, kısa bir süre sonra

“müdürrislik, kazaskerlik birer pây-e ilmiye değil, birer rütbe-i resmîye (s.344)’ye dönüşmüş, medreseler ise meşrık-ı irfan olmaktan çıkarak, kânun-ı fesata (s.362) tebdil olmuştur. Müftüoğlu, Enderun mektebinin düştüğü durumu şu şekilde açıklar: Onlar için muhit İstanbul ve saray afakından ibaret idi. Onlarca gaye, millete değil, saraya hizmet etmek; onlarca emel tarihte güzel nam bırakmak değil, vali ve vezir olmak, zengin olmak ve tahakküm eylemek idi (s.374).

Tanzimat dönemi Vak’anüvislerinden Lütfi Efendi meşhur kroniğinde, Tanzimat dönemi eğitim tarihini de olay ve olgularıyla özetler. *Osmanlı Eğitim Mirası*’nda bu özete de yer verilmiştir. Burada Tanzimat sonrası Türk Eğitim dünyası ile ilgili maâriften matbaaya, tıp mektebinden orman mektebine kadar birçok kurum ve kuruluşların nizamına dair özgün bilgiler verilmiştir. Bir başka Osmanlı eğitim klasiği ise, Abdülhamid döneminin meşhur Maarif Nazırları’ndan Münif Paşa’ya aittir. Münif Paşa çocuk terbiyesinin ehemmiyetine dair makalesinde, terbiyenin önemine, çocukların eğitiminin nasıl olması/olmaması gerektiği gibi sorulara cevap vermektedir. Münif Paşa, kendi meslekleri için gereken eğitimi almadan iş dünyasına atılan çocukların durumunu bazı mukallid hayvanların durumuna benzetir ve bunlar mesleklerini hikmetini bilmeden sadece ustalarından gördükleri gibi icra ederler (s.396) der. Çocuk terbiye yöntemleri arasında da o dönemde sıradan bir uygulama olan fiziksel cezaya (çocuğu dövme) da karşı çıkar, dayaktan rahatsızlığını dile getirir ve bunun yerine eğitimcilere alternatif imkânlar sunar. Ziya Paşa, *Hürriyet*’in 5. ve 6. sayısındaki “Türkistan’ın Esbâb-Tedennisi” ve Devlet-i Âliye’ye Ba’sü Tenzîl Olan Maarifin Esbâb-ı Tedenisi” makalesinde eğitimin Avrupa’ya nazarla çok geride olduğunu ve bunun sebebinin gaflet ve cehalet olarak gösterir. Yazısında sıklıkla eğitim sistemimizdeki/kurumlarımızdaki bozuklukları dile getirir. Bu bozukluklarda yönetici kadrolarının ve en başta da padişahın payının olduğunu Harun-u Reşid’in darb-ı meseliyle okuyuculara anlatır. Ebuzziyâ Tefvik’te Ziyâ Paşa gibi Avrupa eğitim dünyasının bize göre çok ileride olduğuna vurgu yapar. Çocuk eğitimimizdeki yanlışlıklara vurgu yapar ve eğitim dünyasına Hz. Ali’ye atfedilen “*la taksur vелеdeke ilâ ebedeke li ennehû hulika livaktin gayra vaktike*” hikmetini hatırlatır. Tanzimat’ın coşkunu, heyecanlı şairi Namık Kemal’in eğitim dünyasına dair görüşleri seleflerinin devamı niteliğindedir. Kitapta Namık Kemal’in üç önemli yazısına yer verilmiştir. Kemal bir yazısında maarif için şöyle der: Avrupa’da maârifin terakki mertebesini, üstümüze giydiğimiz elbiseden kullandığımız saat, yazı yazdığımız kâğıt, denizde gezdiğimiz vapurla karada bindiğimiz tramvaylar demiryolları bi’l-bedâhe gösteriyor (s.421). Aslında N. Kemal bütün yazılarında Avrupa ile bir karşılaştırma yapar

¹ Çocuğu kendi zamanıyla sınırlama, çünkü o senin zamanının gayri bir zaman için yaratılmıştır.

ve Türk eğitim dünyasına nazarla Avrupa'da eğitimin ne anlama geldiğini bir Almanyalı ve Amerikalı vatandaşın savaş anındaki durumuyla izhar eder. Türk maârifinin terakkisini ise Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin kaidelerini yazıdan filiata geçirmekle mümkün olacağına vurgu yapar.

Osmanlı Eğitim Mirası'nın Osmanlıca makaleler kısmının ikinci kesiminde ise II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının eğitim üzerine yazılarına yer verilir. Burada en başta Emrullah Efendi ve Satı Bey'in yazıları yer alır. Dönemin maarif nazırı Emrullah Efendi'nin *Sırat-ı Müstakim*'de "Terbiye'ye Dâir" seri halinde yazdığı dört makalede, insanları tabiat kanunlarına karşı üstün kılan ve bu güce karşı hür kılan unsurun ilim olduğuna değinilmektedir. Böylelikle ilmin önemine vurgu yapar. Mustafa Satı Bey makalesinde ise, toplumun içinde bulunduğu durumdan kurtuluşu Tuba Ağacı Nazariyesi (eğitimde ıslahatın yükseköğretimden başlamasını savunmak) ile olacağına inanan eğitimcilere şiddetle karşı çıkar. Sadece Avrupa eğitim sistemine bakarak Tuba Ağacı Nazariyesi'nin kurtarıcılığına inanan eğitimcilere Avrupa eğitim tarihi metoduyla Osmanlı eğitim tarihinin çok farklı temellere bağlı olduğunu söyleyerek cevap vermektedir. Eğitim tarihinin bu ilginç tartışmasına ait bütün metinlerin kitapta yer alması, alana özgün bir katkıdır. Cumhuriyet döneminin önemli politik simalarından biri Şemsettin Günaltay'dır. Kitapta Günaltay'dan da yazıların yer alması, Cumhuriyet dönemi aydınlarının II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim düşüncelerine ışık tutması bakımından hayli manidardır. Kitabın son yazısı ise, eğitim tarihinin unutulmuş simalarından Muallim Cevdet'e aittir. Kitapta Muallim Cevdet'in öğretmen okullarının kuruluş serüvenine ilişkin verdiği uzun bir konferansın metnine yer verilmiştir. Cevdet burada Osman Gazi'den Cumhuriyet eğitime kadar uzanan süreçte öncü eğitim şahsiyetleri tanıtmıştır. Bu şahsiyetlerin çalışma alanları hakkında bilgiler verilmiştir. Ama Cevdet Bey'in üzerinde durduğu esas konular; çocuk terbiyesi, kız çocuklarının eğitimi ve eğitim metodundaki yanlış uygulamalardır.

Eğitim dünyamız çok pencereleli bir ev mesabesinde. Bu pencerelerin her biri bizlere farklı yönlerimizi göstermektedir. *Osmanlı Eğitim Mirası* kitabı, eğitim tarihine ilgi duyan her kademededen meraklıya, eğitim dünyasının tarihsel, toplumsal ve felsefi meselelerini özgün metinlerden bir demet sunarak anlama imkânı sunmaktadır. Kitabın sonunda ya da eğitim tarihinin özetlendiği giriş kısmının bitiminde, nihaî bir değerlendirmenin yapılması katkı verici olabilirdi. Bunun yanında girişteki tanım ifadelerinden başka yazarın tercümesi verilen makale ve çevrim yazılarına ilişkin değerlendirmeleri de ayrı bir merak konusu olarak durmaktadır.